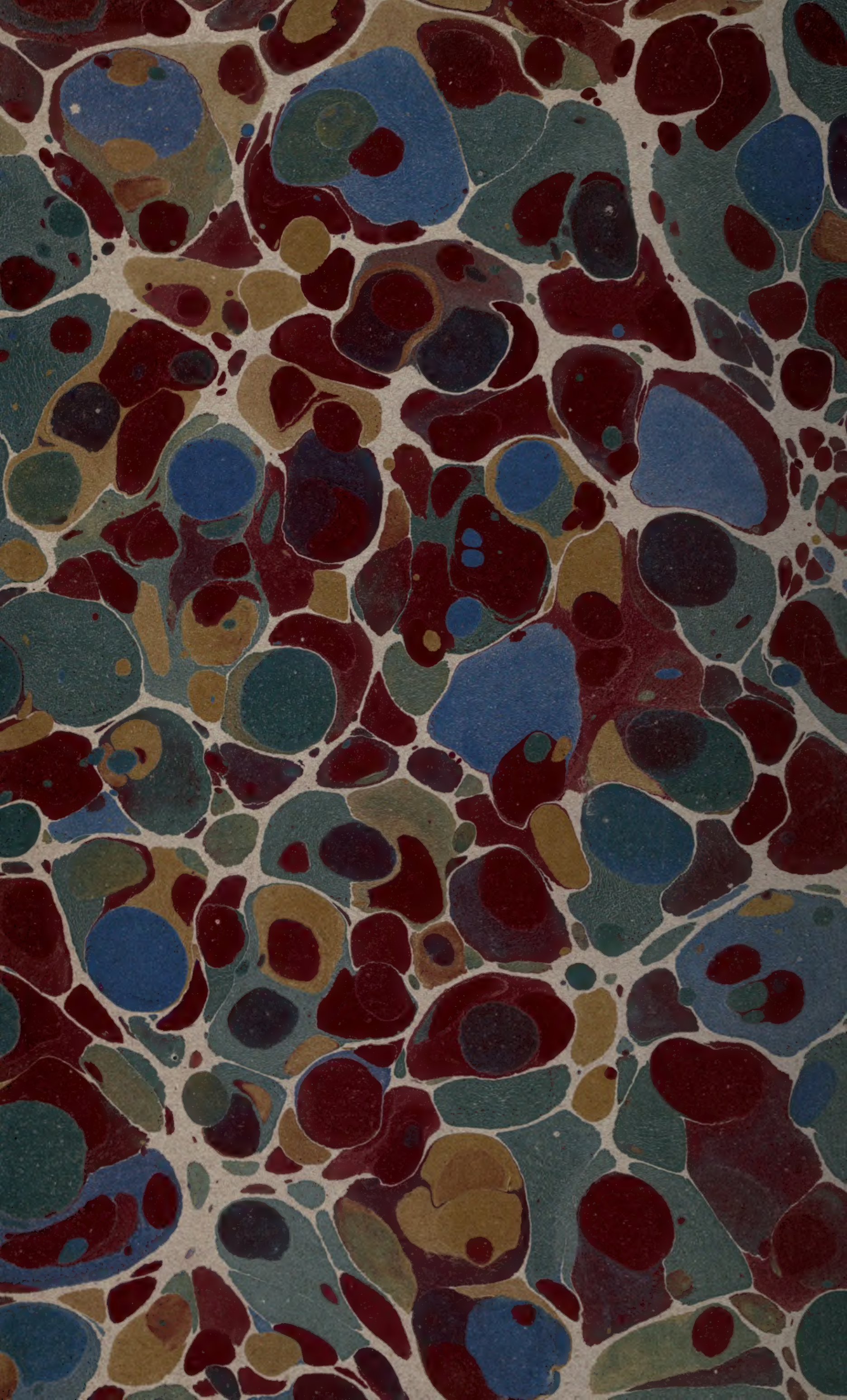
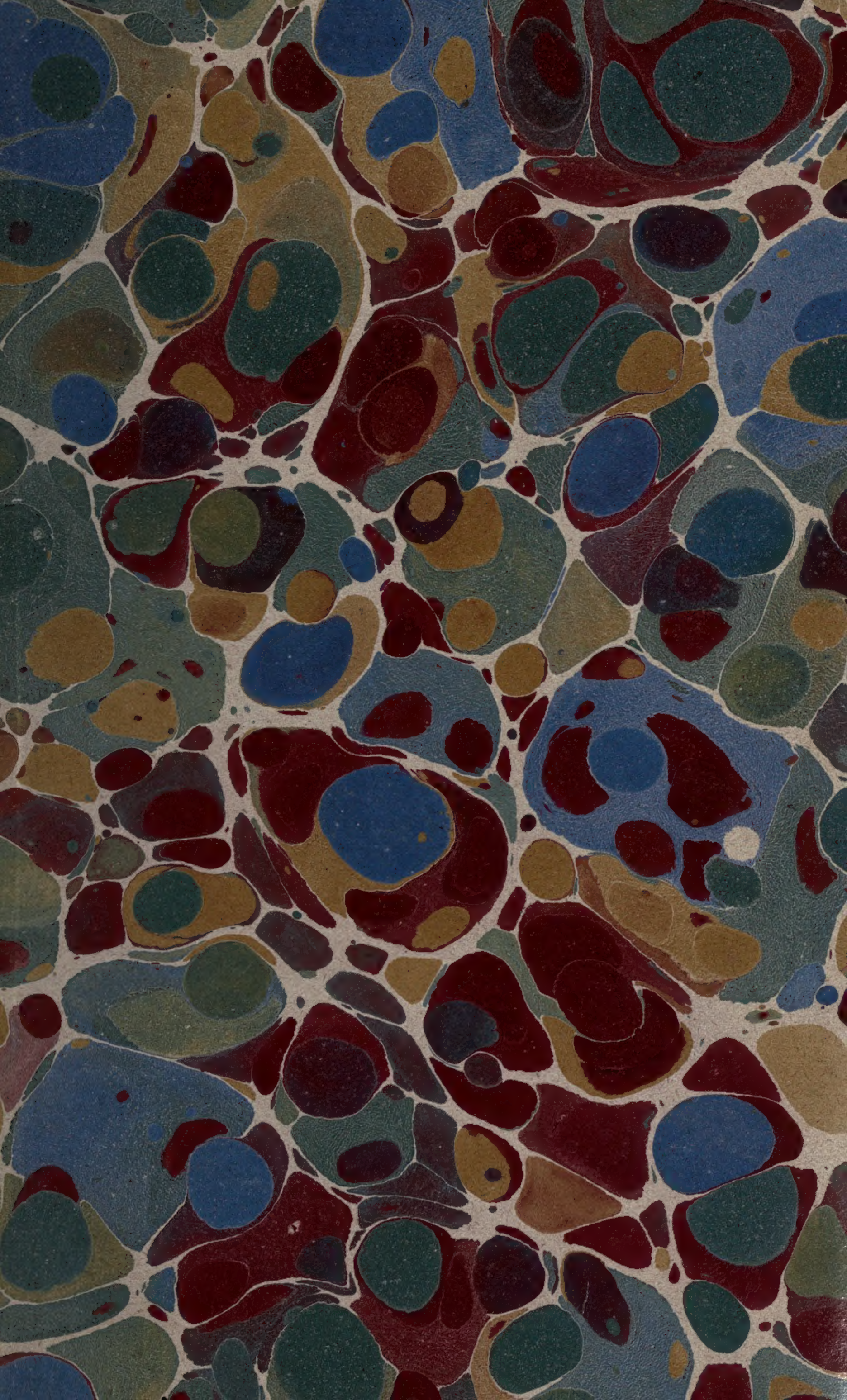

EFTERLADTE OPTEGNELSER AF

GENERALFISKAL P. ULDALL

Dronning Caroline Mathildes Defensor.

UDGIVNE AF JULIUS CLAUSEN OG P. FR. RIST.

293
(opstilles paa Hylde
under 298!)

MEMOIRER OG BREVE

UDGIVNE AF
JULIUS CLAUSEN OG P. FR. RIST.

XXI

EFTERLADTE OPTEGNELSER AF
GENERALFISKAL
PETER ULDALL
DRONNING CAROLINE MATHILDES DEFENSOR

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN
1914

EFTERLADTE OPTEGNELSER AF GENERALFISKAL P. ULDALL

Dronning Caroline Mathildes Defensor.

UDGIVNE AF JULIUS CLAUSEN OG P. FR. RIST.

TRYKT I 900 EKSEMPLARER

LANGKJÆRS BOGTRYKKERI
KØBENHAVN

INDLEDNING

Slægten *Uldall* stammer fra Byen Uldal i Gram Herred, Haderslev Amt i Sønderjylland, og i Følge Sagnet fra en af de Gaarde, som var skænket til nogle af Gøngernes Befalingsmænd til Løn for deres Tapperhed under Kjøbenhavns Belejring.

Peter Uldall blev født i Assens den 29. Juni 1743.

Om hans Fader *Hans Pedersen Uldall*, der var født 1705, fortælles, at han som ung stod ved et Regiment i Sønderjylland og dér af Kongen selv blev udtaget til Lakaj og paa den Maade kom til Kjøbenhavn, hvor han lærte sin Kone at kende, der havde tjent ved Hoffet i 11 Aar som Vadske- og Kokkepige. Hun hed *Kirstine Hansdatter Hougaard* og var født 1714 og døde 1796. Sikkert er det i hvert Tilfælde, at han tog dansk-juridisk Examen med 1. Karakter 1741, da han var 36 Aar, og at det var efter en Ansøgning, som var skrevet og undertegnet af hans Kæreste, at han 1742 blev Byfoged (1755 tillige Borgmester) i Assens og Herredsfoged i Baag og Vends Herreder, hvor han døde 1782.

Deres ældste Søn, *Peter Uldall*, blev sat til Studeringerne og blev allerede 1755 Student, kun 12 Aar gammel. Det var vel paa Grund af hans store Ungdom, at Faderen beholdt ham hjemme i Assens et helt Aar, medens han læste til Baccalaureus-Examen, som han tog i Efteraaret 1756. Faderen bearbejdede ham ivrigt for at faa ham til at studere Theologi, hvilket Sønnen ikke havde Lyst til, men Faderens Villie sejrede. Der fortælles i Familien, at *Peter Uldall* en Dag gik paa

Jagt paa nogle Marker, som Faderen ejede i Nærheden af Byen og derved kom ind paa en nærboende Herremands Jorder. Herremanden fangede Drengen ind, bandt ham til sin Hest og førte ham paa den Maade hjem med sig. Om han yderligere har revset ham fortælles ikke, men er rimeligt nok; thi den Behandling han, der maaske allerede dengang var Student, havde lidt, harmede og krænkede ham i den Grad, at han svor at hævne sig. Og det fortælles, at det var den egenlige Grund for ham til at ville studere Jura, ligesom Familie-Traditionen tilføjer, at han virkelig senere fik Hævn over Herremanden ved at føre en Sag, som nogle af dennes forurettede Bønder havde anlagt imod ham, samt at Uldall vandt Sagen, der skal have været en af de første, han førte.

Foreløbig maatte han føje sin Fader og studere Theologi. Han fik sin Examen 1759 og i Følge Traditionen har han ogsaa engang prædiket for Dimis i Frue Kirke i Kjøbenhavn. De to paafølgende Aar tilbragte han i Assens, et Ophold, som han selv siger i mange Maader var ham „fortrædeligt". Muligvis har Forholdet mellem ham og Faderen ikke været godt. Han har i hvert Tilfælde ikke villet benytte sin Attestats, og Faderen har ikke villet støtte ham i andre Studier, uagtet den unge Mand altid havde higet mod Juraen.

Der vides i øvrigt kun lidet om *Peter Uldalls* Ungdom, ja Oplysninger om hans private Liv i det hele taget er saa spinkle, at man kun med Møje kan konstruere hans Liv og Levned paa hans egne magre Optegnelser og de faa Familie-Traditioner, der er bevarede. Sikkert er det, at han „med Glæde forlod sine Forældres Hus" 1761, og at han to Aar efter tog sin juridiske Embedsexamen med Glans.

Da det lader til, at han ikke har modtaget Støtte fra Hjemmet, maa han have havt det haardt nok i Kjøbenhavn, indtil han ved Professorerne *Obelitz's* og *Snee-*

dorffs Hjælp et halvt Aars Tid efter sin Examen blev Alumnus paa Elers' Collegium. Denne Velgerning glemte han aldrig, og han viste sin Taknemlighed paa en Maade, der tjener ham til Hæder, thi mange Aar efter tilstillede han 1791 Elers' Collegium en Gave af 300 Rdlr., hvis Renter skulde nydes af den ældste af de Alumner, der studerede Rets- eller Statsvidenskab. Det har sikkert været i Mindet om sine egne trange Kaar.

Mellem de Alumner, der samtidig med ham opholdt sig paa Collegiet, kan nævnes den senere Konferensraad *M. Treschow*, Lægen Prof. *M. Saxtorph*, Professor *M. T. Brünnich*, Biskop *H. Finsen*, Præsten *Chr. Bastholm*.

I de første Aar har det været vanskeligt nok for ham at existere, thi i den Plads, han havde som Skriver ved Inkvisitionskommissionen, tjente han saa at sige intet, da hele Lønnen i de to Aar, han her var Medhjælper hos Krigsraad *Stub*, kun var — 20 Rbdl., og dem fik han først udbetalt, da han opgav Stillingen 1765. Det var Generalauditør *F. C. Sevel*, der da kom ham til Hjælp. Denne udmærkede Mand havde som Notarius ved det juridiske Fakultet overværet *Peter Uldalls* Examen og faaet et saa godt Indtryk af ham, at han anbefalede ham til sin Ven, Højesterets-Advokat *J. J. Anchersen*, der antog ham som Fuldmægtig. Dermed var hans Lykke gjort. Han skriver det selv, han takker det naadige Forsyn, der hjalp ham udover „den Krisis“, i hvilken han befandt sig, og citerer i den Anledning en Hymne til den moderlige Kærlighed.

Han flyttede nu, 1766, fra Collegiet til sin nye Herres Hjem. Denne var dengang en Mand i sine bedste Aar, 45 Aar, ugift, og en meget søgt Advokat. Den 22aarige Fuldmægtig fik selvfølgelig gennem ham en udmærket Uddannelse i alt, hvad der hørte til Faget, og der udviklede sig et varmt Venskabsforhold imellem Mester og Lærling, der bl. a. viste sig ved at *Anchersen* senere stod Fadder til *Uldalls* Børn. Det har

vistnok været lykkelige Aar for ham, og han noterer ogsaa, at det var i Aaret 1766, at han fæstede sin Hu til den unge Kvinde, som senere blev hans Hustru. Efter tre Aars Forløb aflagde *Uldall* i Begyndelsen af 1769 den sædvanlige Prøve som Prokurator for Højesteret; og da *Anchersen* Aaret efter blev Assessor i Højesteret, har han rimeligvis overtaget den største Del af hans Praxis. Ved at gennemblade Højesterets-Protokollerne for de følgende Aar faar man et Billede af *Uldalls* Virksomhed og stigende Anseelse. I det første Aar fører han mindre betydelige Sager for ret ukendte Personer, men allerede 1770 plaiderer han i mange betydelige Sager, og fra 1771 faar han Gang paa Gang kgl. Ordrer til at føre Sager. Han fik nu rig Lejlighed til at lægge sine fremragende Evner for Dagen og vakte snart Opsigt ved den Veltalenhed for Skranken, som han idelig berømmes for. Blandt disse Sager kan nævnes dem, som han førte mod den senere saa berygtede *Beringskjold*, for Geheimeraad *F. L. Woyda* o. m. a.

Paa dette Tidspunkt i hans Liv brød de store Begivenheder frem, der førte til en af de alvorligste og interessanteste Katastrofer i Danmarks indre Historie, som skabte *Peter Uldall* et Navn og som blev hans Livs store Oplevelse.

Da den paa Kronborg fængslede Dronning *Caroline Mathilde* selv skulde vælge sig en Defensor til at føre sin Sag for den nedsatte Kommission, blev *Uldall* beskikket dertil den 13. Marts 1772, og i Følge kgl. Ordre af 23. Marts blev han tillige befalet at være Defensor i Sagen mod *Struensee*. Det maatte betragtes som en stor Ære for den 29aarige Advokat at faa disse alvorlige og vanskelige Hverv overdraget, hans Navn kom paa alles Læber, og de bidrog meget til hans Lykkes Fremme og hans store Anseelse. At Dronningen ikke selv har valgt ham til sin Defensor, følger af sig selv. Hun havde aldrig set ham, næppe hørt tale om ham. Det har maaske været hendes Omgivelser paa

Kronborg, der har raadet hende, eller muligvis er Spørgsmaalet blevet afgjort gennem Kommissionsmedlemmerne. *Uldall* havde gode Venner mellem de fremtrædende Jurister, og egenlig talt var der blandt de mere bekendte Advokater ikke mange at vælge imellem. Foruden ham var der kun et Par, der havde alt det mere lukrative Arbejde for Skranken i Hænde; de andre Højesteretsprokuratorer havde kun offenlige Sager.

Uldalls „Memoranda" om sit Liv, som gengives nedenfor, er kun førte til 1782. Af overordenlig Interesse er hans Samtaler med Dronning *Caroline Mathilde* i hendes Fængsel.

De nærmere Omstændigheder ved den store Palads-Revolution den 17. Januar 1772, som vakte en saa ualmindelig Opsigt hele Verden over, blev af det sejrende Parti til en vis Grad undertrykte og hemmeligholdte. Den egenlige Proces, Sagens Akter, Advokaternes Indlæg til Forsvar og imod de Anklagede, maatte ej komme offenlig frem og blev kun kendt af Afskrifter, der løb om mellem Folk. Først 1824 lod *J. K. Høst* disse trykke i sin Levnedsbeskrivelse af *Struensee*. Det er først blevet den nyeste Tids Historikere forbeholdt at faa Adgang til de hemmelige Papirer og Aktstykker, der vedrører denne for det danske Kongehus' Historie saa betydningsfulde Sag.

Uldalls her meddelte Samtaler med Dronning *Caroline Mathilde* er tidligere delvis blevet benyttet af *Chr. Molbech* i hans store Afhandling om Hoffets Historie paa den Tid (Nyt Historisk Tidsskrift IV) og i den nyeste Tid af Prof. *Edv. Holm* i hans store, endnu ikke afsluttede Værk: Danmark-Norges Historie 1720—1814. Dette sidste har nu afdækket alle skjulende Slør og klaret alle Taager, der tilhyllede *Caroline Mathildes* og *Struensees* Forhold, saaledes at dette staar fuldt belyst i alle Enkeltheder, for saa vidt som de har historisk Værdi.

Naar *Uldalls* Samtaler her meddeles i deres Helhed mellem hans andre Optegnelser om sit Liv, er det ikke alene, fordi det har sin store psykologiske Interesse at se, hvorledes han, Dronningens Defensor, selv gengiver det Indtryk, som hendes Personlighed indgyder ham, og høre ham selv udtale de Følelser, som hendes Stilling og Skæbne vækker i ham; men ogsaa fordi disse Samtaler indeholder de klareste Udtalelser af den stakkels unge Fyrstinde, der afkræfter alle senere Forsøg paa at erklære hende for Martyrinde. *Uldalls* Optegnelser giver en i høj Grad dramatisk Fremstilling af de gribende og rørende Scener mellem den ulykkelige Dronning og den stærkt bevægede Defensor. Det ses klart, at hun vil ofre alt for *Struensee* lige til sin Dronningeværdighed; ja, det som mere er, selve Moderfølelsen maa vige for hendes Elskov, skøndt den engelske Gesandt siger om hende: „A more tender mother than this queen never was born in this world.“ Hun troer saa urokkelig fast paa *Struensee*, at intet kan bringe hende fra den Tro, at kun Pinebænk og Tortur har kunnet bevæge ham til en Tilstaaelse, og alle Forsøg paa at bekæmpe denne Overbevisning brydes mod det Panser af Tillid og Tiltro, som værner hendes eget Hjærtes Følelser. Dette gør et overordenlig stærkt Indtryk paa *Uldall.* Han saa med gunstigere Øjne end de fleste andre paa *Struensee* som Statsmand og Minister. Især sympathiserede han med, at *Struensee* havde sat Adelen tilvægs og at han havde bragt mere Fart og Orden ind i Embedsstandens Arbejde; men han har ikke stærke Ord nok til at fordømme ham for hans Fejghed ved at bekende „en Sag, som enhver af den galante Verden vilde fordømme ham for“. Lige saa meget som han beundrer Dronningens Personlighed, lige saa frastødt føler han sig over for *Struensee*, da han første Gang staar Ansigt til Ansigt med ham i Kastellets Fængsel; han foragter ham som et Menneske, der „ingen Fastighed har i Sindet“. Uvilkaarlig synes man, at *Uldalls*

Forsvar for Dronningen er bedre i hans private Optegnelser end i hans offenlige Defension.

Uldalls Optræden som Dronningens Defensor berømmes af alle, ikke alene paa Grund af den Dygtighed, hvormed han gennemførte sit Hverv, men ogsaa for den Takt og Skaansomhed, han udfoldede i sin Omtale af Sagens hele pikante Natur. Efter at Sagen var endt og *Struensee* var blevet henrettet den 28. April og Dronningen sejlet bort fra Kronborg den 31. Maj, stod *Uldall* nu i sit 30te Aar som en af Landets mest bekendte Mænd, agtet og æret af alle, anerkendt i sin Stilling og vel betrygget i pekuniær Henseende. Han følte sig nu saa sikker „for de Bouleversements, som *Struensees* Forandre-Syge truede med“, at han besluttede sig til at gifte sig med den unge Kvinde, som allerede for længst havde vundet hans Hjærte.

I Juni blev han forlovet og i September gift med *Antoinette Hansen*, en Datter af den to Aar før afdøde Generalkrigskommissær *Stephen Hansen*, en i høj Grad virksom Købmand og Fabrikejer, der havde efterladt sig en stor Formue foruden Godset Frydendal ved Holbæk.

Ved sin Kones Arv blev *Uldall* en velhavende Mand. Frydendal tilfaldt ved Skiftet hans Svoger, den unge Købmand og Kancelliraad *Wilhelm August Hansen* (1743—96), der fra Godsejer gled over paa Embedsbanen og blev Deputeret i Rentekammeret. Hans Navn har Landbosagen givet en Klang som faa andres paa den Tid, og han maa nævnes som en af de bekendte Mænd, der stod *Uldall* meget nær.

1776 blev *Uldall* Justitsraad. Vi ser, at han 1770 blev Medlem af det kgl. Skydeselskab, hvor Fuglekongen, den livfulde Komedieskriver, Generalfiskalen *F. V. Wivet*, spillede en stor Rolle, og da denne 1783 anbefaler ham til at blive Generalfiskal, maa det antages, at disse Mænd har staaet i godt Forhold til hinanden, uagtet *Uldall* saa stærkt misbilligede *Wivets* Optræden i *Struensee*-Processen.

Men det som mest af alt interesserede *Uldall* og som har bidraget til at bevare hans Navn, er hans store Kærlighed til Literatur, ikke alene Jurisprudens og Filosofi, men til alt, hvad der falder ind under literære Studiers Omraade. Han var Medlem af det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog og af andre literære Selskaber, og allerede fra han var ung var han en ivrig Bogsamler. I hans Bekendtskabs Kreds var allerede hans Velynder i Ungdommen, Konferensraad *Sevel* en berømt Samler af Bøger og Haandskrifter og som Bibliofiler og Samlere kan nævnes hans gode Bekendte *P. F. Suhm*, *Martfelt* o. fl. Hans egen Samling bestod, da den blev solgt ved Auktion 1803, af en Katalog paa 5200 Numre. *Werlauff* skriver: „Ejerens Stilling og Formue havde sat ham i Stand til at give denne Samling en høj Grad af Fuldstændighed, og den sporedes kendeligen at være anlagt og vedligeholdt med megen Interesse og Bogkendskab". *Uldalls* bekendte Manuskriptsamling særlig vedrørende Danmarks Historie og Lovkyndighed blev skænket det store kgl. Bibliothek af hans yngste Søn, Justitsraad, Toldkasserer i Næstved, *W. A. Uldall.* Desværre blev ved Auktionen store Dele af hans Bøger, f. Ex. hans store Samling af Ligprædiker o. l., solgt under ét som Makulatur.

Om hans private Liv vides som sagt intet eller lidet. Han førte et smukt Hus og havde megen selskabelig Omgang. Hans fornemme Interesse for Videnskab og Kunst gav sig ikke alene tilkende i hans Samlinger, men ogsaa i Udstyrelsen af hans Hjem, hvis kostbare Efterladenskaber af Møbler og Sølvtøj endnu hos hans Efterkommere vidner om hans fine og kunstneriske Smag. Hans Liv hengik med Arbejderne i hans store og betroede Stillinger som Højesteretsadvokat og Generalfiskal. Men den Omvæltningstid, som han levede i, kaldte ham ikke frem til offenlig Deltagelse i de store politiske Begivenheder. Kun for Skranken træder han frem for Offenligheden, og hans Navn findes

kun i Justitsprotokollerne. Kun én Gang endnu kom hans Navn en kort Tid paa alles Munde i Kjøbenhavn.

Det var i Anledning af det asiatiske Kompagnis store Kassemangel i Maj 1783, som vel nok omfattede et af de største Bedragerier (3,300,000 Kr. i vore Penge), som er begaaet her i Landet indtil vore Dage. Det vakte en vældig Opsigt og truede med nogle af vore største Handelshuses Undergang, da deres Chefer som Kompagniets Direktører var ansvarlige over for dets Aktionærer. Kongen tilbød da paa visse Betingelser at holde disse skadesløse, men en stor Del af dem, hvoriblandt flere af Kongens Ministre, fordrede ikke desto mindre, at man skulde holde sig til Kompagniets Direktører. Dette vakte Hoffets og særlig *Guldbergs* højeste Harme. *Uldall*, der paa Aktionærernes Vegne havde fremsat Forslaget paa Generalforsamlingen, blev draget til Ansvar og blev Syndebuk for det skete, *Guldberg* vilde endog have arresteret ham, hvilket dog *Colbiørnsen* forhindrede, da han intet strafbart havde gjort; men han led den Tort, at Ministrene, tvungne af *Guldberg*, maatte desavouere ham. Sagen, som ogsaa i sine Følger er af Betydning og Interesse, kan der her ikke dvæles ved.[1])

Som det lader til, vedblev *Uldall* dog at være i Kongens Naade. To Aar efter, den 3die Marts 1785, holdt han Talen, da Kronprinsen for første Gang var tilstede i Højesteret, en Tale, som vistnok kun existerer i Manuskript, og som det — hvis Pladsen ikke forbød det — vel var værd at aftrykke her som en Prøve paa hans Veltalenhed, som Datiden saa meget beundrede.

I Foraaret 1788 blev *Uldall* Viceborgmester i Kjøbenhavn; muligvis har han søgt dette Embede for at koncentrere sin Virksomhed, da han Aaret efter opgiver sin Stilling som Generalfiskal. Det vides ikke, at

[1]) Hist. Tidsskr. VI. 4. — D. Mag. V. 3. Det blev fem Aar efter tilbudt Uldall at blive juridisk Direktør i asiatisk Kompagni med 1000 Rdlrs. Gage, men han betakkede sig.

hans nye Embede har sat særlige Mærker eller har givet ham Lejlighed til offenlig Fremtræden.

Det lader til, at hans Helbred efterhaanden lod meget tilbage at ønske, og den velhavende Mand besluttede sig derfor til at følge sine fornemme Venners Exempel, at gennemgaa en Badekur ved det meget mondæne Badested Pyrmont i Waldeck. Den dygtige Forretningsmand forenede dermed den vanskelige Opgave at bringe de Hardenberg-Reventlowske Familiesager i Orden efter den saa meget omtalte Skilsmisse mellem den danske Komtesse *Reventlow* og den senere preussiske Minister Fyrst *L. A. Hardenberg*, og endelig benyttede han Lejligheden til at gøre en Pilgrimsgang til Celle, hvor hans kongelige Klient, Dronning *Caroline Mathilde* havde endt sit unge ulykkelige Liv 1775.

Uldalls Beskrivelse af denne Rejse fra Juni til ultimo September 1788 frembyder megen Interesse. Ikke alene giver den en udmærket Fremstilling af Datidens Rejsemaade med alle dens Besværligheder, men han er selv en udmærket Turist efter Datidens Begreber. Der er ikke den Ting, han forsømmer at se og at undersøge, og hans Personlighed træder frem for os i ret levende Træk. Han, som rejser for første Gang i sit Liv, benytter enhver Lejlighed til at se og høre og udtaler sig altid med stor Sagkundskab om de forskellige Ting, og tidt med en klog og skarp Kritik, thi han er ingen tom Beundrer, men recenserer frejdig Kunst og særligt Arkitektur, bedømmer Vaaben og Kostbarheder paa Museerne, Heste i Stutterierne, Soldater paa Paraderne, fremsætter de mest sagkyndige Bemærkninger om Landvæsen og Fabrikker, giver lange Beskrivelser af Kanal- og Slusevæsen osv. osv.; overalt mærkes hans udprægede, vidtgaaende Kundskaber og Viden. Alt imellem falder der meget skarpe politiske Bemærkninger om de Schimmelmannske Foretagender, det nye Møntvæsen i Hertugdømmerne, samt, men

meget knapt, om de nye Landbolove — det er jo Aaret for Stavnsbaandets Løsning.

Af de nævnte Beskrivelser har en Del dog meget ringe Interesse og er udeladt.

Mest Interesse frembyder *Uldalls* Fortælling om hans og hans Frues Ophold mellem de fornemme og fyrstelige Personer i det stærkt besøgte Pyrmont, hvor han hurtig bliver bekendt som den ulykkelige danske Dronnings Defensor, hvilket gav hans Navn en ærefuld Klang. Skæbnen vil, at han her gør Bekendtskab med Dronningens forhenværende Hofmesterinde, *Fru v. Plessen,* der er bosat i det nærliggende Celle. Hun drager ham til sig i fortrolig Omgang, og paa sin Hjemrejse tilbringer han højst interessante Dage hos den fornemme gamle Dame sammen med flere af dem, der havde spillet Roller i den store Tragedie og som havde levet sammen med Dronningen i hendes sidste Leveaar. Gamle Hofhistorier bliver Genstand for deres Konversation, og gamle Minder og Hofintriger drages frem og drøftes.

Paa Hjemrejsen hentyder *Uldall* som sagt til de nye Landboreformer, men dog ikke saa meget, at det deraf klart kan ses, hvorledes han stiller sig til dem. Paa Grund af sin Stilling maatte han vel være en meget forsigtig Mand. Upaatvivlelig hørte han til den gamle Skole, men han var knyttet til Mænd af begge Partier, adelige Godsejere, fremragende Videnskabsmænd, til *P. Fr. Suhm* og Landbokommissionens Sekretær *Martfelt,* ved Svogerskab til Foregangsmanden *W. A. Hansen* o. s. v.; men vi ser ogsaa, at han staar den gamle Minister *Schack-Rathlou* meget nær, der er saa ivrig Modstander af Reformerne, at de giver ham Anledning til at tage sin Afsked; ja, den bekendte Kammerherre *Lüttichau,* Modstandernes Høvding, der blev dømt for sin hensynsløse Kamp mod Reformerne, er *Uldalls* Rejsefælle. Det har da sin store Interesse, at da *Christian Colbiørnsen* 1790 udgav sit hvasse Skrift i den

store Proprietærfejde mod *Lüttichau* og de andre jydske Godsejere, var der især ét af de mange Flyveskrifter, der fremkom i den Anledning, som vakte Opsigt og Anerkendelse, nemlig: „Billige Erindringer i Anledning af Hr. Etatsraad Chr. Colbjørnsens Betragtninger over en Del jydske Jorddrotters Klage af D. N. Reiersen, Kbhvn. 1791“. Dette Skrift blev almindelig antaget at være forfattet af *Uldall.*

Det blev ikke modsagt. Pjecen er dateret: Fodbygaard i Sjælland, den 29. Decbr. 1790. Fodbygaard i Sorø Amt hørte til de Plessenske Fideicommisgodser. *Uldall* stod Familien *Plessen* meget nær. Skriftet siger Prof. *E. Holm* var: „trods alle sine Ensidigheder og sin fanatiske Bitterhed godt skrevet i formel Henseende, og Forf. forstod at finde flere svage Sider i *Colbjørnsens* Rustning. Det gjorde derfor en ikke ringe Opsigt“. „Men Forf. skød langt over Maalet ved sine personlige Angreb paa *Colbjørnsen*, han sigtede ham endog for at have ladet sig lede af Had og Hævngerrighed, og han sammenlignede ham med de romerske Angivere fra Kejsertiden.“ *Uldalls* Forfatterskab er ikke konstateret; men allerede det, at man almindeligt tilskrev ham dette, vidner om, at han *maa* have været en Modstander af Landboreformerne, og dette tjener meget til at betegne hans Personlighed og slaa hans konservative Anskuelser fast.

Nogle Aar efter blev *Uldall* selv Godsejer, idet han 1796 købte Godserne Høvdingshus (nu Høvdingsgaard) og Lilliendal med Østergaard i Præstø Amt. Traditionen meddeler, at det var hans Agt at faa oprettet et Baroni af disse Godser for den ene af sine tre Sønner (nogle mener den yngste, der skal have vundet hans Hjærte ved at studere Jura), men at Døden forhindrede hans Forehavende.

Den 11. November 1798 døde Justitsraad *Peter Uldall* af et Slagtilfælde, kun 55 Aar gammel.

I „Kjøbenhavns Universitets-Journal“ omtales han

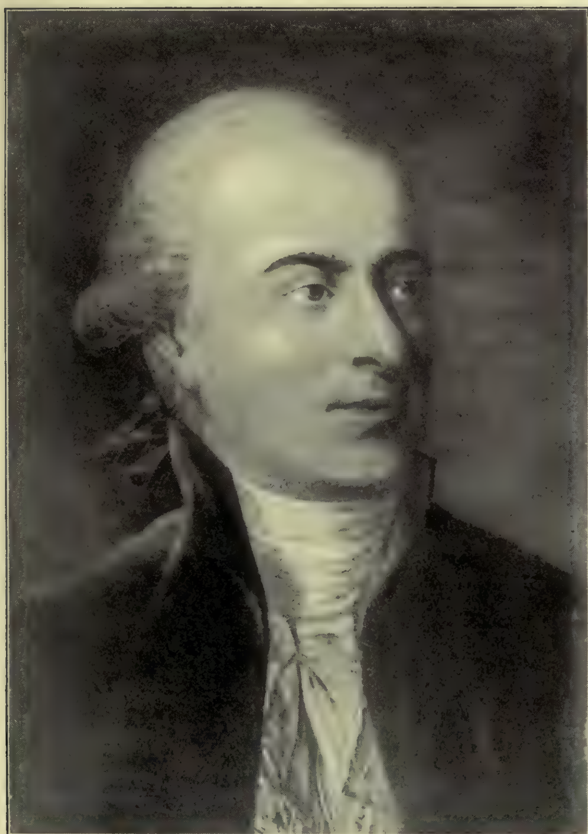
som „en Mand, der vel ikke har gjort sig synderlig bekendt ved trykte Skrifter — —, men hans skriftlige Deduktioner i nogle vigtige Processager har løbet om fra Haand til Haand og bestyrket den Tanke, man af hans mundtlige Foredrag i Skrankerne havde, ikke alene om hans Talegaver og praktiske Lovkyndighed, men ogsaa om hans grundige Indsigt i Filosofi og Statsret. Hans smukke Bogsamling, der i Bøgernes Antal og Valg ikke skal have givet nogen privat Bogsamling efter uden den Suhmiske, vidner ogsaa om hans Agt for Kundskab og Kærlighed til Videnskaber". I en latinsk Eloge i „Adresseavisen" berømmes han ogsaa for sin Retskaffenhed, Troskab og Retfærdighed, samt for sin Fortjeneste af Bønderne paa sine Godser.

Original-Manuskriptet til Uldalls „Memoranda", som han har skrevet i Aarene 1775 til 1782, findes i Rigsarkivets Samlinger og kan betragtes som utilgængeligt. Den her benyttede Afskrift, som maa anses for fuldt ud paalidelig, er tilligemed Original-Manuskriptet til Rejsebeskrivelsen velvilligt overladt til Udgivelse af Arkæologen, Hr. Arkitekt *Fr. Uldall* i Randers, Højesteretsadvokatens Sønnesøns Søn.

Hr. cand. phil. *Kaj Uldall* har med stor Interesse støttet Arbejdet med Oplysninger fra sine Samlinger til Slægtens Historie.

Udg.

MEMORANDA

UNGDOMSBILLEDE AF P. ULDALL

1743 den 29. Junii er jeg *Peter Uldall* født i Assens i Fyen, hvor min Fader, *Hans Uldall*, var Borgemester og Byfoged. Min Moder var *Kirstine Hougaard*. Tilnavnet havde min Fader fra en By, Uldal kaldet, liggende i Skrydstrup Sogn, Gram Herred i Haderslev Amt, hvor hans Forfædre har boet og havt Gaard paa Kongens Gods, saavidt jeg veed, som Selveierfolk. 1755 in Junii deponerede jeg ved Universitetet i Kjøbenhavn, og efterat jeg om Vinteren havde læst hiemme hos mine Forældre, fik jeg 1756 i Foraaret anden Examen.

Min Fader vilde, at jeg derefter skulde studere Theologie, som var imod min Lyst. Endelig fik jeg Examen 1759 i Efteraaret, og reiste derpaa hiem.

1761 i Efteraaret kom jeg igien til Kiøbenhavn, for at studere Jura. Med Glæde forlod jeg mine Forældres Huus, som i mange Maader havde været mig fortrædeligt. Lykkelig var jeg dog, at mit Sind derved henvendtes til at søge den Høiestes Beskjærmelse. Hvor kan jeg takke ham for Alt det Gode, han har beviist mig?

1763 den 11. Martii fik jeg juridisk Examen cum caractere laudabile. Før den Tid hørte jeg Etats-

Raad *Obelitz's* Collegia over Jurisprudentzen, og den berømmelige *Sneedorffs*[1]) over Montesquieu's l'esprit des lois. Skjøndt ukiendt i det øvrige af dem, erhvervede jeg dog disse to brave Mænds Yndest, og erholdt derved Plads paa Collegio *Elersiano* sidst i Aaret 1763.

Efterat jeg havde absolveret Examen, blev jeg Fuldmægtig ved Inquisitions-Commissionen, eller rettere hos Krigsraad *Stub,*[2]) som var Auditeur derved. Med liden Fornøielse, og saa godt som for intet, tilbragte jeg derved to Aar. Jeg siger saa godt som for intet; thi Krigsraad *Stub* var der ei mere end 20 Rbd. at erholde af, som jeg endda først fik to Aar derefter. Alt hvad jeg havde at underholde mig af, var de Penge jeg fik af Collegio *Elersiano.* Jeg erkiender imidlertid endnu med Taknemmelighed den Understøttelse, jeg da nød i min forrige Verts, Feltbereder *Ritters* Huus.

1765 in Majo blev jeg Fuldmægtig hos Etatsraad, daværende Høieste-Rets-Advocat *Johan Joachim Anchersen.*[3]) Dette var Begyndelsen til min Lykke. Hvor er det muligt, at Forsynets Omsorg for et enkelt Menneske kan nægtes? — en Mand, som

---

[1]) Dr. jur. Balthasar Gebhard Obelitz (1728—1806) blev 1754 Professor juris et philos. og 1759 ordenlig Professor i Lovkyndighed. Han roses af sin Samtid for sin Virksomhed som Docent og for sin Omsorg for trængende juridiske Studenter. — Jens Schielderup Sneedorff (1724-64) var Prof. jur. ved Sorø Akademi fra 1751—61, da han kom til Kbhvn. som Lærer for Arveprinsen. Han hørte til den nye Tid og holdt Forelæsninger over Montesquieus „Lovenes Aand". Uldall blev vistnok stærkt paavirket af denne udmærkede Mand, der dog døde Aaret efter at Uldall tog sin Examen.

[2]) Krigsraad Joachim Andreas Stub døde 1816, 82 Aar gammel.

[3]) Etatsr. Johan Joachim Anchersen (1721—85) blev 26 Aar gammel Højesteretsadvokat 1747 og Justitsraad og Højesteretsassessor 1770. 1781 blev han Konferensraad. Han var vistnok ugift.

jeg ingen Kiendskab havde til, var her min Befordrer. Etats-Raad *Frederik Christian Sevel*[1]) havde været Notarius facultatis juridicæ og i den qualité overværende, da jeg tog Examen juridicum. Han erindrede sig mig fra den Tiid, og foreslog mig som Fuldmægtig hos sin Ven. Jeg blev strax antaget. Aldrig kan jeg erindre mig den Crisis, hvori jeg, før dette skeete, var, uden med dybeste Erkiendtlighed at ihukomme en, jeg maa bekiende det, høist ufortient guddommelig Velgierning.

Sonnet af Vincenzo da Filacaja. Grandison vol 2. Letter 32:[2])

„See en glad Moder omringet af sine Børn. Med inderlig Ømhed skuer hun omkring og hendes Siæl smelter med moderlig Elskov. Eet kysser hun, et andet trykker hun til sit Bryst. Eet holder hun paa Skiødet; hendes Fod tiener et andet til Sæde; og imidlertid hun af deres Øine, deres Latter, deres Handlinger søger at lære deres utallige smaae Ønsker, giver hun hine et Øiekast, disse et kiærligt Ord: og enten hun smiler, eller er alvorlig, er hun idel øm Kiærlighed.

Saaledes, skiøndt uendelig høi og ærværdig er

---

[1]) Professor, Dr. juris Frederik Christian Sevel (1723—73), der havde fattet Interesse for Uldall, blev 1751 Notarius ved det juridiske Fakultet og 1754 tillige Søkrigsprukurør, til han blev General-Auditør ved Søetaten fra 1765—72. Derefter blev han Deputeret i Admiralitets-Kollegiet. Han var Medlem af Inkvisitionskommissionen mod Struensee og Brandt, og det kan antages, at han har havt Del i, at Uldall blev Caroline Mathildes Defensor.

[2]) Det følgende Citat er en Sonnet af den toskanske Digter Vincenzo da Filacaja, der levede i det 17. Aarhundredes anden Halvdel. Den anvendes paa det af Uldall angivne Sted i Richardsons meget skattede Roman „Sir Charles Grandison“.

Forsynet mod os, saaledes vaager det over os, styrker disse, forsørger hine, hører alle, hielper enhver; og nægter det undertiden en Godhed vi bede om, skeer det kun, for at opmuntre os til alvorligere Bønner eller og, idet det nægter os en Velsignelse, indeholder dets Vægring en langt større."

1769 den 24. Februar blev jeg efter aflagt Prøve Advokat ved Høieste-Ret. Imidlertid forblev jeg dog i Etatsraad *Anchersens* Huus indtil Sommeren 1770, efterat han in Martio e. a. havde taget Sæde som Assessor i Høieste-Ret.

1772, efterat Dronning *Caroline Mathilde* havde begiært mig til at forsvare hende i den af Hans Kongelige Majestæt mod hende anlagte Sag, reiste jeg den 18. Martii til Helsingør og havde Audience hos hende Kl. 4 om Eftermiddagen i hendes Arrest paa Kronborg Slot. Jeg var der indtil mod Kl. 7. Jeg var befalet at foreviise hende Commissariernes Stevning, og at overtale hende til at paategne den at være hende forkyndt, som hun og giorde.[1])

Jeg talede dernæst med hende om Sagen, foreviste hende et P.[ro] M.[emoria] over de Argumenter, jeg meente hun skulde bruge, og hun tegnede paa samme hvad det var, jeg skulde anføre til hendes Forsvar. Derunder spurgte jeg hende: om Kongen i den Tiid, *Struensee* havde

[1]) Den dømmende Kommission, der bestod af 35 Personer, Medlemmer af Højesteret, højtstaaende Embedsmænd og nogle Gejstlige, havde den 13. Marts stævnet Dronningen til at lade sin Advokat møde for sig den 2. April.

været i Slottet, havde brudt sin Troskab mod hende. Dertil svarede hun: „Nei, vel før, men ei da.“

Jeg spurgte om hun nu vilde forsvare sig med, hvad Kongen før den Tid kunde have forbrudt mod hende?

Dette fandt hun ved Overveielse ei anstændigt.

Hun bekymrede sig ei heller om at skilles ved ham, saavidt jeg erfarede. Den ulykkelige *Struensee* var al hendes Omsorg henvendt paa. Naar vi talede om hans Skiæbne, græd hun og bævede. *Brandt* spurgte hun og om, hvad der vilde blive af ham. Hun kunde ei forestille sig, at han skulde døe.

Hun troede, at *Struensee* maatte være tvungen til at bekiende paa hende. „De surprenerede mig og“, sagde hun ved at tale om Maaden, hun var bragt til Tilstaaelse paa. „Jeg nægtede Beskyldningen, men de vilde have det skriftligt af mig, og det for at straffe ham som den, der havde løiet paa Dronningen og begaaet crimen læsæ majestatis. Jeg underskrev da Alt hvad de vilde have.“ [1])

Hvad hun heri sagde, er rigtigt nok, som jeg siden erfarede, thi ellers var Alt, hvad hun foregav, just ei tilforladeligt; hun havde desværre været

---

[1]) Dronning Caroline Mathilde troede til det sidste paa Struensee og var overbevist om, at hans Tilstaaelse var ham aftvungen paa Pinebænken. Den gængse Fortælling om, at hendes egen Tilstaaelse paa Kronborg den 9. Marts var hende halvt aftvungen, er som bekendt ikke rigtig; hun underskrev selv Tilstaaelsen, fordi hun derved, uden Hensyn til sig selv, troede at kunne redde Struensees Liv.

Enevold Brandts Forseelser var som bekendt ikke af den Natur, at nogen, som dengang var bekendt med hans Færd, kunde tænke sig Muligheden af, at den oprørende Dødsdom kunde ramme ham.

i slette Hænder. Dog maa jeg tilstaae, at jeg tydelig kunde mærke, naar hun fortællede mig Sandhed, og tvertimod. Hun var neppe en forhærdet Synderinde.

Jeg forsikrede hende, at *Struensee* godvillig havde bekiendt. Jeg søgte at oprøre hendes Stolthed ved at forestille hende, hvor meget han havde forseet sig imod hende. Dette syntes at have nogen Virkning og vilde have havt meere, om hun fuldkommen havde kiendt hans Feighed, men hun gik altid tilbage til dette: han maatte være tvungen.

Da jeg siden efter talede med *Struensee*, spurgte jeg ham, hvor han havde kunnet overtale sig til at bekiende paa Dronningen, — en Sag, som enhver af den galante Verden vilde foragte ham for.

Han svarede: han havde fulgt sin Samvittighed deri, han troede, det var en Pligt for Gud, at han maatte tilstaae det. Hertil var Intet at sige, men da Dr. *Münters* Bog kom ud, saae jeg, at hans første Besøgelse var 1. Martii og Bekiendelsen er derimod af 21. og 25. Februar.[1]) Det var da Feighed og ei Gudsfrygt, at han bekiendte. Han havde ingen Fastighed i Sindet, dog hvilken Ond kan have den? og han frygtede Torturen.[2])

I Begyndelsen jeg havde den Ære at tale med hende, var hun urolig. Hun klagede over at hun var arresteret, at hun ei maatte faae Kongen i Tale

[1]) Sognepræsten ved St. Petri Kirke Dr. Balthasar Münter (1735—93) var Struensees beskikkede Sjælesørger i Fængslet. Han udgav allerede i Juni s. A. „Bekehrungsgeschichte des Grafen v. Struensee", i Følge hvilken Struensee fra Fritænker skal være gaaet til Skafottet som troende Kristen. Dronningen er ikke nævnt i Bogen, der sikkert er blevet revideret af det regerende Hof.

[2]) Struensee forraadte Dronningen, da han erfarede, at hun var fængslet.

før sin Afreise, at hun blev beført[1]) for sin Broder, Kongen af England osv. Jeg maatte deels tie hertil, dels svare saa godt, som jeg kunde, uden at fornærme hende. Hendes Caracteer sluttede jeg af hendes foregaaende Forhold var hæftig. Imidlertid kan jeg med Sandhed sige, at hun i alt, hvad jeg forestillede hende, var føielig og eftergivende.

Da jeg vilde fornemme om hun befalede, at jeg skulde oplæse Stævningen for hende, svarede hun Ja. Som Commissarierne imidlertid vare saa mange, mærkede jeg, hun blev kied af at høre Alles Navne. Jeg spurgte derfor, om jeg turde opholde Hendes Majestæt dermed.

„Det behøves ikke," sagde hun, „men er Grev *Rantzau* deriblandt?" [2])

Jeg svarede nei. Af hendes Miner derved, og ved et Par andre Leiligheder mærkede jeg, at hun

---

[1]) beført: anklaget, angivet. (Kalkar.)

[2]) Schack Carl Rantzau til Ascheberg (1717—89) har efterladt sig et Ry som en hensynsløs og foragtelig Lykkeridder. Han var fra 1750 til 1756 Oberst og Chef for Kronprinsens Regiment, boede senere i Udlandet og søgte at gøre sin Lykke i Rusland, men det slog fejl, og han paadrog sig Kejserinde Catharina II's levende Had. Han blev nu en svoren Fjende af Rusland og søgte at ødelægge dets Forhold til Danmark ved at forpurre Forhandlingerne om Mageskiftet. I Altona blev han Lægen Struensees gode Ven, og det var vel nærmest ham, der fik Struensee introduceret ved Hoffet 1768; thi selv var han imidlertid ved den mægtige General St. Germain og ved General Gählers Hjælp 1766 udnævnt til Generallieutenant og kommanderende General i Norge. Ved St. Germains Fald og ved sin Fjendes, den russiske Diplomat v. Salderns Indflydelse faldt Rantzau snart efter i Unaade og fik Afsked. Da Struensee kom til Magten, fik han ham kaldt tilbage til Hoffet 1770, og ved Bernstorffs Fald s. A. fik den ligesaa uduelige som letsindige og intrigante Rantzau Sæde i Konseilet. Men han kunde ikke finde sig i Struensees Kabinetsregering, der spærrede ham selv Vejen til Magt, og da denne nægtede at gaa uden om Lovene for at hjælpe ham imod hans Kreditorer, blev han Ophavsmanden til Hofrevolutionen 1772. I sidste Øjeblik var han af Frygt for sin Person ved at svigte sine Medsammensvorne, men var dog selv den, der fængslede Dronningen den 17. Januar paa den mest hensynsløse Maade. Til Løn herfor blev han General og fik Sæde i Geheimestatsraadet, men blev atter ved russisk Indflydelse allerede afskediget i Juli s. A. Han døde ubemærket i en lille By i Syd-Frankrig 1789.

troede, han burde bøde for alt. Havde hun levet, og Omstændighederne havde tilladt [hende] at hævne sig, troer jeg, han ei havde beholdt Hovedet. I sig selv havde hun Aarsag til at hade ham, i hvilket Lys hun end betragtede sig. Han mistænkes for, at det var hans Intrigue, at *Struensee* kom herind og i Veiret. Jeg er vis paa, at det i Hiertet ei var ham imod paa hvad Maade *Struensee* befæstede sig, naar han selv kun kunde faae sine Projecter udførte. Hans Venskab for *Struensee* varede, indtil denne ei vilde betage Biskop *Herslebs* Arvinger, som havde Penge tilgode hos Grev *Rantzau*, Lands Lov og Ret.[1]) Dette kunde Greven, som han selv sagde mig, da han viiste mig Brevvexlingen med *Struensee* derom i Efteraaret 1771, ei fordøie. Siden sparede han ikke Dronningen i sine Discourser. Han sagde, hun var en Messalina og Agrippina. Han indlod sig derpaa i Underhandlinger, som tilveiebragte Forandringen den 17. Januar 1772, men da det kom til Udførelse, manglede han Mod, og det var ei hans Skyld, at Alting ikke blev forraadt; thi han vilde have aabenbaret det for Justitsraad *Struensee*[2]) Aftenen før,

[1]) Rantzaus Gæld bragte ham i Efteraaret 1771 i stor Forlegenhed, da Aagerkarlen Borthuus fik Dom over ham i en Gældssag ved Hof- og Stadsretten. Muligvis staar den ovennævnte Sag i Forbindelse hermed. Om Rantzaus og Struensees Brevvexling i Anledning heraf, se Hist. Tidsskr. VI, 5, S. 110 f. og D. Magazin V, 3, S. 41 f.

[2]) Struensees højt begavede Broder Carl August Struensee (1735—1804) var Lærer ved det ridderlige Akademi i Liegnitz, da han 1769 blev dansk Justitsraad; men først 1771 kom han til Danmark for at overtage Ledelsen af Landets Pengevæsen og blev Deputeret i Finanskollegiet. Han stod Broderen temmelig fjernt, men blev dog fængslet 17. Januar 1772 og forlod dybt krænket Landet efter sin Løsladelse i Juli Maaned. Han blev preussisk Statsminister fra 1791 til sin Død. Som Erstatning for den Uret, han havde lidt her i Landet, lod han sig 1789 optage i dansk Adelsstand med Navnet Struensee v. Carlsbach.

men fandt ei denne hiemme. *Struensee* vidste, at Grev *Rautzau* var ham ugunstig, men en Slags Ligegyldighed, maaske blandet med Erkiendtlighed, fordi Grev *Rantzau* havde været hans Ven (thi *Struensee* var ei uden Følelse), giorde, at han lod ham blive, hvorefter *Struensee* i Sommeren 1770 og drog ham til Hoffet, da Kongen var i Holsteen.

Man havde Grev *Rantzau* mistænkt for den hemmelige Hensigt at ville hindre Opfyldelsen af den provisionelle Tractat, hvorefter den fyrstelige Andeel af Slesvig og Holsteen skulde overlades til Danmark. Vist er det, at *Struensee* tracterede den russiske Alliance meget ligegyldig. Men et personel Uvenskab til den russiske Minister — (hvem han troede, han var bleven prefereret i en Galanterie med Grevinde *Moltke* fød *Buchwald),*[1]) — og Kongens og Dronningens Tilbøielighed, som troede sig fornærmede ved et Svar af bemeldte Minister (han heed *Filosofoff* og havde af og til en Skrue løs), kan nok og dertil have været Aarsag.[2]) At

---

[1]) Ida Hedevig Buchwald af Huset Borstel og Trøjborg (1744—1816) blev 1760 gift med Kammerherre og Hofmarskalk, senere Overhofmarskalk og Geheimekonferensraad, Greve Christian Frederik Moltke (1736—71). Den elegante Hofmand var Frøken v. Eybens erklærede Tilbeder, og Grevinden, der var en af Hoffets mest feterede Skønheder, trøstede sig med Kammerherre Carl Adolph v. Plessen til Gunderslevholm. Da Moltke pludselig faldt i Unaade 1771, døde han 25. April paa en Maade, der fremkaldte Rygtet om, at han var forgivet af Grevinden, der ægtede sin nævnte Elsker 27. Januar 1772.

[2]) Den russiske Generalmajor Michael Filosofoff ankom hertil som særlig russisk Afsending i Anledning af Mageskiftetraktaten, der først blev endelig afsluttet 1773. Han havde 1770 et personligt Sammenstød i Theatret med Struensee, der med Rette mente, at den russiske Indflydelse paa dansk Politik var for anmassende. Om Kongens og Dronningens Uvillie overfor Filosofoff 1770 kan henvises til Holm, D. N. Hist. IV, Side 189. Filosofoff blev kort efter sindssyg og forlod Danmark 1771.

tilskrive *Struensees* Ligegyldighed mod Sverige den dér 1772 forefaldne Forandring, som Nogle giøre, gaaer for vidt, thi Rusland blev derved ei mindre surpreneret end vi, og Rusland havde dog altid handlet efter een og samme Plan.

Grev *Rantzaus* Caracteer var meget slet. Hans Figur var smuk. Meere Vittighed besad han end nogen Anden af hans Stand, jeg har kiendt. Han talede flydende og skrev ei ilde. Men han passerede for Deist, og følgende bemærkede jeg af Omgang med Vished: han var Praler. Han havde ødet sine Forældres Midler og fordybet sig i Gield. Han havde en dydig Kone,[1] men reiste til Italien efter en Opera-Sangerinde, og holdt 1771 endnu en Dandserinde, navnlig *Lewes*, i Huset hos sig. Indenlands havde han ageret Markskriger etc. for at leve. Han talede meget om sin Ædelmodighed i at ville betale sine Creditorer reent ud, men undsaae sig dog ei ved at giøre en Aager-Exception mod Biskop *Herslebs* Fordring. Dette gjorde os Uvenner i Novbr. eller Decbr. 1771, og siden maatte han betale Pengene. Efter den Tiid talede jeg ei med ham uden een Gang, og af hans Forhold den Gang kan man slutte sig til Resten.

Da jeg den 19. Martii 1772 kom fra Cronborg, blev jeg befalet at møde i Kongens Forgemak. Der kom Grev *Thott*, Grev *Rantzau*, Grev *Osten* og Geheimeraad *Schack-Rathlou* ud for at høre, hvorledes min Forretning var gaaet af, thi de havde

[1]) Rantzau-Ascheberg var 1748 bleven gift med Komtesse Catharina Rantzau (1729—95), en Datter af Grev Ditlev Rantzau til Oppendorff. Hun omtales som en ædel Kvinde.

været samlede i Statsraadet hos Kongen.[1]) Jeg gjorde dem Rede derfor og sagde, at Dronningen havde været meget gracieusere og føieligere end jeg nogensinde kunde have ventet i Henseende til mit Ærinde.

„Ja, det troer jeg nok," svarede *Rantzau*, „De har ganske vist sluttet hende i Øinene." Jeg svarede intet. Kort sagt, han havde intet judicium og et til Ondt genegent Hierte. Han fik sin Afskeed in Julio 1772, men beholdt dog en Pension af 9000 Rdlr., som han fortærede i Frankrig.

Jeg kommer igien til Dronningen. Hun ønskede gierne at skrive Kongen til, men i det samme betænkte hun sig og sagde: „Det nytter dog intet." „For kort siden forsikrede han mig," sagde hun, „om sin oprigtige Hengivenhed og Kierlighed. Jeg svarede ham, at jeg ei torde forlade mig saaledes dertil, at jeg jo altiid frygtede, han vilde sacrifiere mig, ifald Nogen satte Ondt hos ham for mig, men han gientog sine Forsikringer og erklærede, at han uden mig ei kunde leve fornøiet."

Vist nok er det, at af det udvortes at slutte giorde hun i det sidste Aar Alt, hvad hun troede kunde behage Kongen. Dette var en Politik af *Struensee*. Jeg troer derfor nok, Kongen har sagt dette; men den Opdagelse, han giorde den 17. Januar, maatte nødvendig bringe enhver ærekiær Mand paa andre Tanker.

---

[1]) Det nye Statsraad, som blev oprettet den 13. Februar 1772, kom til at bestaa af Arveprins Frederik, Rantzau-Ascheberg, Grev A. S. v. d. Osten, Grev Otto Thott, J. O. Schack-Rathlou, Admiral H. H. Rømeling og Generalmajor H. H. Eickstedt.

Hun spurgte siden, hvad Kongen nu amuserede sig med, samt om Dronning *Juliane* og Arveprindsen, ja endog om Conjuncturerne i Engeland. Hun sagde, hun havde faaet Brev fra Kongen sin Broder, som hun vilde besvare, — „men de kan nu sige til ham imod mig," lagde hun til, „alt, hvad de vil." [1]) Endelig talede hun igjen om *Struensee*, og at hun ønskede at skrive Kongen til for ham. Hun vilde opofre Alting for at redde ham. Naar hun kom paa dette Capitel, var hun idel Empfindtlighed. Jeg kan derfor ei ret vel troe Rygtet om *Falkenskjold*. Jeg erindrer ei engang, at hun talede om ham.[2])

„Havde *Struensee* fulgt mit Raad," sagde hun, „i ei at blive Cabinets-Minister, vilde Alting været bedre."

Jeg spurgte siden *Struensee* om hun havde sat sig derimod; han nægtede det, men paa saadan en

[1]) Dagen efter Caroline Mathildes Fængsling blev der sendt hendes Broder, den engelske Konge, Georg III, og hendes dødssyge Moder, Prinsessen af Wales, Meddelelse derom. Den 29. Januar naaede Kureren og den engelske Gesandt Keiths Sekretær London. Den sidste rejste atter tilbage samme Dag og kom til Kbhvn. den 12. Februar med Breve til den danske Konge og Caroline Mathilde fra Broderen og Moderen, der døde den 8. Februar; men det blev Caroline Mathilde forment at svare paa disse Breve. Sir Robert Keith arbejdede i Kbhvn. paa at hindre Skilsmissen og søgte endnu den 2. April at standse Processen mod Dronningen, men det lykkedes det danske Hof at holde det engelske udenfor hendes Skæbnes Afgørelse. Først den 3. April kunde Caroline Mathilde skrive til sin Broder, og først efter Skilsmissedommen fik den engelske Gesandt Adgang til at besøge hende.

[2]) Otto Seneca Falkenskjold (1738—1820) gik som ung Officer i fremmed Krigstjeneste og blev 1768 Kammerherre og Generaladjutant. Struensee lod ham hjemkalde 1771 og udnævne til Oberst for Livregimentet og Deputeret i Generalitetet. Han hører fra nu af til den intime Hofkres. Udtrykket ovenfor hentyder til et af de mange aldeles grundløse Rygter, der udbredtes om Caroline Mathilde, at hun fandt særlig Behag i hans Person. Den kloge og dygtige Falkenskjold hørte til de begavede Mænd, Struensee søgte at drage Nytte af, men han var ingen blind Beundrer af Struensee. Han blev fængslet den 17. Januar og dømt til Fængsel paa Munkholm paa Livstid. Den i høj Grad forurettede Mand blev benaadet 1776 og døde i Lausanne 1820.

Maade, at det lod, som det var skeet hende uafvidende. Hvorom Alting er, havde han altiid den Magt over hende, at hun rettede sig efter hans Ønsker.

Da jeg tog Afskeed, spurgte hun, om jeg kom igien. Jeg sagde, at jeg tvivlede derom. Det kom an paa Kongens Befaling.

Dronningen var behagelig. Hun havde en smuk Hud og levende Øine. Munden var vel proportioneret, dog var den nederste Lippe for stor og udhængende, især naar hun ei var vel tilmode. Hun var vel voxen, men altfor føer efter sin Taille, ei i Henseende til Lemmerne, men af Fedme. Hun talede saa godt dansk som jeg, item tydsk, fransk, engelsk og italiensk. Hun havde ei alene Vittighed, men Forstand. Havde hendes Hierte været dannet ved en god Opdragelse, troer jeg, hun kunde have gjort sin Gemahl og hans Land lykkeligt.[1])

Hendes korte Levetiid manglede ganske vist sand Fornøielse, og ulykkeligvis søgte hun den paa Afveie. Havde hun været en privat Persons Kone, kunde der siges Adskilligt til at undskylde hende, og næsten troer jeg, hun havde undviget det af hende begaaede Feiltrin. Da hun kom herind, var hun meget ung. Hun fik en Mand, som hun ei kiendte og ei elskte hende. Kongen var Liebhaver af fine Tailler, og hans Inclination var overalt ei til Fruentimmer. Hendes Overhofmester-

[1]) Caroline Mathilde var født den 22. Juli 1751, altsaa 15 Aar gammel, da hun blev Danmarks Dronning, og 20 Aar, da hun blev fængslet, skilt fra den sindssyge Konge og landsforvist.

inde Madame *Pless* var en Prude og vilde giøre Dronningen til ligedan. Naar Kongen var afklædt og ønskede sig hendes Selskab, bragte Madame *Pless* hende til at fordrive Tiden med Læsning og Discourser med hende. Kongen blev tilsidst vred og jog Madame *Pless* bort.[1]) Dronningen var ei ligegyldig herover og forlangte, at Grev *Holck* skulde bort; thi han havde sat det i Kongen, men Ministrene soutenerede *Holck*.[2])

Gud havde givet os Ministre i sin Vrede. At befæste deres og Adelens Magt var deres hele Bekymring. Vilde Kongen noget, som ei fandt deres Smag, fandt det Modsigelse, i hvor godt det end kunde være. Det kom ei fra dem, eller streed mod deres og Consorters Fordeel. De kunde derfor ei lide andre hos Kongen end dem, som dependerede af dem. *Reverdil* kom bort, fordi han vilde hjælpe Bondestanden op og dæmpe disse

---

[1]) Geheimeraadinde Louise von Plessen født Berkentin (1725—99), der var Enke efter Kammerherre, Amtmand Christian Sigfried v. Plessen (død 1755), blev ved Christian VIIs Formæling 1766 Overhofmesterinde hos den 15aarige Dronning Caroline Mathilde, der med stor Tillid og Hengivenhed sluttede sig til hende. Ved Hofkabaler og Intriger, men ogsaa ved sin egen stive og uomgængelige Optræden, paadrog hun sig Kongens Unaade og blev til Dronningens store Sorg og Harme 1768 forvist Hoffet og Landet. Da Fru v. Plessen var borte, var den unge Dronning ganske i Hænderne paa dem, der førte hende i Ulykke.

Peter Uldall traf Fru v. Plessen paa sin Rejse 1788 og omgikkes hende meget. Hun vil derfor blive omtalt senere i denne Bog.

[2]) Grev Frederik Vilhelm Conrad Holck (1742—1800), der fra ung Page (Kammerjunker 1764) efterhaanden blev Christian VIIs Yndling, fik ham ved sin Smidighed, Letsindighed og Levelyst ganske i sin Magt i nogle Aar og forledte ham til de vildeste Udskejelser. Han blev maître de la garderobe og Geheimekonferensraad. Det var ham, der fik Kongen til at rejse uden Dronningen, som fjernede Fru v. Plessen og Reverdil, og bidrog til Struensees Ansættelse ved Hoffet. Men det var vel ogsaa denne, der blev Aarsag til, at han faldt i Unaade og blev forvist. Han døde som Amtmand over Kiels og Bordesholms Amter.

Konge-Ministres Magt.[1]) Man strøede Uenigheds Sæd mellem Kongen og Dronningen, paa det hun ingen Indflydelse skulde have. Een af dem udlod sig med, da han syntes Kongen tog sig for meget af Affairerne: „Nous verrons, qu'il faut lui donner une maitresse.“ Tilsidst opnaaede de deres Maal, at Kongen ei giorde meer, end de netop vilde have. Imellem sig vare de eenige, at Enhver i sit Departement gjorde, hvad han vilde. Jeg er den ærværdige Grev *Thott* skyldig at undtage ham fra disse nedrige Machinationer, hans Feil var alene Mangel af Styrke at modstaae dem. Lad Hyklere oprette Mausoleer for de andre.[2]) Rigernes og Handelens Tilstand er dem dog til Forbandelse! Kongen, for at skaffe sig Tiidsfordriv, reiste udenlands. *Struensee* blev af Grev *Bernstorff* antagen som Reise-Medicus.[3]) Alting maatte være tydsk eller fransk. *Struensee* insinuerede sig ved at læse for

---

[1]) Schweizeren Élie Salomon François Reverdil (1732—1808) blev 1760 Lærer for Kronprinsen, Christian VII, og var en af de faa, denne sluttede sig til med Tillid. Efter Tronbestigelsen blev han Kabinetssekretær og Etatsraad. Han var saa at sige den første, der talte for at befri Bondestanden i Danmark for Vornedskab og Stavnsbaand og i nogen Tid vakte Kongens Interesse for Bondesagen. En Landvæsenskommission blev nedsat 1767, som Reverdil blev Medlem af, men knap en Maaned efter fik han pludselig sin Afsked og Ordre til at forlade Landet, men blev af Struensee atter indkaldt 1771 for at tage vare paa den sindssyge Konge. Efter Struensees Fald forlod han Landet for bestandig. Hans udmærkede Memoirer er et af de vigtigste Kildeskrifter til Tidens Historie.

[2]) Geheimeraad, Greve Otto Thott til Gavnø (1703—85) var Medlem af Bernstorffs Ministerium ved Christian VIIs Tronbestigelse, men blev afskediget 1770, kort efter Bernstorffs Fald. Efter Struensees Fængsling blev han Medlem af det nye Statsraad og 1784 Geheimestatsminister, 81 Aar gammel. Han var paa Grund af sin hæderlige og elskværdige Karakter en højtagtet Mand, men regnes ikke for at have havt stor Betydning som Statsmand.

[3]) Det var i Foraaret 1768 at Kongen foretog sin bekendte Udenlandsrejse uden Dronningen til Frankrig og England. Det var Livlægen von Berger og Rantzau-Ascheberg, der gennem Yndlingen Grev Holck anbefalede Struensee, som i Maj 1768 paa Gottorp blev ansat som Rejselæge.

Kongen, ved at amusere ham, ved at tale letsindig om Religionen. Uformærkt søgte han at bibringe Kongen den samme Letsindighed. Kongens Sind var tomt, han søgte efter Lyksalighed og Fornøielse. Han proberede dette, som andre Maader, at naae den.

Da *Struensee* kom herind, elskede Kongen ham og talede fordeelagtig om ham for Dronningen. *Struensees* Person var ei smuk og hans Aasyn skummelt. Hun kunde i Begyndelsen ei lide ham. Frøken *Eyben*, som efter al Rimelighed var i nøiere Bekiendtskab med ham end Anstændigheden tillod, recommanderede ham.[1]) Han insinuerede sig endelig ved en virkelig god Gierning, at stifte Eenighed og god Forstaaelse mellem Kongen og Dronningen. Hvilken skikkelig Kone skulde ei derfor være erkiendtlig? Dronningen var saa, men snart gik det for vidt. Med Lykke brugte *Struensee*, *Brandt* og alle de, hun omgikkes, al Flid for at udrydde Religionens Stemme hos hende. Hun var ei lykkelig! Kunde Dyd vel giøre hende saa? Hun ansaae sig hidtil som dydig og var dog ei lyk-

[1]) Frøken Elisabeth Marie v. Eyben (1745—80), Datter af Konferensraad Chr. A. v. Eyben, blev 15 Aar gammel Hofdame ved det danske Hof og i Følge Overhofmesterinden, Fru v. Plessens Ønske Kammerfrøken hos den unge Dronning. Hun skal have havt mange Elskere, blandt hvilke Struensee og den franske Skuespiller la Tour, men først og fremmest Overhofmarskalken Fritz Moltke nævnes (Se Side 9). Samtidig med ham fik hun sin Afsked fra Hoffet i Marts 1771. Det er højst sandsynligt, at denne letfærdige Dame har havt en demoraliserende Indflydelse paa den unge Dronning. Efter sin Afsked med en Pension indtog hun sin Plads i Slesvigs Frøkenkloster og da hun Aaret efter under Processen mod Dronningen blev afkrævet beedigede skriftlige Svar paa en Del Spørgsmaal, indsendte hun disse uden Skaansel og Blu, idet hun foregav at have havt Dronningens Fortrolighed. I sit Forsvar for Dronningen protesterede Uldall imod at Frøken v. Eybens Forklaringer toges for gyldige Vidnesbyrd. Hun døde 1780, 35 Aar gammel.

kelig. At fyldestgiøre Sinds-Begiærlighederne var efter hendes Bekiendtes Grundsætninger Maaden at blive det. Hæftig Riden, Dandsen, fri Tale og Væsen brugtes som Middel til at oprøre hine. Kongen kunde ei fornøie hende, og hans Passioner vare andre. Hun faldt i Snaren. Det var formodentlig hendes første Kierlighed. Kiender denne Grændser, naar den ei i Tide tøiles? Snart nedsank hun i en grændseløs Vellyst.

Masqveraden og hendes slette Selskab vare Hoved-Befordrere af hendes Ulykke. Alt, hvad der var ved Hoffet, var — Madame *Gæhler*, bekiendt Maitresse af *Classen*, Grevinde *Holstein* af *Brandt*, Baronesse *Bülow* af *Fabritius*, *Warnstedt*, *Schilden* og Gud veed hvormange andre, Madame *Malleville* af *Warnstedt*, Frøken *Eyben* af Grev *Moltke*,[1]) Acteuren le *Boeuf* etc.[2]) Hvad Vægt kunde hendes ærlige Kammerjomfruers For-

---

[1]) De her nævnte Personer hørte til Hoffets intimeste Omgang i den Struenseeske Periode. De tre førstnævnte Damer kaldtes „de tre Gratier". Den elskværdige og muntre Generalinde Christine Sophie Gähler født Ahlefeldt (1745—92) og hendes Mand blev, da de efter Fængsel og Proces maatte forlade Hoffet, pekuniært understøttet af hendes Tilbeder, den rige Generalmajor Joh. Fr. Classen. — Anne Sophie Bülow (1745—87), Datter af den berygtede Grev C. C. Danneskjold-Laurvig, og hendes Mand, Staldmesteren Baron Frederik Ludvig Ernst Bülow, blev forviste til Holsten. Hendes nævnte Galaner var: Handelsmanden, Konferensraad C. A. Fabritius, Kammerherre F. C. v. Warnstedt og Kammerjunker H. H. F. v. Schilden. — Den dejlige Grevinde Amalie Sophie Holstein født Buchwald (1748—1823), Overpræsident Grev U. A. Holsteins Gemalinde, var Grev Enevold Brandts erklærede Elskerinde, men var meget forhadt af Struensee. — Madame Johanne Marie de Malleville (1750—1817), Datter af Kaptajn i Søetaten Emanuel Meyer, var gift med Kaptajn Thomas de Malleville (1738—98), der var med til at arrestere Struensee. Han blev senere Generalguvernør paa St. Croix, men allerede 1780 skilt fra sin Kone, der Aaret efter blev gift med den fhv. Gesandt i Dresden, Grev Werner v. d. Schulenburg.

[2]) Andre Steder nævnes den franske Acteur la Tour som Frøken v. Eybens Amant.

maninger til hende have imod *Struensee* og saa mange Forførersker?[1])

Siden hun havde Forstand, troede jeg, hun ved sin Opførsel i Zelle vilde have søgt at tilintetgiøre, hvad Verden sagde om hende. Folk uden- ja endog mange indenlands vare tilbøielige nok til at undskylde hende, men hendes Passioner vare stærke, og hun havde Mangel dér som her paa ærlige Venner. Livet var hende en Byrde, og for at miste det søgte hun Leilighed at faae Sprinkler. En af hendes Pager var død deraf; i hans Sygdom og efter hans Død gik hun i hans Værelse for at smittes.[2])

Den 6. April 1772 faldt Dommen, at hun skulde have sit Ægteskab forbrudt ifølge Lovens 3 B. 16 C. 15. Art.

Hun var ikke menageret i Henseende til Talemaaderne, thi i Sagen selv havde ménagement ei Sted. Da Frue *Løvenskiold*, som løb bort fra sin Mand til Grev *Laurvig*, skulde dømmes, maatte Manden ei søge hende offentlig, og da Commissairer underhaanden skulde dømme, var Expressionen, at Ægteskabet burde være ophævet. Synes hun ei forvexlet med Dronningen?[3])

[1]) Af Kammeradvokatens Indlæg ses, at to af Dronningens Kammerjomfruer, Anna Charlotte Margr. Horn, gift 1771 med Raadmand Balth. Schiøtt, og Christine Sophie Frederikke Bruun, gift 1770 med Kancelliraad Daniel Blechingberg, som Vidner har forklaret, at de havde advaret Hendes Majestæt. Det maa have været i Tiden fra Vinteren 1769 til Foraaret 1770.

[2]) Det kan selvfølgelig ikke konstateres, at Dronningen med Villie paadrog sig Smitte ved personlig at tilse sin Page, den 14aarige Heinrich Wilh. von Gustedt, der døde af en Infektionssygdom, vistnok Frisler („den engelske Sved").

[3]) Den meget smukke Ingeborg Akeleie (1741—1804), Datter af Kommandør J. V. Akeleie i Tønsberg, blev 1763 gift med Kammerherre Hermann Leopol-

Jeg blev befalet at reise til Cronborg for at forkynde Dommen for Dronningen eller rettere at *prævenere* hende derom,[1]) thi Commandanten paa Cronborg, General *Hauch*[2]) og Etatsraad *Horn*, skulde egentlig forkynde hende den, og tilkiendegive hende, at hun skulde residere paa Aalborg Slot, ifald Kongen ei kom overeens med hendes Broder om, at hun kunde gaae ud af Landet.

Den 8. April 1772 reiste Etatsraad *Horn* og jeg derned. Vi lod os melde. Hun forlangede først at tale med mig eene. Jeg blev indført til hende Kl. omtrent 1½ om Middagen. General *Hauch* og Etatsraad *Horn* bleve i Forgemakket.

„Deres Majestæt vilde tilgive," sagde jeg, „den ubehagelige Tidende, jeg skal berette Dem. Dommen er afsagt mellem Hans Majestæt Kongen og Dem, og Deres Ægteskab er ophævet."

„Jeg forestillede mig det," svarede hun, „men hvordan gaaer det med *Struensee*?"

„Commissionen er nu anordnet at dømme ham,

---

dus Løvenskiold til Fossum Jærnværk. Den berygtede Libertiner Grev C. C. Danneskiold-Laurvig kastede sine Øjne paa hende, da han var i Norge 1764, og da han Aaret efter, paa Grund af sin skandaløse Bortførelse af Skuespillerinden Jomfru Rose, blev forvist til sine Godser i Norge, knyttede han en intim Forbindelse med Fru Løvenskiold. Da hun idelig forlod sit Hjem for at være hos ham, fik hendes Fader en Separationskontrakt i Stand, men foranledigede derpaa en kgl. Kommission nedsat, der skulde undersøge den hele Sag og afhøre en Mængde Vidner. Da Greven imidlertid 1767 blev benaadet og blev Admiral og Oversekretær, blev Kommissionens Virksomhed afbrudt, Kongebrevet 1766 om Faderens Formynderskab hævet og Fruen fik Tilladelse til at opholde sig, hvor hun vilde. Det er denne Sag, Uldall sigter til.

[1]) Det er Skilsmissedommen, der som bekendt faldt den 6. April, der er Tale om.

[2]) General Andreas Hauch (1708—82) var fra 1765 til 1780 Kommandant paa Kronborg. Han udviste her personlig en i høj Grad korrekt og tilbageholdende Optræden overfor Dronningen, uden dog at hindre sin Hustru og Datter i at lægge deres Deltagelse og Tjenstvillighed overfor Dronningen for Dagen.

og jeg befalet at være hans Forsvar. Commissionen holdes overmorgen."

„Hvorledes vil det gaae ham? Hvad siger Loven om den Forbrydelse, de sigte ham for?"

„Loven taler ei udtrykkelig derom, men for mindre Grader af Forbrydelser imod Kongen sætter den Livsstraf."

„Var det i Engeland, vilde han blive fri, siden Loven ei taler derom; men kan det ei hjelpe ham her?"

„At sige alt, hvad der er muligt til at forsvare, er min Pligt, men Deres Majestæt indseer selv, at naar Livsstraf er sat paa en mindre Forseelse, maae den nødvendig staae paa en større. Politiske Aarsager bestyrke og min Formodning."[1])

Hun græd og skiælvede.

„Deres Majestæt erindre sig, hvor meget han har manqueret mod Dem, hvad De er Dem selv pligtig. Jeg forsikrer imidlertid at iagttage min Pligt som hans Forsvar til det Yderste."

„Om jeg bad Kongen for ham?"

„Det vil ikke nytte. Om ei andet, udfordrede Sikkerheden af det nærværende Systema hans Død."

„Mon jeg ei skulde faae Kongen i Tale?"

„Jeg tvivler derpaa. Men Deres Majestæt kan jo forlange det. Etatsraad *Horn* er befalet tilligemed General *Hauch* at erkynde Dem Dommen. De kunde jo opdrage dette til dem at forlange."

---

[1]) Uldalls Mening er, at Struensee umulig kunde undgaa Dødsstraf, thi naar Loven fastsætter Dødsstraf for en mindre Forbrydelse, maa denne Straf ogsaa gælde for en større. I sit Forsvar for Struensee paaberaaber han sig ogsaa kun Synderens Anger og Kongens Naade.

„Etatsraad *Horn*![1]) Saa har og han skullet viide, hvad der er skeet. Er min Historie ikke over heele Byen? Man havde dog lovet at holde Alting hemmelig."

„Jeg forsikrer, at alting er holdt saa taus som muligt. Hvorfor Etatsraad *Horn* just hertil er udseet, veed jeg ikke, men Deres Majestæt indseer, at dog nogen maatte udnævnes dertil."

„Kunde jeg ikke selv tilstaae, at Dommen var mig forkyndt. Det behøvedes jo dog ikke at giøre det saa bekiendt, som jeg fornemmer det bliver."

„Naturligviis er det ubehageligt for Deres Majestæt at see en fremmed Mand i denne Anledning, men han er desuden befalet at tilkiendegive Deres Majestæt, at Kongen har udseet Aalborg Slot til Deres Residentz, ifald han ei kommer overeens med Deres Hr. Broder, at De skulde gaae ud af Landet."

„Min Broder har skrevet mig til derom. Jeg ønskede nok at see London igjen. Hvad synes De derom."[2])

„Efter mine Tanker vilde jeg raade Deres Majestæt at blive i Landet. I Deres Situation frygter jeg, Engeland og London vilde blive Dem altfor ubehagelig. Naar De underholdes efter Deres Stand, synes hiint at være taaleligere, og Deres Vanheld meer at skiules."

---

[1]) Den for sit æsthetiske og øvrige Forfatterskab bekendte Etatsraad Frederik Horn (1708—81), fhv. Politimester i Kbhvn., var Justitiarius i den 1771 oprettede Hof- og Stadsret.

[2]) Den engelske Regering fordrede bestemt, gennem Sir Robert Keith, at ville raade over Dronningens Fremtidsskæbne, og gav sine Fordringer Vægt ved at ruste en Flaade. Det danske Hof gav da efter, og den 18. April blev det forkyndt, at Planen om at føre Dronningen til Aalborg var opgivet.

Hun betænkte sig.

„De har Ret. Men hvad skal blive af mine Børn? Faaer jeg dem ei med mig?"

„Kronprindsen kan Deres Majestæt ei vente dette om. Han maa nødvendig blive hos sin Hr. Fader, og Alting er dertil indrettet. Hvad Prindsessen angaaer, veed jeg ikke, men som det siges, skal hun blive ved Hoffet."

„Maa jeg ei heller beholde hende? Jeg giør Alting, før jeg skiller mig ved hende."

Hun græd igien og gik til Vinduet. Da hun kom til mig igien, vedblev hun:

„Meener De ikke, jeg skulde beholde hende. Jeg maae have hende hos mig. Jeg vil erklære, at hun ei kommer den Familie ved. Kan jeg da ei beholde hende?"[1])

„Deres Majestæt vilde ei tage mig det unaadig. De erindre sig, hvad De skylder sig selv. Kongen har jo erkiendt Prindsessen. Deres Erklæringer kunne derfor ei virke Andet end Fornærmelse for Dem selv. Det er jo at tilintetgiøre det, De har befalet, jeg skulde anføre til Deres Forsvar."

Hun betænkte sig noget og blev roligere. Jeg betiente mig deraf for at spørge, om hun befalede at see General *Hauch* og Etatsraad *Horn*. Hun svarede intet, men tog fat paa andre Ting. Hun spurgte om *Brandt*, og hvad hans Skiæbne vilde blive. Hun blev bevæget derved og sagde: „Ak! jeg er skyldig i hans og *Struensees* Død!"

---

[1]) I disse Ord ligger Tilstaaelsen om, at Prinsesse Louise Augusta er Struensees Datter. Se E. Holm, Danmark-Norges Historie under Christian VII, I, [2], Side 380, hvor Dronningens Ord er citerede.

Hun faldt derved atter i Graad. Hun talede derefter atter om sin Søn, og det syntes, som om hun frygtede for Anlæg mod hans Liv. Jeg retfærdiggiorde Dronning *Juliane* og Prinds *Friderich*, underrettede hende om Dronningens Omsorg for hans Opdragelse etc.

„Vil De og sige mig Sandheden," sagde hun. „Tør jeg vel troe Dem? Er det Dem tilladt, at sige mig hvad De meener?"

„Jeg vilde ansee mig for det nederdrægtigste af alle Mennesker," svarede jeg, „om jeg ei sagde Deres Majestæt Sandheden, ei heller er det mig forbudt." — Jeg forsikrede hende derom ved Alt, hvad helligt var, og det syntes som hun derved blev tilfreds.

Hun kom derved tilbage til det hun i forrige Samtale havde yttret: om *Struensee* ei var tvungen til at bekiende paa hende? Jeg igjentog, hvad jeg da havde sagt, og lagde til, at efter hvad jeg havde hørt, var han nu ganske forandret og religieux. Hun smilede deraf og fæstede ei Troe dertil eller i det Mindste ei til Alvorligheden af hans Tankers Forandring.[1]) Hun blev strax tankefuld og klagede at være Aarsag i hans Ulykke.

„Naar De seer ham," sagde hun, „da siig ham, at jeg ei er vred paa ham for, hvad han har forseet sig imod mig." Hun begiærede to Gange, at jeg

---

[1]) Struensee gennemgik i Fængslet under stærkt bevægede Stemninger en sjælelig Krise, der under Dr. Münters kloge Paavirkning siges at have fremkaldt en Omvæltning i hans religiøse Anskuelser, som naturligvis maatte vække stærk Tvivl hos dem, der tidligere havde kendt ham; vel ikke mindst hos Caroline Mathilde, som han altid havde søgt at paavirke i fritænkerisk Retning.

skulde sige ham dette, og for at stille hende tilfreds, maatte jeg love det. Da jeg siden talede til ham derom, blev han ei kiendelig rørt derved. I hende saae jeg den ømme Elskov, i ham den mættede Vellyst.

Hun erkyndigede sig dernæst om Kongens, Dronning *Julianes* og Prinds *Friderichs* Beskieftigelser. Jeg fortællede hende, at de levede i den fuldkomneste Harmonie. Hun ønskede atter at tale med Kongen. Jeg tog deraf Anledning til at spørge, om hun vilde tillade General *Hauch* og Etatsraad *Horn* at giøre deres Opvartning, da det var bedst, hun chargerede dem med at foredrage hendes Begiæring.

Med nogen Tvivlsmaal tillod hun, at jeg maatte kalde dem ind. General *Hauch* tilkiendegav Kongens Befaling at forkynde hende Dommen. Han læste den op og hun, med største Contenance og uden at tale et Ord, hørte den. Jeg tegnede derpaa, at den var hende forkyndt, og hun underskrev sit Navn. Hun sagde: „Jeg forlanger Frihed at tale med Kongen." De lovede at berette det.

De tilkiendegav dernæst Kongens Villie i Henseende til at hun skulde residere paa Aalborg Slot. Hun svarede intet, men sagde atter, at hun forlangede Frihed at tale med Kongen. De igjentoge Løftet at berette det og gik ud. Jeg blev tilbage.

„Jeg beklager," sagde jeg, „at saa ulykkelig en Tildragelse skulde skaffe mig den første Leilighed til at opvarte Deres Majestæt. Udfaldet er beklageligt, men jeg beder Deres Majestæt vilde være

forsikret, at min Nidkierhed har svaret til det, jeg som Forsvar for Dem var Dem skyldig. Jeg har medbragt mit Memoire for at retfærdiggiøre mig. Befaler Deres Majestæt at høre det? Det indeholder alle de Oplysninger, De behagede at give mig."

Hun befalede mig at læse det. Imedens jeg efterkom dette, saae jeg hende ganske opmærksom og uden mindste Forandring. Hun talede intet videre derom; men siden lod hun ved den engelske Minister fordre Afskrift deraf, som med Kongelig Tilladelse blev hende tilstillet. Jeg tog mig den Friehed at spørge, om Hendes Majestæt havde videre at befale?

Hun talede derpaa om sin Lyst at see Engeland, men tilstod, at det efter min Anmærkning ei vel passede sig.

Hun ønskede at beholde sin Datter, men var derved langt roligere end forhen. Hun igjentog, at jeg maatte forsikre *Struensee,* at hun tilgav ham.

Endelig tog jeg Afskeed, da Klokken var 4.[1])

Nogle Dage efter talede jeg første Gang i Verden med *Struensee* i hans Arrest.

Jeg kan sige, at Dronningens Tilstand ei rørte ham meget, men hans egen gik ham desto nærmere. Han kunde ei uden Bevægelse høre mig baade med juridiske og politiske Grunde at beviise, at han maatte døe. Jeg saae den Tiid paa ham,

---

[1]) Tallet er usikkert. Molbech (Nyt Hist. Tidsskr. IV, S. 729) siger, at Samtalen varede fra Kl. 2 til Kl. 9 om Aftenen.

at Ordsproget ei er uden Bemærkelse „at bide sig i Fingrene“, thi medens han sad i Tanker om det Forestaaende, giorde han dette. *Brandts* Skiæbne, næst hans egen, var det eeneste, som syntes at ligge ham paa Hjertet. Dette skeete den 13. April.

Jeg talede siden et Par Gange med ham om, hvad der hørte til hans Defension, men fandt ham deri ligegyldig, thi sagde han: „Jeg anseer det som en pur formalité.“

Det eneste han stolede paa var, at Kongen af Venskab for ham skulde skiænke ham Livet, siden han havde gjort Alt, hvad der var i hans Magt for at giøre Kongen lykkelig. Han troede sig saa vis paa Kongens Naade, at, om han havde kunnet forestille sig Muligheden af saaledes at overrumples, som skeet var og havde kunnet prævenere Kongen derom, vilde Hans Majestæt aldrig have tilladt, at han skulde arresteres. „Jeg havde præveneret Kongen,“ sagde han, „om alle andre Tilfælde, jeg troede kunde hænde; men denne faldt mig ikke ind.“

Jeg fandt intet at bemærke hos ham uden den Koldsindighed, med hvilken han den 25. April læste sin Dom. Han skrev samme Tiid paa et Memoire af ringe Betydenhed til Commissionen, hvori fattedes 5 à 6 Linier, som han med Standhaftighed fuldførte. Han havde og skrevet et franskt Brev til Kongen, hvori han bad om sit Liv. Da han vilde levere mig dette, erindrede han, at Datum manglede, og satte det til.

I samme Forfatning fandt jeg ham Dagen før

Executionen. Jeg ønskede ham Standhaftighed. Han takkede mig og sagde: „Ich habe alles, was mir geschehen kann, durchgedacht, um nicht zu sehr frappiert zu werden."

Imidlertid kom hans naturlige Caracteer dog igien paa Retterstedet.[1])

Af Nysgierrighed bad jeg ham dog at sige mig Sandheden i Henseende til Dokumentet eller Regningen, han var bleven beskyldt at have forfalsket. Han nægtede dette factum, saa kiær som hans Salighed var ham, og vedblev det, jeg derom efter hans Ord i mit Indlæg har anført.[2])

Der gik et Rygte, at han havde bragt Dronningen til ved et Par Begivenheder at efterskrive Kongens Haand, hvorom dog intet var meldt under Processen. Dette benægtede han paa samme Maade.

Skiøndt hans Figur ei var kiøn, var han dog behagelig at tale med. Maaden han erhvervede sin Høihed paa, gjorde ham afskyelig, og hans Vellyst tildrog ham Foragt. Men den Latterlighed fortiente han langt fra ikke, som Justitsraad *Wiwet* vilde kaste paa ham.[3]) Havde han havt andre Raadgivere end Grev *Rantzau*, *Gæhler*,[4]) Grev *Hol-*

---

[1]) Dette stemmer ikke overens med Øjenvidners Beretninger.

[2]) Det menes ogsaa, at Struensee, hvad dette angaar, har været uskyldig.

[3]) Digteren Frederik Vilhelm Wiwet (1728—90) var Generalfiskal fra 1763 til 1773 og blev saaledes den, der optraadte som Anklager i Processen mod Struensee og Brandt, et Hverv han røgtede paa en lidet heldig, brutal og taktløs Maade.

[4]) Generallieutenant Peter Elias Gähler (1718—83) var, da Struensee fik Magten, Præses i Generalitetet fra Juni 1770, og blev s. A. ved Bernstorffs Afsked Statens højeste Embedsmand næst efter Struensee og dennes nærmeste Raadgiver. Den begavede og dygtige Mand har dog næppe haft saa stor Indflydelse i Struensees sidste Tid, som der tillægges ham. Efter hans Fængsling og Løsladelse bosatte han sig i Itzehoe. Hans Enke (se Side 17) blev 1792 gift med General Grev C. A. v. d. Goltz, men døde Bryllupsnatten.

stein[1]) og slige Aander, vilde hans Foretagender have været mindre voldsomme imod *particuliere.*[2]) Adelens Stolthed tugtede han ved alle Leiligheder. De bleve ei Embedsmænd, uden de applicerede sig. I den Tiid maatte de derfor lægge sig efter at lære noget, og endnu, skiøndt 3 Aar efter, er der noget lidet tilovers af den Smag, han paatvang dem.

Bondestandens Vilkaar søgte han at forbedre. Derfor afskyede Adelen og de fleste Proprietairer hans Hukommelse. Collegier og Embedsmænd bragte han til at arbeide. Man saae da ei Memorialer ligge i halve Aar til Erklæring, eller Collegierne sove over Forestillinger. Politien i Hovedstaden forbedrede han. Gaderne vare da saa, at man kunde gaae paa dem, og det var ei problematisk, om de kunde holdes rene, eller om Lygterne vare at see ved. Den urimelige Overflødighed af Baand, Kammerherre-Nøgler og Caracteerer nød i hans Tiid ei Bifald. Den daarlige Indretning ved Jurisdictionerne i Kjøbenhavn blev afskaffet, Collegierne hindrede i deres despotiske Maade at erhverve kongelige Resolutioner for at betage Private deres Ret, og Tilflugt til Landets Love Enhver tilstaaet. Fri Korn-Indførsel paa navigable Aarets Tider tilladt. Kort: i mange Tilfælde viiste han Indsigt og

---

[1]) Grev Ulrik Adolph Holstein (1731—89) var Amtmand i Tønder, da hans Frue (se Side 17) fik Kongen til at kalde ham til Kbhvn., hvor han blev Overpræsident og en kort Tid Deputeret i Finanserne. Han fulgte i Struensees Fodspor som ivrig Reformator og Fremskridtsmand, men gjorde sig forhadt ved sin Hensynløshed. Efter 17. Januar-Katastrofen blev han afskediget og døde som Privatmand i Altona.

[2]) Det vil sige: i særlig forekommende Tilfælde.

Lyst at befordre Landets Vel. Hans slette Handlinger overbalancerede imidlertid de gode. Forvovent var det, at han, som kun kunde anvende 1 eller 2 Timer af 24 til alvorlige Ting, turde paatage sig at regiere Staten; men Selvtillid og Vellyst var hans Caracteer.

Det var en Fejl, at han ei kunde Landets Sprog, men dette kunde undskyldes; hvor meget vidste vel *Schulin*, *Bernstorff*, *Berkentin*, *Dehn*, da de bleve Ministre, deraf? Jeg vil ei tale om *St. Germain*, *Finck*, *Huth*, *Arnstedt*, som vare Militaire? Hvad forstaaer *Schimmelmann*, Fader og Søn, deraf? Er det ei en Skam for en Deputeret i Oeconomie- og Commerce-Collegiet, som Grev *Reventlow* til Christianssæde nu er, for en indfød dansk Mand, siger jeg, ei at kunne skrive fire Linier af sit Modersmaal i Sammenhæng? Og endelig, hvis er Skylden, at slige Folk skal bestyre Landet, som de ikke kiende?

Uforsigtig var *Struensee* i Valget af adskillige Embedsmænd. Naar et Embede skulde besættes, gik man Stats-Calenderen igjennem, i Fald man i en Hast var forlegen, og det første Navn, der kunde siges noget for, blev valgt. Hvor let kunde derved ikke feiles; men hvem skulde troe, at da *Saint Germain* beafskedigede Officierer, gik det gemeenligen ud over dem, som havde uanseelige Navne af Hansen, Jensen og deslige! og at en elendig, gebrecklig og uduelig Lieutenant, som siden blev Byeskriver i Randers, blev conserveret, fordi han havde det høie, anseelige Navn: *von Lillien-*

skiold![1]) Det var ei under *Struensee* aleene, at man rasede.

I disse fatale Sager var jeg bedre kommet igiennem, end jeg selv turde formode eller mine Venner haabe. Hans Kongelige Majestæts Velbehag fik jeg den 11. Julii 1772 et Kiendetegn paa, da Arveprindsen i sin Hr. Broders Navn med Forsikring om Hans Majestæts Naade overleverede mig til Belønning en Daase af ægyptisk udarbejdet Agat indfattet i Guld og besat med Rubiner og Diamanter.[2])

Forinden, nemlig den 29. Juni 1772, blev jeg forlovet med min elskværdige Kone, *Antoinette Hansen.* Hun er født den 2. Octbr. 1741 af Generalkrigskommissaire *Stephan Hansen* og *Dorothea Raun.*[3])

Allerede siden 1766 havde jeg baaret Godhed for hende, men indtil jeg fik anstændigt Levebrød og man var sikker for de Bouleversements, *Struen-*

[1]) Jacob Frands Leonhard Lillienskjold (1738—95) stod 8 Aar i Artilleriet, tog dansk-juridisk Examen 1763, blev 1768 Byskriver i Randers og Herredsfoged, 1769 Kancelliraad, 1772 Raadmand.

[2]) Denne ualmindelig pragtfulde Daase er gaaet i Arv i Familien og ejes nu af Kommandør F. Uldall.

[3]) Den bekendte Generalkrigskommissær Stephan Hansen (1701—1770) var fra Regimentskvartermester ved Artilleriet bleven en af Datidens første Forretningsmænd. Efter med stor Fordel at have solgt Kronborg Geværfabrik til Staten, købte han 1765 Frydendal Gods ved Holbæk. 1750 blev han Bestyrer af Handelen paa Færøerne. Hans Enke, Dorothea Sophie Ravn, boede paa Frydendal til hun døde 1773, 62 Aar gammel, og ved Skiftet købte hendes Søn Justitsraad, senere Konferensraad, Vilhelm August Hansen (1743—96) det store Gods. Han, der blev Deputeret i Rentekammet og Præsident i Landhusholdningsselskabet, vil være bekendt for sine store Fortjenester af Landvæsnet og Bondestanden. Hans Enke, Inger Charlotte Graah, solgte Frydendal 1801 og døde 1818.

sees Forandre-Syge truede med, maatte det opsættes. Min Kierlighed til hende var grundet paa hendes Sinds Fuldkommenheder, og vores Ægteskab har befæstet den paa begge Sider. Hendes Ansigt og Skabning var ret behageligt, geleydet med Forstand, Huuslighed og Levemaade. Den 23. September 1772 havde vi Bryllup.

Den 1. September 1773 døde min kiære Svigermoder. Min Svigerfader var forhen død i Januarii Maaned 1770. Skiftet efter dem begge kom ei til Ende før i September 1774. Min Kone arvede 18800 Rbd., og hendes Udstyr, hun forhen havde faaet, var omtrent 2500 Rbd.

Den 4. Mai 1775 glædede min Kone mig med en Søn. Han blev født om Morgenen Kl. $7^1/_2$ og døbt i Hellig Geistes Kirke den 11. ejusdem. Han blev baaren af min Svigerinde, Justitsraad *Wilhelm Hansens* Frue, og Frue *Krogh* stod hos. Mandsfadderne vare Etats-Raad *Anchersen*, Commandeur-Capitain *Krogh*,[1]) Justits-Raad *Christian Friederich Jacobi*[2]) og Justitsraad *Wilhelm August Hansen*. Han blev kaldet *Hans Friderich*.[3])

1) Kommandørkaptajn Hans Georg Krog (1720—96) blev Kommandør 1781 og Kontre-Admiral 1790. Han blev 1763 gift med en Søster til Uldalls Hustru, Anna Sophie Hansen (1738—82).

2) Forfatteren Justitsraad Christian Frederik Jacobi (1739—1810) blev efter Struensees Fald 1772 Lecteur hos Christian VII og Assessor i Højesteret. 1773 Medlem af Theater-Direktionen, 1774—95 Sekretær i Videnskabernes Selskab, 1781 Konferensraad. Han var gift med Sophie Hedvig Rasch, der døde 1814, 72 Aar gammel.

3) Uldalls ældste Søn Hans Frederik Uldall (1775—1836) fik ved sin Daab i Følge Familietraditionen af kgl. Naade Fændriks-Porte-d'epéen paa sin Vugge og ved sin Konfirmation, 15 Aar gammel, sin Udnævnelse til Lieutenant. Han blev Major 1813 og 1817 Sø- og Landkrigskommissær ved 1. sjællandske Distrikt, 1819 Generalkrigskommissær. Han var i nogle Aar Ejer af Løgismose i Fyen og Espe i Sjælland. Han blev gift med Anna Marie Dorothea Købke, Datter af Bager C. A. Købke i Kbhvn.

Saavidt den 7. September 1775.

Den 10. Maj 1776 blev jeg Justits-Raad.

Den 18. April 1777 fik min Kone en Søn om Formiddagen Kl. $9^1/_2$. Han blev døbt i Hellig Geistes Kirke den 30. April næstefter, baaren af Etatsraadinde *Sophie Hedevig Jacobi*, og min Søster *Anne Margrethe Uldall* stod hos.[1]) Mandsfadderne vare Etats-Raad *Anchersen*, Justits-Raad *Johan Bartholin Eichel*[2]) og min Svoger, Lieutenant *Dietrichson*.[3]) Han blev kaldet efter Etats-Raad *Anchersen*: *Johan Joachim*.[4])

I Vinteren 1778 til 1779 var det saadant et Veir, som man ei har seet Magen til. Der var hele Vinteren igjennem ei 14 Dages Frost i alt, og i Februarii var det saa mildt som ellers i April, saa at mange Slags [Planter] endog stod i Blomster. I Stockholm, Petersborg, Constantinopel har det derimod været haardere Vinter end sædvanligt. I Norge havdes ingen Føre.[5]) Den 19. Juni gjorde jeg til Søes en Tour til Helsingør. Paa den Tid laae den danske Flaade 9 Skibe stærk, nemlig 6 Rangskibe og 3 Fregatter (thi nogle vare allerede paa Krydsning) under Vice-Admiral *Fontenays* Commando paa Rheden til desto større Sikkerhed for Handelen i den mellem Frankrig og Engeland

[1]) Anne Margrethe Uldall (1752—1821) blev 1779 gift med hendes Faders Efterfølger som Byfoged i Assens, Kancelliraad Rasmus Ludvig Nellemann (1757—1828).

[2]) Højesteretsassessor Johan Eichel Bartholin til Aastrup (1748—99).

[3]) Major Christian Friderich Dietrichson (1748—94) blev 1774 gift med Uldalls Søster Helene Kirstine Uldall (1748—1826).

[4]) Uldalls anden Søn Johan Joachim Uldall (1777—1839) blev Kommandør i Flaaden 1834 og s. A. Deputeret i Admiralitetet, Generaladjutant og Jagtkaptajn, 1836 Kammerherre. Han blev gift med sin Kusine Anna Christina Nellemann (1781—1833).

[5]) Sneføre.

da værende Krig.[1]) Den svenske Flaade, som blev commanderet af Vice-Admiral *Jägerskiöld*, og hvorpaa Hertug *Carl* af Södermanland tillige var som Contre-Admiral, skiønt han ellers havde Titel af Stor-Admiral af Sverrig,[2]) laae imellem Sophienberg og Helsingør omtrent midtveis, og skulde til Nordsøen i samme Ærinde. Den bestod af 6 Rangskibe og 4 Fregatter. Kiendere sagde, at kun to af de svenske Skibe i Henseende til Bygningen kunde sættes i Lighed med vore, og at de overhovedet hverken uden eller inden Skibsborde vare saa reenlige eller pyntede som de danske. Prindsen havde havt Vice-Admiral *Fontenay* og alle vore Skibs-Chefer om Borde hos sig til et Tractement en Dag, da han laae her paa Rheden; men Anretningen skal kun have været maadelig, og Viin blev sat paa et aparte Bord bestaaende i 4 Bouteiller, hvoraf ei blev givet uden til yderste Fornødenhed. Vores Admiral havde bedt Prindsen med sin Suite og Skibs-Chefer til en anden Dag og gjort sig megen Fliid for at beværte dem vel, men som Vinden samme Dags Morgen blev nogenledes for den svenske Flaade at gaae ned ad Helsingør til, og den havde Ordre ei at forsømme Vinden, saa blev der intet af.

[1]) De nordiske Riger laa paa den Tid i Underhandlinger om et Neutralitetsforbund til Beskyttelse af Søfarten. I Foraaret 1779 udrustede Danmark en Eskadre i Øresund paa 10 Linieskibe og 6 Fregatter under Kommando af Viceadmiral Carl Frederik de Fontenay (1724—99), hvorfra der udsendtes Skibe til de forskellige fjernere Farvande. Om Sommeren kom ogsaa en svensk Flaade til Sundet, men de to Lande, der betragtede hinanden med stor Mistillid, sluttede dengang intet Forbund om fælles Optræden.

[2]) Hertug Carl af Sødermanland (1748—1818), den senere Kong Carl XIII, blev ved sin Daab udnævnt til Storadmiral og udmærkede sig i Krigen, særlig ved Hogland.

Iøvrigt vare Officererne paa vores Flaade i adskillige Henseender temmelig misfornøiede. Deels kunde de ei faae hvad der udfordredes til Skibenes fulde Istandsættelse, saaledes som det til Orlogs bør være, efterdi der af Regieringen ei blev anviist saa stor en Sum Penge til Holmens aarlige Fornødenheder, at Alting kunde anskaffes i saadant Forraad, som det burde være. Deels fik Skibsmandskabet svedne Gryn og suurt Øl til Kost, det første under Paaskud at den kongelige Grynmølle just i Foraaret var afbrændt, og at den Quantité gode Gryn ei kunde faaes, som i en Hast udfordredes; men Adskillige meente dog, at endeel af de ved Ildebranden bedærvede Gryn bleve melerede med andre og solgte for gode til Skibenes Kost; det sidste fordi det var bleven tilovers fra Skibe, som forhen havde været ude. Deels syntes vore Søofficierer, at de vare blevne fornærmede ved det, ei een af dem var udnævnt af vort Hof til at complimentere Prindsen af Sverrig, som de sagde burde saa have været, og Prindsen efter Rygtet ogsaa skal have ladet sig forstaae med han havde ventet.[1])

Imidlertid blev denne Ære Grev *Reventlow*, som var Kammerherre og Deputeret i Admiralitets- og Commissariats-Collegio, samt forlovet med Comtesse *Schimmelmann*, til Deel.[2]) Prindsen logerede

[1]) Uldall har rimeligvis disse Oplysninger om Flaaden fra sin Svoger Kommandør H. G. Krog, der var Chef paa Admiralens Flagskib „Elephanten“.

[2]) Grev Fritz Reventlow til Emkendorff (1755—1828) blev 1778 Civildeputeret i Admiralitetet og Aaret efter gift med Comtesse Juliane Schimmelmann, der blev Sjælen i den Kreds af Skønaander og berømte Mænd, der samledes i Hertugdømmerne. Han var i 1800—08 i Kiel som Kurator for Universitetet og fra 1818 til sin Død Gesandt i Berlin.

iøvrigt, naar han var i Staden, hos den svenske Minister Baron *Sprengtporten*[1]) paa Amalienborg; og efter at han havde været hos det kongelige Herskab paa Fredensborg og kom her tilbage igien, gik han med sin Suite i den nationale svenske Dragt[2]) tilfods gjennem Gaderne adskillige Gange for at besee Byen og hvad der var mærkværdigt, især Holmen. Jeg saae ham ei, men efter Beskrivelsen var han liden af Væxt og havde intet godt Udseende, dog kunde han som alle Store giøre sig behagelig, naar han vilde. Sit Embede skal han med Fliid have lagt sig efter. Een af vore bedste Officierer har forsikret mig, at han ei alene kunde nævne enhver Ting i et Skib ved sit Navn, men endog gjøre reede for Seilads og Sømandsskab; dog kunde han ei taale Søen vel. En Kjøbmand af Stockholm har beskrevet ham for mig som overmaade hidsig og paastaaelig i sine Meninger. De Svenske frygtede derfor for ham, ifald han havde kommet paa Thronen dér og troede, at *Carl den 12's* Sindelag boede i ham.

Kong *Gustav* var død uden Børn og — —.[3])

Paa Reisen til Helsingør gik jeg til Hveen for at besee Levningerne af *Tyge Brahes* Opholdssted. Vi landede paa den vestre Side ved Kirken, som

---

[1]) Generallieutenant, Baron Johan Vilhelm Sprengtporten (1720—95) var fra 1761 til sin Død svensk Gesandt, senere Ambassadør i Kbhvn.

[2]) Kong Gustaf III indførte ved Lov 1778 en svensk Nationaldragt for at modarbejde udenlandske Moder og Luxus. Den bortfaldt efter hans Død.

[3]) Denne Sætning staar afbrudt og isoleret. Det er vel Gustaf III af Sverige, der menes; men da han først døde 1792, er det følgende vistnok skrevet langt senere end det foregaaende.

staaer paa en høi Bakke, der vender mod Sælland. Fra Strandbredden gik en Vei op paa Landet, paa hvis venstre Side Kirken og paa hvis høire Side det øvrige af Bakken, som giennemskiæres af bemeldte Huulvei, laae. Da vi kom paa Spidsen, saae vi Bondebyen ligge omtrent midt paa Øen 1000 Skridt fra os, men før vi kom til den, løb en Vei paa høire Haand til Herregaarden sammesteds. Vi gik derhen $^1/_2$ Fierdingvei og fandt en gammel, grundmuret uanseelig Bygning; Indvaanerne kaldte den Rønneborg, som nok skal være Uranienborg, og sagde, at den var bygt af de nedbrudte Stene af *Brahes* Bygninger. Den beboedes af Landets Eier, en svensk Commerce-Raad, navnlig *Schou*, som havde plantet en Deel Piile og sat Gjerder af Steen om Hovedgaardens Marker. Fra Hovedgaarden gik vi nærmest Veien tilbage til Byen, hvilken Vei er noget østligere end den, vi kom af. Efter at vi havde gaaet 3 à 400 Skridt, gik vor Veiviser ind i en bestemt Ager nogle Skridt vestlig fra Veien, hvor han viiste os en Huule eller muret Nedgang til en Kielder, som skal have hørt til *Brahes* Bygninger. Mundingen var nu omtrent 5 Quarteer i Giennemsnit, og en af Selskabet berettede, at han nogle Aar før havde været dernede og fundet Kielderen efter nogle Skridts Gang tilfalden. Nogle Skridt vestligere til Sønder, endnu paa den vestlige Side af et Steendige, fandt vi Rudera af Volde og Grave, i hvis Midte var Rudera af Grunden til en Bygning, hvor Uranienborg skal have staaet efter Veiviserens Beretning.

I saa Fald kan dette Sted efter Rummets Størrelse ei have indeholdt uden Taarnet selv. Disse vare Levningerne af Øens *pristina gloria.*

Vi gik hen til Veien ad Byen igien og fandt samme skikkelig bebygget, ligesom og hele Landet saae meget frugtbart ud. Det var uden Skov, alene nogle plantede Træer ved Byen og Herregaarden. Endelig gik vi til Seils og naaede om Aftenen Helsingør.

Intet Sted i Europa, naar Constantinopel maaske undtages, har saa smuk en Beliggenhed som Helsingør; og i Henseende til Handel har det sidste Sted dog sikkert Fortrinnet, naar samme ret blev brugt. Det synes at være skabt til et Oplags-Sted for Nord- og Østersøens Varer, men Frygten at Kiøbenhavn skulde lide derved, lagt til vort Ministerii liden Omsorg og maaske Indsigt i det der tiener til Handels sande Opkomst, tillader ei Helsingør at blive, hvad det kunde være. Der siges, at de Reformeerte, som af Ludvig XIV bleve uddrevne af Frankrig, under visse Vilkaar tilbød at nedsætte sig i Helsingør, og det i saadan Mængde, at Husene skulde række Kiøbenhavn. Det sidste er uden Tvivl overdrevent, men det første rimeligt nok. Imidlertid skal der intet være bleven af for Religionens Skyld, og fordi man ventelig troede, de ei vare hengivne nok til *obedientia passiva.* Uden Tvivl har den mægtige Hofpræst *Dr. Masius*[1]) (Stamfader til von der Maaserne) sat

[1]) Hofpræsten Professor Hector Gotfred Masius (1653—1709) førte en hidsig Kamp mod de Reformerte i Danmark, uagtet den danske Dronning var deres Trosfælle, og blev Ophavsmanden til, at deres Stilling her i Landet i lange Tider næsten var umulig. Hans Børn blev 1712 adlede under Navn af von der Maase.

sig derimod. Dette er da ei den eneste Tilfælde, hvori Danmark maae begræde *Griffenfelds* Fald og at hans Raad ei ere blevne fulgte. Havde man troet ham, vilde Christian V have sparet Landet den svenske Krig; og var han ei faldet, er det troeligt, han i det mindste vilde have passet Tiden at slutte en fordeelagtig Fred.

Vi besaae Cronborg i Følge af den da værende Vice-Commandant Oberst-Lieutenant *Ellbrecht*, som holdes for en duelig Officeer.[1]) Naar man kommer over den sidste Bro ind giennem Porten, er paa venstre Side en Bastion, under hvilken i Jorden er en Stald til Rytteriet, naar samme skulde ligge der i Garnison. Vi vare ei deri, men der blev sagt, der var til 40 à 50 Heste.[2])

Vi gik op paa Bastionen og fandt en Fiirkant, hvor Flagstangen staaer, hvorpaa Flaget hisses til Tegn for de forbigaaende Skibe, at de, naar Vinden og Strømmen er paa et vist Strøg, som vilde sikre deres Seilads, ei behøve at stryge. Medens vi vare der, passerede en dansk Ostindiefarer, ført af Capitain *Bagge*, Sundet herind til Kiøbenhavn, og da han var kommen paa det sædvanlige Sted til Hilsenen, skiød han 9 Skud, som fra Cronborg blev betakket med eet og fra Helsingborg med to Skud. Denne Maade, at Helsingborg takkede, hørte vi var sædvanlig og er ventelig vedligeholdt fra

---

[1]) Oberst Carl Henrik v. Ellbrecht (1730—89) var Kommandant paa Kronborg fra 1779 til sin Død. Han blev 1778 naturaliseret som dansk Adelsmand, gift 1764 med Ulrica Sophie Klaumann, født Mouritzen (1721—90).

[2]) Denne Stald var i den saakaldte Mørkeport, hvor nu Slottets Brandredskaber findes.

den Tiid, da det laae under Danmark. Man sagde endog, at Helsingborg ei biede til der var takket fra Cronborg; men naar de kunde komme til, takkede de først.

Neden for denne Bastion til høire Side saae vi det nye Værk, som af Kampesteen blev opført ved Strandbredden. Det blev anlagt efter Forslag af Chefen for Ingenieur- og Artilleriecorpset, General *Wilhelm Huth,* en Mand af store Indsigter og Duelighed, samt af en Jevnhed i Tale og Omgang, der udgjorde en Contrast mod andre her værende Tydskes sædvanlige Forhold. Han havde været Officier ved Artilleriet i hessisk Tjeneste og ved en Leilighed distingueret sig ved Artilleriets Direktion i en Træfning mod den franske Armee under Greven af *Saint-Germain* i Krigen, som endtes 1763, saa at Grev *Saint-Germain* altid talede om ham med stor Berømmelse. Siden kom han herind i Tieneste hos de hessiske Prindser, som her bleve opdragne, og derefter i dansk Tjeneste.[1]) Her blev han først ret anseet i Anledning af, at han i Aaret 1772 (da Kongen af Sverrig havde forandret Regierings-Formen og gik til de norske Grændser i Tanke, at han der med aabne Arme skulde blive modtagen) blev sendt til Norge og der saavel med sine gode Anstalter som

[1]) General Heinrich Wilhelm v. Huth (1717—1806) udmærkede sig som Oberstlieutenant og Chef for en hessisk Artilleribrigade i Slaget ved Minden 1759. Prins Carl af Hessen og hans to Brødre blev under Syvaarskrigen 1756 sendt til Kbhvn. under Beskyttelse af Frederik V og Dronning Juliane Marie, der var deres Moster, og gennem disse Prinser blev Huth 1765 indført i Danmark og udnævnt til Generallieutenant. Han blev afskediget og udvist af Landet 1768, men atter indkaldt af Struensee 1771 og gjort til Chef for Artilleriet og Deputeret i Generalitetet.

ved sit borgerlige Væsen, endog af Bonden, gjorde sig æret og yndet. Samme Tiid gjorde han et Forslag til, at Kiøbenhavns Fæstningsverker bleve forbedrede og pyntede, Murene imellem Portene og Vindelbroerne anlagte og Broerne forsynede med Jerngelænder i Stedet for det før var af Træ, hvilket, saavelsom det nye militaire Academies Indrettelse i det forrige Giæthuus, han og bragte i Stand. Endelig giør han sig fortjent i denne Tiid ved det han anlægger Krudttaarnene paa Amager paa den Maade, at naar Taget aftages, Murene selv skal kunne i fjendtlige Tilfælde tjene til Skandser og Batterier. Anledningen dertil gav, at Krudttaarnet ved Østerport den 31. Martii 1779 sprang i Luften, slog 9 à 10 Mennesker ihiel og foraarsagede megen Skade paa Bygninger; dog havde General *Huth* giort Forslaget dertil nogle Aar før; men fordi det skulde koste 60000 Rbd. at sikre det kongelige Huus og mange 1000 Menneskers Liv og Velfærd, kunde man ei blive eenig derom.

Det nye Værk ved Cronborg er egentlig anlagt for at hindre den Skade Iis og Søe, besynderlig om Vinteren, gjorde paa Fæstningsværkerne; men det tiener nu tillige til et Grund-Batterie, der beskyder Vandfladen af Sundet, og skal, som man sagde, gaae i Nord og Vest rundt om Fæstningen, thi man har begyndt med Anlæget fra den sydlige Kant af.

Vi gjorde Touren ad Fæstningens Vold rundt omkring og fandt intet derved mærkværdigt uden dette, at efter mine Tanker duer den lidet til Land-

Siden, efterdi den omkring liggende Egn indeholder adskillige Steder af den Høide, at Fæstningen derfra kan bestryges, og ingen Mand uden største Fare kan lade sig see paa Volden. Af den Aarsag er det maaskee og, at der i Volden selv under Jorden ere anrettede murede Hvælvinger, indrettede til Cassematter for Besætningen. De ere som sagt under Jorden eller Volden, men i 2 Etager. Den øverste er ovenfor Gravene, som gaaer uden om Volden; men den underste Etage deraf er under Vandets Overflade i Gravene. Den øverste Etage har derfor Lufthuller, som gaae op i Volden og ere belagte med Jern-Rister, hvilke dog ei ere stærke nok til at være bombefrie; men den underste Etage har ingen Lufthuller, var derfor og fuld af Fugtighed og Salpeter, som hang i Tappevis under Hvælvningen. Ved Nedgangen fra øverste til underste Etage vare anbragte Hængsler i Muurene som til en Port. Oberstltn. *Ellbrecht* sagde, at der hørte en Jernport til, som, ifald øverste Etage blev erobret, kunde lukkes til, da Besætningen kunde retirere sig med Sikkerhed i den underste Hvælving, fra hvilken skulde være en Udgang, hvor man kunde komme bag paa Fienden; men hverken fik vi Jernporten eller denne Udgang at see. Saa meget er vist, at Fæstningen og den øverste Hvælving formedelst denne Indretning kan sprænges i Luften uden Skade for Besætningen, naar den havde retireret sig i det underste, men længe kunde Besætningen ei holde sig dér alligevel, deels formedelst Fugtighed og

lidet Rum, deels formedelst Mangel paa Dagens Lys, og siden de ved brændende Materialiers Nedkastelse kunde quæles. Jeg fornam ei heller, at Cassematterne eller disses Hvælvinger vare under hele Volden i dens fulde Omkreds, men ikkun paa den Side, som vender mod Landet eller den vestlige.

Til at besætte Fæstningen ret, sagde Oberstlieutenant *Ellbrecht*, udfordredes 4 à 5000 Mand, som dog uden Tvivl er overdrevent. Vi besøgte derpaa hans Frue, som tog imod os i de sædvanlige Commandant-Værelser. Indgangene til disse ere i Slotsgaarden i underste Etage, den første Dør paa høire Side, naar man kommer ind ad Slotsporten. Disse vare indrømmede til Dronning *Caroline Mathildes* Brug, da hun var arresteret paa Cronborg, og i eet af dem, som er en Sal paa to Fag i Midten af de andre, var det, jeg talede med hende, da jeg var der 1772.[1]) Hverken her eller i de andre Værelser paa Slottet er noget mærkværdigt. Adskillige ere behængte med Malerier, som forestille nogle af Christian V's Krigs-Bedrifter og de Generaler og Ministre, som have været ved hver tilstede. Portraiterne synes lignende, men hvem de egentlig forestille, fik man ingen tilforladelig Efterretning om. Det var sært, at de bare Kaarderne paa høire Side. Man sagde, det var fordi det skulde presentere sig rigtigt, naar man saae dem i Speilet, men jeg tænker snarere, det var Malerens Feil.

[1]) Altsaa i Kongefløjens underste Etage ind til Gaarden, men Dronningen havde senere Adgang til Gemakkerne i første Etage, der vender ud til Volden og Havet.

Derefter gik vi op paa det fiirkantede Taarn paa Cronborg, hvor der er en behagelig Udsigt. Iøvrigt vare Bygningerne paa Vinduer og i andre Maader meget forfaldne. Det er ubehageligt, naar de, som skal give Efterretning om en eller anden Mærkværdighed, ei kan give den, men endnu meer, naar de ere indbildte nok til ei at ville bekiende deres Uvidenhed. Den, som skulde vise os Værelserne paa Cronborg, var en Søn af Proviant-Forvalteren der, hvilken Proviant-Forvalter var bleven General-Krigs-Kommissair af Titel og kaldte sig *Vincentz Otto Bartholin*, men ei vedkiendes af de adelige Bartholiner.[1]) Da vi kom til et Malerie, som forestillede en Præst og en Øvrighedsperson, der overgave en By, sagde han, det var den svenske General *Steenbuch*, som gav sig til Fange; og skiøndt vi sagde ham, at dette ei skeete i Christian V's Tid, da Stykket var gjort, forfægtede han dog sin Satz med Hæftighed. Tilsidst lod han os viide, at han var en Søn af General-Krigs-Commissairen, paa det vi skulde troe ham, thi han saae ellers ud som en Opvarter eller Material-Karl. Vi bleve noget forlegne derved, siden vi ei vidste om vi kunde byde saadan en Person Penge for hans Umage med at viise os om; men en af Selskabet, som vi spurgte derom, betog os Frygten, og han tog sin Ducat rigtigt nok.

Sidst i Junio og først i Julio[2]) kom 12 Skibe hjem fra Strat Dawis, som havde overvintret i

[1]) Generalkrigskommissær Vincentz Otto Bartholin (1699—1781) var Slotsforvalter paa Kronborg og Generalbrevpostkommissær.

[2]) Antagelig 1779.

Grønland for at fange Hvalfisk. Denne Fangst var et Forslag af den gamle *Schimmelmann*, som var sat i Værk 1775 og drives for kongelig Regning. Hensigten dermed skal være at faae saa megen Tran og Fiskebeen, at man kan betale Landets Giæld. De, som vil vide bedre, sige, at det er fordi han til disse Skibes Bygning med stor Fordeel kan sælge Tømmer fra sine Skove i Holsteen. Vist er det, at fornuftige Kiøbmænd have fra første af forsikret mig, at private Folk ei kunde giøre saadanne Entrepriser uden Tab, hvis de ei af Regieringen fik Præmier derfor, og at Tabet, naar det dreves for kongelig Regning, følgelig vilde blive overmaade større. I den hidtil forløbne Tiid ere og store Summer tabte derved; men man tænkte 1778 at giøre det bedre, naar der blev Skibe overliggende i Landet. Imidlertid blev Udfaldet dette, at 3 Fiske[1]) fangedes af 12 Skibe, og at 65 Mennesker af Skibenes Besætning døde. Skylden rettes derfor paa den usædvanlig haarde Vinter, som skal have været i Grønland, der har belagt Indløbene med Iis, og følgelig hindret Fisken fra at komme under Landet.[2])

For at de nuværende Financierers Statsgreb ei skal gaae af Hukommelsen, bør her anmærkes, at

[1]) Hvaler.

[2]) Uldall kunde, som det her og senere i hans Optegnelser viser sig, saavel som mange andre paa den Tid ikke forsone sig med Grev Heinrich Ernst Schimmelmanns Hensynsløshed og Forretnings-Egoisme, der ganske vist ofte forledte ham til at benytte sin officielle Stilling i egen Interesse, medens han dog samtidig varetog Statens Tarv.

Med Hensyn til Uldalls Bemærkninger om den danske Stats politiske og merkantile Forhold paa den Tid, som det her vil være for vidtløftigt at forsyne med oplysende Anmærkninger, kan bl. a. henvises til Jul. Schovelins indgaaende Værk: Fra den danske Handels Empire I, Side 134 flg.

da det asiatiske Compagnie i Efteraaret 1778 vilde udruste en Chinafarer meer end sædvanlig, og til den Ende behøvede et Pengelaan, vare Interessenterne for at optage Pengene indenlands og at begiære et Skib til Laans eller Kiøbs af Kongen. Men da Ober-Skatte-Directionen derom blev vidende, tilbød den, at man skulde faae Skibet uden nogen Fragt for en Rejse, imod at optage 1.200.000 Gylden til Laans i Holland, hvoraf Compagniet kunde tage hvad det behøvede, og Kongen vilde give Compagniet sin Obligation for Resten. Dette skeete, og man betalede i Holland foruden Provision [1]) pro C. Rente, i Steden for man her udlaante Penge imod $3^1/_2$ og $3^3/_4$ pro C. Rente. Hensigten var, at Vexel-Coursen ei skulde stige for meget; men hverken dette eller Forsendelsen af det asiatiske Compagnies Varer til fremmede Markeder hjalp noget, saa at Coursen i Majo 1779 var paa Hamborg $26^1/_4$ pro C., og nu den 5. Julii er den à vista $27^1/_4$ og pr. Maaneders Sigt $28^1/_4$, ligesom paa Holland imellem 23 à 24 pro C. Imidlertid har den gamle *Schimmelmann* afgiort med Avistrykkerne her og i Altona, at Coursen i Aviserne sættes 1 à $1^1/_2$ pro C. lavere end den virkelig er. Det samme havde han og foranstaltet i Hamborg, men Magistraten der, som ei troer blot paa Aviser, kom snart efter det og forbød det.

1780 den 12. November om Aftenen fik Ministeren for de udenlandske Affairer Grev *Peter*

[1]) Ikke udfyldt.

Andreas Bernstorff sin Afskeed. Det foraarsagede i Begyndelsen megen Frygt og Urolighed, da man var bange for Ueenighed med Engeland, og Grev *Schimmelmann*, der var af hans Partie, skal efter Sigende baade have solgt asiatiske Actier for at faae dem til at falde, og sendt en Mængde Banco-Sedler til Hamborg for at drive Coursen i Veiret, alt paa det Skriget over hans Afskeedigelse skulde blive desto større og Regieringen desto bedre overbeviises om, hvor umistelig den Mand var. Arve-Prindsen lod derfor kalde nogle af Kiøbmændene til sig og erklærede for dem, at man kunde være fuldkommen rolig, da Kongen stod i den bedste Forstaaelse med de udenlandske Magter og især med Engeland. Noget var man uvidende om den sande Aarsag til denne Tildragelse, men efter en kort Tiid opklarede den sig, at Grev *Bernstorff* havde givet Projectet til en Forklaring over Tractaten med Engeland af 1670 dens 3. Art. i Henseende til hvad der skulde ansees for Contrabande i Krigens Tid, hvilket Udkast var den 21. Juli 1780 vedtaget, og deels stred aabenbar imod de Principia, som den med Rusland og Sverrig indgangne bevæbnede Neutralitets-Alliance fastsatte, siden den gik ud paa, at frit Skib gjorde frit Gods, deels gjorde Articler til Contrebande, som ei vare det, deels var saa ubestemt, at de danske Handlende, endog naar de vare alleruskyldigst, vare Opbringelse underkastede. Imidlertid er det sært, at saa lidet som nogen ved denne Forklaringstractats Underskrivelse satte sig derimod eller opda-

gede disse Feil, saa lidet blev der talt derom, før Kongen af Preussen lod underrette Hoffet om denne Feil, og tillige, at det engelske Ministerium vidste Alt, hvad der blev besluttet (hvilket deels skeete ved det den engelske Minister[1]) stod i megen Venskab med Grevinde *Bernstorff*, deels ved en Person navnlig *Clauswitz*,[2]) som var *Bernstorffs* Sekretær); og med alt dette blev Grev *Bernstorff* beafskediget med de største Naadesbeviisninger; en af hans Sønner, en Dreng, udnævnt til Kammerjunker med 1000 Rdlrs Gage, og en anden yngre til Ritmester.[3])

Man havde ventet, at Grev *Schimmelmann* ved samme Leilighed var gaaet af. Han begiærede sig og virkelig den 16. November entlediget fra sit Embede som Gesandt ved den nedersachsiske Kreds og talede om at forlade Affairerne; men da nu en af hans Sønner blev udnævnt til at indtræde i bemeldte Gesandtskab igjen,[4]) og han desuden stod i nøie Venskab og Fortroelighed med Stats-

[1]) Hugh Elliot (1752—1830) var engelsk Gesandt i Kbhvn. fra 1782—1790. Det var først fra 1783, da han boede paa Christiansholm ved Klampenborg, at han kom i intim Omgang med Familierne Schimmelmann, Reventlow og Bernstorff, og Korrespondancen mellem ham og Grevinde Bernstorff fandt vistnok først Sted efter Regeringsforandringen 1784. (Hist. Tidsskr. IV, 1, S. 801).

[2]) Carl Christian Clauswitz (1734—95) Sekretær i Departementet for de udenlandske Affærer 1774—80 og fra 1784—95. 1790 Etatsraad.

[3]) Det var den 13. November 1780, at Andreas Peter Bernstorff (1735—97) maatte gaa af, fordi han vilde følge en selvstændig Politik overfor Rusland og enes med England i Neutralitetsforbundets vigtigste Stridspunkter (Spørgsmaalet om Krigskontrebande). Som bekendt indtraadte A. P. Bernstorff igen i sine gamle Embeder ved Regeringsforandringen 1784. Den omtalte Grevinde Bernstorff er hans første Hustru Henriette Frederikke Stolberg (1747—82). De to Sønner er vistnok Hans Hartvig Ernst Bernstorff til Wotersen (1767—91) og Andreas Gottlieb Joachim Bernstorff (1768—86).

[4]) Kammerherre Grev Frederik Joseph Schimmelmann (1754—96) blev 1778 tilforordnet Faderen som Gesandt i den nedersachsiske Kres og overtog denne Post 1781, da Faderen traadte tilbage.

secretairen,[1]), saa mærkede man, at den offentlige Forventning og Ønsker ei endnu skulde bønhøres.

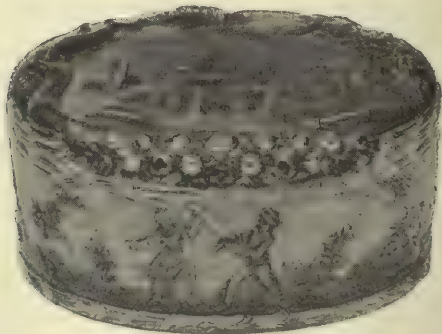
1781 den 2. Marts Kl. 5 fik min Kone en Søn, som jeg hiemmedøbte den 9. Marts og blev kaldet *Vilhelm August.*[2]) Den 1. April blev han bragt i Kirken. Fadderne vare Etatsraadinde *Jacobsen*, Elisabeth *Hansen*,[3]) Capitaininde *Helene Christine Dietrichson*, Conferentsraad *Anchersen*, Conferentsraad *Jacobi* og Etatsraad *Wilhelm August Hansen.*

1782 den 9. April døde min Fader i Assens og blev begraven sammesteds den 16. April.

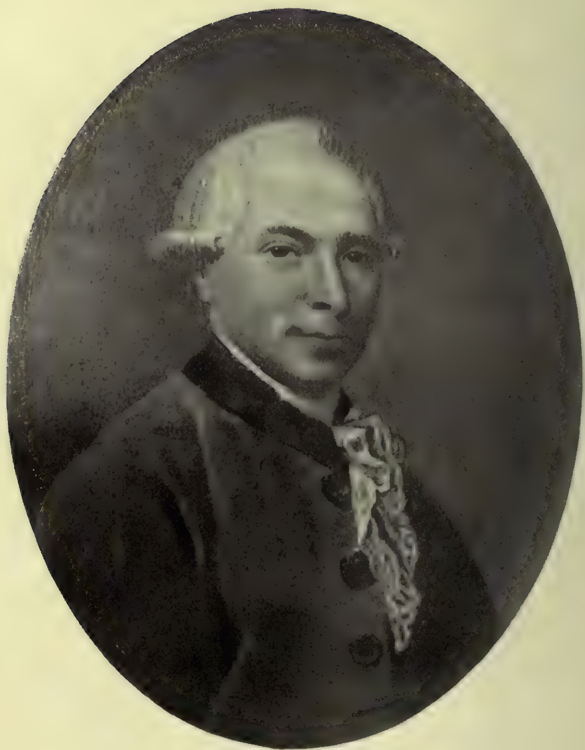
1) Ove Høegh-Guldberg (1731—1808) der 1772 var Kabinetssekretær hos Arveprinsen, blev 1774 Geheimekabinetssekretær hos Kongen, 1776 Stats- og Geheimekabinetssekretær og 1784, 8 Dage før sin Afsked, Statsminister. Efter Bernstorffs Fald fik han Magten i Hænde.

2) Vilhelm August Uldall (1781—1852) blev cand. jur. 1801 og ejede en Tid Henneberg Ladegaard ved Fredericia, blev 1825 Told- og Konsumptionskasserer i Næstved og fik Afsked som Justitsraad 1851. Han blev gift 1804 — ligesom Broderen — med en Kusine, Johanne Louise Nellemann.

3) Fru Uldalls Søster.

Gulddaasen.

HØJESTERETSADVOKAT P. ULDALL
(Efter Maleri af Juel).

FRU ANTOINETTE ULDALL
(Efter Maleri af Juel).

JOURNAL

PAA MIN REISE TIL PYRMONT 1788

Den 9. Junii om Eftermiddagen Kl. 4 reiste jeg fra Kiøbenhavn og kom om Aftenen til Lindholm, en Miil paa den anden Side af Roeskilde, i min Kones Følge.

Eieren af dette for sin Beliggenhed smukke Sted, Hr. Geheimeraad *Scheel-Plessen* og hans elskværdige Frue, *Johanne von Qvalen*, som længe har beæret mig med deres Venskab, modtoge os med den sædvanlige Godhed.[1]) Hos dem opholdt sig Geheimeraadens Søsterdatter, *Friderica Juliane Christiane*, født Grevinde af *Reventlow*, en Dame som med megen Skarpsindighed, Vittighed og Læsning forbandt Skiønhed og den fuldkomneste Behagelighed i Tale og Omgang. Hun besidder to Stamhuuse: Krenkerup i Lolland og Frisenvold i Jylland af 20.000 Rdl. aarlige Indkomster. Saaledes overvældet af Naturens og Lykkens Gaver var hun dog langtfra lykkelig. Hun var i en Alder af 15 til 16 Aar gift med en hannoversk Adelsmand, *Carl August von Hardenberg*, hvis Fader var Feltmarskalk i hannoversk Tjeneste og lige-

[1]) Geheimeraad Christian Ludvig Scheel v. Plessen til Lindholm m. m. (1741—1801), Amtmand over Kbhvns. Amt fra 1773 til 1799, s. A. Geheimekonferensraad, bekendt for sin Interesse for Bondestanden. Gift 1766 med Agathe Johanne v. Qualen (1745—1829), Datter af Geheimeraad Josias v. Qualen og Elisabeth Blome.

ledes efterlod Sønnen store Godser. Et Par Aar havde deres Ægteskab været lykkeligt, og de havde deraf en Søn og en Datter, men siden havde de efter hans Sigende til mig levet i en stedsevarende Misforstaaelse.

Efter som han har sagt mig, var en ubeskrivelig Letsindighed i hendes Carakteer Aarsagen dertil, skiøndt jeg formoder han vel og med samme Feyl har givet hende Exemplet. Efter en Mængde Galanterier, havde hun tilsidst forliebt sig i en vis Hr. *v. Münchhausen*, og for at ægte ham givet sin Mand en Tilstaaelse om, at hun havde brudt sit Ægteskabs Løfte; paa Grund hvoraf han i Januar 1788 ved en af Hertugen af Brunswig, i hvis Tjeneste han stod som Kammer-Præsident, nedsat Commission havde ladet sig skille fra hende.

[1]) Det blev derimod ei saa let at afgiøre, hvorledes med hendes Godser og deres Indkomster skulde forholdes; thi deres Huusholdning havde ei været god, og han var desværre kommen i en meget betydelig Gield. I Førstningen havde han benyttet sig af hendes Begiærlighed til at faae Ægteskabet mellem dem ophævet, for at bringe hende til at indgaae en Contrakt, i hvis Følge han skulde beholde hendes Godsers Bestyrelse og Indkomster imod at give hende 6000 Rdl. aarlig til hendes frie Disposition. Deri havde hendes Moder, Frue Geheimeconferentzraadinde *von Thie-*

---

[1]) Stykket herfra og til Dagbogens Fortsættelse den 10. Juni er sikkert nok en senere Tilføjelse, hvortil der har staaet aaben Plads; thi dels omtales Begivenheder senere end Rejsen, dels er Blækket meget blegere end Manuskriptets øvrige Skrift.

nen og dennes Mand ogsaa været eenige; men da Contrakten skulde ratificeres af hendes fødte Værge og Morbroder, Hr. Geheimeraad *Scheel-Plessen*, som giorde sig Betænkeligheder derover, og den Omstændighed imidlertid kom til, at Geheimeraad *Hardenberg*, der havde en Kierligheds-Forbindelse med den hannoverske Ministers i Berlin, en Hr. *von Lenthes* Frue, lod sig af denne Kone giøre viis, at hun ved ham var frugtsommelig, (hvorformedelst Ægteskabet mellem *Lenthe* og hende blev ophævet) og derefter indlod sig i nyt Ægteskab med hende, der i Begyndelsen blev holdt hemmelig, men dog ei længe kunde skiules, saa fik Hr. *v. Hardenberg* derover sin forrige Frues Forældre og Familie imod sig.

Endelig kom dog en Contrakt i Stand imellem dem, hvorved blev fastsat, at Geheimeraad *Scheel-Plessen* skulde bestyre Godserne til hendes Nytte, at der af sammes Indkomster aarlig skulde tilflyde hende 6000 Rdl., og til hendes Børns Opdragelse og Underholdning afgives 2000 Rdl. samt desuden til nogle paa Godserne hæftende Personer udbetales 2000 Rdl.; men Resten af Indkomsterne skulde Geheimeraad *Hardenberg* nyde for derved efterhaanden at betale en Gield af 146000 Rdl. i Louisd'ors til 5 Rdl., som hun paatog sig at bidrage til Betaling af, saa længe hun levede, indtil den ganske var afdraget; men naar hun døde, skulde hendes Søn have hendes Godser og deres Indkomster frit ud, uden nogen Forpligtelse for Gielden.

Dette kom dog ei i Rigtighed før om Efteraaret

1788, og Contrakten blev siden stadfæstet af Kongen.

Hun reiste derefter til Strassborg, hvor hun først havde i Sinde at blive, men da den franske Revolution kom paa, der ei var efter hendes Smag, gik hun til Regensborg, hvor den gamle Fyrste af *Turn og Taxis* forliebte sig i hende og vilde have ægtet hende, men dette Parti stod hende ikke an.

Geheimeraad *Hardenberg* var tillige Minister i det juridiske Fag hos Hertugen af Brunswig, men da Hertuginden ei gjorde noget af hans nye Frue (hvis Reputation naturligviis ei kunde være synderlig, siden hun gik fra en Mand, der havde Børn med hende, for at kaste sig i Armene af en anden), saa blev Følgen deraf, at han 1790 gik i Tjeneste hos Markgreven af Baireuth, og i Aaret 1791 blev han udnævnt som Preussisk Statsminister, dog uden at forlade Markgrevens Tjeneste.[1])

[1]) Comtesse Reventlows Ægteskabshistorie vakte i sin Tid overordentlig stor Opsigt. I hendes Mands Memoirer: „Denkwürdigkeiten des Staatskanzlers Fürsten v. Hardenberg, herausgegeben von L. v. Ranke, Leipz. 1877 I—V“ er hendes Forhold i Sagen fremstillet ufordelagtigt for hende, hvilket er blevet skarpt imødegaaet. Uldall, der, som man vil se, paa sin Rejse har lange Samtaler med Hardenberg i Braunschweig, da han har paataget sig at ordne Formue-Forholdene efter Skilsmissen, synes stærkt paavirket af hans Udtalelser.

Comtesse Juliane Frederikke Christiane Reventlow til Krenkerup, Frisenvold og Brusgaard (1759—93) var eneste Barn af afd. Grev Christian Ditlev Reventlow og Ida Louise Scheel-Plessen (1740—92), en Søster til ovennævnte Geheimeraad Scheel-Plessen paa Lindholm. Efter Faderens Død blev Moderen gift 1763 med Geheimekonferensraad Wolf Heinrich v. Thienen til Walstorff, Sierhagen m. m. (1721—1809), en af de rigeste Godsejere i Hertugdømmerne, en Grandseigneur, hvis Hjem udfoldede en pragtfuld Gæstfrihed. Komtesse Reventlow, der blev en fuldendt Skønhed og var Nordens rigeste Arving, boede hos Stedfaderen paa Sierhagen. — Carl August v. Hardenberg (1750—1822), den senere saa berømte preussiske Statskansler og Rigsfyrste, dengang i hannoveransk Statstjeneste, blev trods hendes Formynderes Modstand og den danske Regerings Vanskeligheder forlovet med Komtesse Reventlow 1774 og gift med hende 1775, idet han antog Navnet Hardenberg-Reventlow. Den unge feterede Verdensdame kom ikke godt ud af det med hans Familie i den lille By Hannover, og det siges om hende, at hun vakte Anstød; og da Hardenberg

Sønnen, den unge *Hardenberg*, kom 1789 til Danmark for der at studere og giøre sig bekiendt med Landet; men Datteren forblev i Sachsen, hvor hun var allerede i Pension.[1])

Den 10. Juni om Eftermiddagen Kl. 5 forlode vi Lindholm og laae om Natten i Ringsted i Postmester-Enke Mad. *Smiths*,[2]) en meget skikkelig Kones Gaard ved Kirken.

havde det Maal at blive hannoveransk Minister hos Kong Georg af England, der jo tillige var Kurfyrste af Hannover, flyttede Familien til London 1781. Her spillede de en stor Rolle i det fornemste Selskabsliv, og Rygtet talte om et Forhold mellem Grevinden og den berygtede Prins af Wales (Kong Georg IV), hvilket vakte betydelig Opsigt og blev omtalt i Aviserne. Hvorvidt Rygtet er sandt kan ikke afgøres, men Grev Hardenberg søgte at benytte det for at fremme sine Planer. Da det ikke lykkedes ham, forlod han og hans dybt krænkede Hustru London, samtidig med at han ved sin Faders Død arvede Godser i Hannover og Holsten. 1782 blev han Minister i Braunschweig. Forholdet mellem ham og Grevinden forværredes, hun blev meget misundt og ilde omtalt. En Skilsmisse blev besluttet, og Grevinden begav sig til Sierhagen, hvor hun fandt Støtte mod Mandens Forsøg paa at gøre sig Fordele paa hendes Bekostning. Geheimeraad C. L. Scheel-Plessen blev efter eget Ønske hendes Værge. Overenskomsten blev afsluttet under 30. og 31. August 1788 (se nedenfor), og for at undgaa langvarig Retstrætte gav Scheel-Plessen, der overtog Majoraternes Administration, efter for en Del af Hardenbergs overdrevne Fordringer. Den kgl. Konfirmation paa Kontrakten faldt $^{10}/_{2}$ 1789 paa den Betingelse, at den ældste Søn skulde opdrages i Danmark. Dengang Grev Hardenberg forlod England og kom til Hannover, knyttede han en Forbindelse med den hannoveranske Kammerpræsident A. F. v. Lenthes Hustru Sophie v. Hassberg, der efter sin Skilsmisse fra Manden blev gift med Hardenberg 1788. Da der blev nægtet hende Adgang til Hoffet i Braunschweig, blev hans Stilling uholdbar, og han søgte nu at gøre sine store Statsmandsevner frugtbringende andre Steder. Han fandt 1791 sin umættelige Ærgerrighed tilfredsstillet i preussisk Tjeneste som Statskansler og Rigsfyrste. Hans Forhold til Grevinde Reventlow er lidet tiltalende, og i sit store Værk om Hardenberg bevæger Ranke sig yderst forsigtigt uden om dette Punkt, men dog i Fyrstens Faveur. Denne blev ogsaa skilt fra sin anden Hustru. Grevinde Reventlow antog sit Familienavn og bosatte sig i Regensburg, hvor hun døde 1793 efter et langt Sygeleje, kun 34 Aar gammel.

[1]) Den senere Geheimekonferensraad Christian Heinrich August Fyrst Hardenberg-Reventlow (1775—1840) blev 1814 optaget i den danske Grevestand med Navnet Hardenberg-Reventlow.

Datteren blev gift med Generalfelttøjmester Grev Pappenheim og, efter at være skilt fra ham, med General, Fyrst Pückler-Muskau, fra hvem hun ogsaa blev separeret.

[2]) Christine Schmidt født Møller døde 1791, 94 Aar gammel.

Den 11. Juni Kl. 7 om Morgenen reiste vi til Slagelse, stege af paa Postgaarden, og efterat have forandret Heste gik til Corsøer. Derfra gik vi over Beltet Kl. 2 om Eftermiddagen og kom i et meget behageligt Veir til Nyborg Kl. 6 om Aftenen. Paa Veien saae jeg ved at gaae forbi Øen Sprogø paa dens østlige Kant Ruinerne af en Bygning, som Skibsfolkene sagde var et Slot, en Søerøver, navnlig Marstii [Marsk Stig] havde havt der. Disse Folk kom og paa Tale om, at Kron-Prindsen ifjor havde passeret Beltet paa sin Udreise til Holsteen og været derpaa heele Natten igiennem. Da Tiden imidlertid var bleven lang, havde han moret sig blandt andet med at lade den gamle General *Huth* marchere for sig. En af Skibsfolkenes Sønner havde været om Bord, en ung Dreng. Til denne var det sagt, at han ei maatte sætte sin Hat paa i Kron-Prindsens Nærværelse; men da Hans kgl. Høihed observerede, at Drengen gik barhovedet, spurgte han ham om Aarsagen, og da han sagde den, befalede Kron-Prindsen ham at sætte Hatten paa. Et Øieblik efter havde een fra Corsøer, som ei havde hørt det, sat Drengen tilrette derfor, hvilken da igien havde lagt Hatten fra sig; men da Kron-Prindsen noget efter atter saae det, tog han selv Hatten, satte den paa Hovedet af Drengen og sagde til ham: „Nu haaber jeg dog, Du faaer Lov at beholde den paa". Da slige Anekdoter tiene til at vise de Stores private Caракteer, saa tilføier jeg endnu en indtruffen i afvigte Vinter. Kron-Prindsen kom en Morgen i Surtout

gaaende paa Fortoget i Østergaden og mødte en Tienestepige, som kom fra Torvet med sin Spand. I Tanker eller troende hun vel vilde gaae af Veien for ham, gik han lige paa, saa de begge standsede, og Pigen sagde: „Nej see engang til ham, vil han løbe Folk over Ende!“ Ved denne Erindring gik han hende af Veien og lod Pigen Trottoiren.

I Nyborg besøgte jeg den gamle ærværdige Oberst *Wederkinck*, som fortællede sig at være i sit 75. Aar, den eneste efterlevende af 30 Sødskende han havde havt.[1]) Han sagde og at have været Under-Officier i Garden i sin Ungdom med Oberstltn. *Preben Brahe*,[2]) som var død for et Aars Tiid siden paa sin Gaard Hvedholm i Fyen, efterladende sig $1^1/_2$ Million.

Jeg gik samme Aften til Odense. Veien var forbedret, fordi Kron-Prindsen næste Fredag ventedes for at reise giennem Jylland til Norge, men vi naaede dog ei Odense før efter 5 Timer, Kl. 12 om Natten, og laae paa Postgaarden.

Den 12. Juni Kl. 9 tog jeg fra Odense til Assens og kom der Kl. 3 Eftermiddag havende den Glæde endnu engang at omfavne min gamle Moder i hendes 75. Aar.[3]) Jeg logerede hos min Svoger Byfoged *Nellemann*, hvor jeg forblev den 13.

---

[1]) Oberst Jacob Wederkinch blev Fændrik i Livgarden 1733 og havde været Chef for Garnisonskompagniet i Nyborg. Afsked 1785. Død 1797, 87 Aar gammel.

[2]) Preben Brahe (1711—86) arvede 1737 Hvedholm og var dengang Sekondlieutenant i Livgarden. Han tog 1754 sin Afsked som Oberstlieutenant og døde som sidste Mand af Slægten.

[3]) Uldalls Fader, Borgmester Hans Uldall, var død 1782 (se Indledningen), men Sønnen havde ikke været med til hans Begravelse. Om hans Svoger, Faderens Efterfølger, Rasmus Ludvig Nellemann, se Side 32.

og gjorde Bekiendtskab med Frue Geheimeraadinde *Klingenberg*,[1]) Kapellanen Hr. *Meelbye* og Kiæreste,[2]) Amtsforvalter *Willemoese* og Frue,[3]) samt Hr. Generaladjutant *Schubarth* og Frue.[4])

Ved min Reise giennem Fyen mærkede jeg, at Udskiftningen og Afhægningen[5]) siden min sidste Nærværelse der 1776 meget havde tiltaget.

Den 14. Junii gik jeg over det Lille Belt til Aarøesund. Modvind og Stille opholdt os der i omtrent 8 Timer og tilsidst løb vi, ved at buxere Smakken, paa Grund $^{1}/_{4}$ Miil fra Aarøesunds Færgehuus. Vi gik derfor i Land med Baaden og drak Thee i et smukt Værelse, Færgemanden har, med Udsigt til Aarøe. Man finder paa den Side af Danmark et vist Spor af Velstand og Vellevnet, som savnes paa den nordøstlige Side hos Middel- og Bondestanden. Fællesskabet mellem Kongen og Hertugen har giort, at vore en Tiid lang havte slette Finantz- og Kommerz-Ministres Ukyndighed ei har kunnet afstedkomme med de derværende Kiøbstæders Undertrykkelse, som i de øvrige Provindser.

Vi traf der 2 franske Officierer, hvoraf den eene var en aldrende Mand, bar Ludvigs-Ordenen i et

---

[1]) Vibeke Margrethe Klingenberg født Comtesse v. Haxthausen (1724—1803), fhv. Kammerfrøken hos Dronning Juliane Marie, Enke efter Geheimekonferensraad, Amtmand i Haderslev Frederik Klingenberg (1716—1783).

[2]) Thor Melbye (1744—1829) Kapellan i Assens 1774, Sognepræst i Middelfart 1795, gift med Sophie Dorothea Adrian (1748—1803).

[3]) Kammerraad Christen Willemoes død 1818, 83 Aar gammel, gift med Christiane Drejer, død 1832, 79 Aar gammel. Det var Søhelten Peter Willemoes's Forældre.

[4]) Toldinspektør Hermann Michael Christian Schubart, død 1798, 52 Aar gammel, gift med Elisabeth Ramus, død 1816, 55 Aar gammel.

[5]) Afhægningen, hermed menes Indhegningen af de udskiftede Jorder.

rødt Baand i Knaphullet, den anden et ungt Menneske, som ved Afskeeden navngav sig Marqvis *de Duras* og medgav mig Hilsener til sine Bekiendte, giorte i Breslau, hvoraf han sagde jeg vilde træffe endeel, blandt andre Frøken *Bischofwerder*, i Pyrmont. Den aldrende Officer syntes en meget fornuftig Mand. Han sagde, han havde fundet Folkene her i Landet i Almindelighed smukke „et que les femmes avoient un beau sang". Han spurgte mig om de var saaledes heele Vejen igiennem, og jeg svarede, at Siælland giorde derfra en Undtagelse, grundet, som man troede, i at Bønderne der havde været Livegne, hvilken Tilstand virkede ei alleene paa deres moralske, men endog deres fysiske Beskaffenhed. Vi talede om Krigen mellem Rusland, Keyseren og Tyrken,[1]) og jeg undrede, at Frankrig ej tog varmere Deel deri end det syntes. Han svarede, det var ganske unødvendigt. Hvad Russerne angik, var deres Armeer i den sletteste Forfatning, manglende lige til Strømper og Skoe, og i Henseende til Keyseren var han overbeviist, Tyrkerne vilde viise sig det gamle modige Folk, de altid havde været. Han var overbeviist, at Veziren ej vovede nogen Slag, og at Keyseren følgelig i Længden vilde nødes at giøre Fred. Jeg erindrede Baron Totts Memoirer[2]) og de deri indeholdte Fortællinger om Tyrkernes Dumhed og Depravation fra de gamle Tiider. Men han sagde: „qu'à la vérité les Turcs avaient été

[1]) Fra 1787—92 førte Tyrkiet Krig med Rusland og Østrig.

[2]) „Efterretninger om Tyrkerne og Tartarerne udgivne af Baron de Tott. Oversat af det Franske ved Morten Hallager. I—II. Kbhvn. 1786."

bouffés d'orgueil, mais cette bouffée ayant passée, ils avaient fait réflexion sur leur état et ce qui leur manquait, qu'ils avaient à cette heure d'habiles officiers d'artillerie et du génie; et quoiqu'on publiât qu'íl y avait beaucoup d'officiers français à leur service, il pouvait pourtant assurer, qu'il n'en était rien, et que leur nombre étoit extrêmement petit.“ Han spurgte siden om Tidender fra Sverrig, og da jeg sagde, at Kongen af Sverrig havde ladet 12 Linieskibe og 6 Fregatter udløbe til den finske Bugt, samt 5000 Mand bringe om Bord derpaa, tilkiendegav de, at de gik til Stockholm.[1]) Efter al Formodning var deres Hensigt som Volontairer at tiene paa Flaaden.

Jeg forlod Færgehuuset og kom om Aftenen Kl. 9 til Hadersleb, hvor vi toge ind paa Postgaarden. Denne Vei var meget fornøielig formedelst de mange Indhegninger og ved samme plantede levende Gierder, som fandtes langs Veien. Bøndergaardene var desuden bygte af godt Bindingsverk og brændte Steen, saa de gave en god Anseelse.

Den 15. Juni Kl. 7 om Morgenen forlod jeg Hadersleb. Postgaarden er et smukt, nyt og vel indrettet Huus, men Betalingen var umaadelig dyr. For Thee og Smørrebrød om Aftenen til mig og min Kone, samt Caffé og Thee om Morgenen derpaa til os, item Natteleie blev fordret 3 Rdlr. 4 ß. Fra Hadersleb gik jeg til Aabenraae. Veien er kun

[1]) I Juli Maaned 1788 begyndte Krigen mellem Sverige og Rusland. Den 17. Juli sejrede Svenskerne i Søslaget ved Hogland.

$4^1/_2$ Miil, men opholdt os til Kl. 1; thi den er meget sandig. Vi reiste giennem lutter Indhegninger, og stode af hos en Mand, navnlig *Hartmeier*, en efter Anseende meget skikkelig og god Mand. Han fortællede at have af Landhuusholdnings-Selskabet vundet en Præmie for hans Ølbryggerie paa engelsk Maade. Jeg prøvede to Slags af dette Øl, nemlig det ringeste og Middel-Sorten og fandt det saa godt, at jeg bestillede 100 Bouteiller af hvert Slags. Vi spiste da til Middag og betalede meget billigt.

Kl. 4 gik vi til Flensborg, hvor vi kom efter $4^1/_2$ Miils Reise Kl. 9 om Aftenen og aftraadte hos en Viinhandler-Enke, navnlig Madam *Rømer*, hvis Søn, *Peter Bruun*, egentlig forestaaer Giæstgiveriet.[1]) Han handler med Viin, og Beværtningen var ret god, men Sengen lugtede af Tørverøg, som noget hindrede min Søvn om Natten. Betalingen var og dyr. Denne By udmærker sig iøvrigt ved gode Bygninger og Springvande, hvoraf i de Gader vi kom igiennem vare adskillige.

Den 16. Junii Kl. $6^1/_2$ gik vi til Eckernförde, som ligger 7 Miil fra Flensborg, hvor vi kom Kl. 2. Veien er for en stor Deel sandig og paa Veien megen Heede. Bønderbygningerne vare og iblandt slette. Da jeg spurgte om Aarsagen, sagde man mig, de hørte under Proprietair-Godserne, saa jeg paa nye overbeviistes om, at lige Aarsager overalt frembringe lige Virkninger. Vi havde hidtil seet

---

[1]) Fru Uldall noterer i sin lille, meget kortfattede Dagbog: „i disse 3 Steder ere Sukker-Tvebackerne meget gode."

lutter Kongens Bønder, hvis Gaardes Bygningsmaade enten af Grundmuur eller i det ringeste af Bindings-Verk og Muur røbede Velstand; derfor stak Huuse med klinede Vægge desto slettere af. Proprietair-Bøndernes Heste fandt jeg og i Almindelighed smaae paa Siællandsk Maade. Paa Veien til Eckernförde gik vi over Slien ved et Sted kaldet Midsund, hvor Slien maaske er 200 Skridt bred, og vi bleve oversatte ved en Pram. Det kostede for 5 Heste 18 Sk. Vi aftraadte i Eckernförde hos en Mand navnlig *Böehm*, hvor vi spiiste meget godt og for billig Betaling. Denne Mand havde været i 15 Aar i Constantinopel som Huushofmester hos Ober-Præsidenten i Altona, Geheimeraad *Gæhler*, i den Tiid denne der havde været dansk Gesandt. Han sagde og at have været gift der med en Grækinde, og at han ei var kommen tilbage, hvis hun ei var død fra ham. Med hende havde han to Sønner, hvoraf den ene nu var Officier.

Kl. 4 reiste vi fra Eckernförde til Kiel. Vi kom der Kl. 8 og aftraadte i „Stadt Hamborg" hos Assessor *Rathlew*, som havde et overmaade smukt og vel indrettet Huus. Der forefandt jeg Hr. Kammerherre *Carl Adolph v. Plessen* fra Wittmold,[1]) som havde den Godhed der at modtage os som sine Giester, og i hans Selskab tilbragte vi Afte-

[1]) Kammerherre Carl Adolph v. Plessen (1747—1810), Broder til Ida Lucie v. Scheel Plessen, der var gift med Wulf Heinrich v. Thienen (se Side 54) havde 1772 ægtet sin Elskerinde Grevinde Ida Hedevig Moltke født Buchwald kort efter at hendes Mand, Overhofmarskal Fritz Moltke, var død 1771. Ægteskabet vakte megen Opsigt, da Rygtet gik, at Grev Moltke var blevet forgivet (se Side 9). Plessen havde været Gesandt i Neapel og Sicilien 1777—79.

nen med megen Fornøielse. Den 17. om Morgenen reiste vi ud fra Kiel for at besee Canalen nøiere og ankom til Holtenauer-Slusen, $^3/_4$ Miil fra Kiel. Vi traadte af i et ved samme liggende Vertshuus, som eies af en Mand navnlig *Soltau*, hvis Fader havde været en af Entrepreneurerne for Canal-Gravningen, og hvilken Mand viiste os alting an. — —[1]) Efterat have beseet Slusen gik vi paa en Baad, trukket af en Hest ned til Canalens Udløb i Kieler Fiord. Hesten gik i en jevn Trav, men vi brugte dog 10 Minutter dertil. — — I Udløbet fra Canalen til Kieler Fiord var tre Pæle, som Skibene skulde følge for ei at løbe paa Grund, og for Enden af disse var reist en Marmor-Pyramide med Krone ovenpaa og Opskrift: *Patriæ et Populo.* Ligedan en Pyramide stod paa venstre Side af Canalens Udløb paa det faste Land. Fra Pynten ved Canalens Udløb kunde vi i Afstand af $^1/_2$ Miil omtrent see Fæstningen Christianspriis, hvilken bestryger Indløbet til Kieler Fiord, men sagdes at være forfalden og kun besat med 4 à 6 Kanoner.

Vi gik derpaa tilbage giennem Holtenauer-Slusen op til Knooper-Slusen, mellem hvilke 2 Sluser vi tilbagelagde Veien trukken ved en Hest i Trav i 15 Minutter. Seiladsen var saa behagelig som mulig, da vi paa begge Sider havde deels Skove, deels et vel dyrket Land. Ved Knooper-

[1]) Slusens og andre vidtløftige Beskrivelser af den nye Kanal forbigaaes. Den slesvig-holstenske Kanal fra Kieler Fjord til Ejderens nedre Løb blev anlagt efter H. C. Schimmelmanns Initiativ i Aarene 1777 til 1784 og kostede ca. $2^1/_2$ Million Rdlr. Den skulde knytte den nyerhvervede gottorpske Del af Holsten nærmere til den kongelige.

Slusen ligger paa en Bakke Hovedgaarden Knoop, nu Grev *Baudiss* tilhørende, hvilken vi ei besaae, da man berettede os, der var intet mærkværdigt.

Man siger, at Canalen er giort eller i det mindste anlagt paa dette Sted, fordi den afdøde Skatmester Grev *Schimmelmann* ved at sælge det behøvende Tømmer og Steen til Indretningerne, kunde giøre sig som Eier af Godset Knoop, hvilket han siden solgte sin Svigersøn *Baudiss*, en betydelig Fordeel.[1]) Dette Gods sagdes at have afgivet for mere end 1 Tønde Guld Materialier til Verket. Da Canalen skulde anlægges, kiøbte Grev *Schimmelmann* Knoop af General Grev *Baudiss* for 80000 Rdlr. Han solgte derpaa Skov og andre Ting for 1 Tønde Guld og endeel meere, og da Canalen var i Stand, overlod han igien Knoop til sin Svigersøn, Kammerherre Grev *Baudissin*, for 80000. Vist er det, at Nytten af Canalen ingenlunde svarede til de uhyre Bekostninger af 2 Millioner, den har medtaget. Man angav Tallet af de Skibe, som 1787 vare gangne igiennem, til 500, men Tolden deraf sagdes ubetydelig, neppe 5000 Rdlr.; til denne Tiid vare i indeværende Aar giennemgaaede 400 Skibe. De fleeste i Fior og i Aar vare smaae Skibe, blandt hvilke Kongens Undersaatter ingen Told betale. De preussiske Skibe, som 1787 passerede igiennem med Levnets-Midler til den preussiske Armee, som da stod i Holland, vare og befriede for Told. Tolden beregnes af Told-Forvalteren

[1]) Grev Heinrich Friederich Baudissin til Knoop (1753—1818) var 1784—87 dansk Gesandt i Berlin. Gift med Forfatterinden Caroline Adelheid Cornelia Schimmelmann (1760—1826).

her ved Indgangen, men erlægges i Rendsborg. Man var enig i at klage over, at der intet var at bestille. — Arbejdet paa Canalen medtog 7 Aar fra 1777 til 84 og blev bestyret af nuværende General-Lieutenant *Wegener*, Chef for Landkadetterne.[1])

Ved Tilbagekomsten til Kiel besaae jeg Havnen, hvor Skibene ligge, og kom siden langs Søen giennem en smuk Allee forbi Slottet ind i den til Slottet hørende Hauge. Der var et Par skyggefulde Alleer i samme, hvoraf den eene fører til en Skov, men det er alt, hvad der er smukt. Slottet selv bestaaer af Hoved-Facaden, som er en høi paa et Bierg liggende gammeldags Bygning, hvorfra Udsigten gaaer ud til Havnen og over samme til det paa den anden Side i $^1/_2$ Fierdingsveis Distance liggende Land. For Enden af Hoved-Facaden var to gamle runde Taarne, af hvilke det eene har et Gallerie øverst, indeholdende Observatorium. —

Tiiden tillod mig ei nøiere at besee Kiel, thi om Eftermiddagen reiste vi til Wittmold. Paa Veien kom vi giennem Preetz, som er bekiendt af det Kloster, den holstenske Adel der har, og under hvis Jurisdiction Stedet staaer, da der ingen Magistrat er, men det kun kaldes en Flekke. Bygningerne vidnede imidlertid om Velstand. Der er 40 Frøkener, hvoraf hver tilvisse har 500 Rdlr. aarlige Indkomster, naar alt regnes. Omkring Kirken have endeel af dem deres Eiendoms-Huuse,

[1]) Generalmajor Wilhelm Theodor Wegener (1724—92), Generaldirektør for Landmaalingen i Hertugdømmerne, vilde fra først af føre Kanalen fra Kielerfjord til Elben, — altsaa den nu af Preussen udførte Kielerkanal, men det vandt ikke Bifald. Han blev 1785 Chef for Landkadetkompagniet, 1789 Generallieutenant.

de andre leie sig ind, efterdi hver har sin Huusholdning for sig. Kirken besaae vi, ved hvis Indgang stod et Alter, hvorved i de katholske Tiider læstes Messe. Bibliotheket, som er givet til Kirken af en af dens forrige Præster, der og har skiænket en Kapital til dets Forøgelse, besaae vi. Der var nogle nye og gode Bøger foruden en Mængde gamle, men Bøgerne vare ei satte i nogen god Orden.[1]) Den, som viiste os omkring, var Klostrets Præst, Hr. *Lilie.*[2])

Kl. 8 om Aftenen kom vi til Wittmold og bleve modtagne af Frue Kammerherreinde *Plessen*, født *Buchwald.*[3]) Vi forefandt der Breve fra Kiøbenhavn. Den 18. Junii spiiste vi om Middagen hos Frue Oberceremoniemesterinde *v. Plessen*, født *v. Thienen*, paa Wahlstorff.[4]) Hun leed meget af Gigt og en Hævelse paa Halsen, som man ei vidste, hvad vilde blive til. Bygningen er af Grundmuur saavidt Borggaarden angaaer, men gammel og duer ikke meget. Da vi toge tilbage om Aftenen, stode vi af i Markerne ved Wittmold og spadserede hiem langs Plöener Søe, hvorved Wittmold ligger, hvor Kammerherre *Pless* har anlagt en Allée. Egnen her er saa behagelig som muligt.

Den 19. Junii besaae vi Haugen, hvorfra er en

---

1) Uldall var som bekendt en stor Bibliophil og Samler.

2) Kompastor i Elmshorn Ernst Philip Lilie blev 1760 Klosterpræst i Preetz.

3) Se Side 9.

4) Elisabeth Christine Scheel v. Plessen, født v. Thienen (1715—88) var Enke efter Overceremonimester Mogens Scheel v. Plessen til Wahlstorff (1713—49). Hun døde kort efter, den 31. Juli s. A. Hun var Moder til den Side 51 omtalte Geheimeraad C. L. Scheel v. Plessen til Lindholm m. m. Uldall overværer hendes Begravelse paa Hjemrejsen. Den omtalte Grevinde Hardenberg f. Reventlow var blevet opdraget af hende.

ypperlig Udsigt over den store Plöener Søe til det en Miil borte liggende Plöen og Plöen Slot. Dette Gods fattes intet uden en Bygning, der passede til dets smukke Beliggenhed. Om Eftermiddagen reiste Kammerherre *Pless* og jeg til hans Oncle, Hr. Geheimeconferentzraad *v. Thienen*[1]) paa Wensien, der tillige er gift med Kammerherrens Søster, Moder til den ovenomtalte Frue *v. Hardenberg* i hendes første Ægteskab. Geheimeraaden er en Mand af Levemaade og Indsigter, der har været Envoyé i Berlin og nu har samlet store Midler. Hans Frue foreener saa megen Læsning med Dømmekraft og Lethed i Udtryk, at jeg ingen Dame kiender, der kunde sættes i Ligning med hende uden hendes Datter, for hvilken Moderen i Dyd og en grundig Tænkemaade dog har meget forud. Vi morede os ved Bordet om Aftenen saa vel, at vi ei skiltes ad før Kl. 12. — Paa Veien til Wensien besaae vi den Ascheberger Hauge, hvoraf hertillands skal giøres stor Væsen, men som kun bestaaer i lange og sumpige Alléer.[2])

Den 20. Junii havde jeg om Formiddagen at skrive med Posten i Frue *Hardenbergs* Affairer, og Geheimeconferentzraad *v. Thienen* paatog sig at ville bestyre hendes Godser,[3]) naar jeg deri blev ham adjungeret. Vi besaae Haugen, som har

1) Geheimekonferensraad Wulf Heinrich v. Thienen (1721—1809), (se Side 54) var en af de rigeste Godsejere i Holsten paa den Tid. Han havde været Ritmester i Livgarden til Hest, Gesandt i Berlin, Landraad i Holsten og døde 86 Aar gammel, højt anset og livsfrisk. Han var gift med hans ovennævnte Søsters Datter Ide Ludvig Scheel v. Plessen (1740—92).

2) Godset Ascheberg havde til 1774 tilhørt den omtalte fra Struensee-Katastrofen berygtede Carl Schack v. Rantzau-Ascheberg.

3) Wulf Heinrich v. Thienen var, som ovenfor nævnt, hendes Stedfader.

en smuk Udsigt. Borgegaarden er en gammel grundmuuret Bygning af 2 Etager med smukke og store Værelser. Efter at vi havde spiist til Middag, gik vi tilbage til Wittmold. Den 21. forbleve vi paa Wittmold, og jeg besaae nogle af Markerne. Al Engbund var for sig selv indhegnet, og man sagde mig, at man ingenlunde oppløiede Eng, hvilket nogle troe i Danmark. Af Boghvede-Jord harvedes Rødderne ikke bort, men bleve liggende og raadner paa Ageren, hvorimod de harves af anden Sæd bort. Man bruger her meget at blande Jord ved at kiøre god Jord paa slet. Giødningen bliver liggende bag Qvæget paa Stalden i 2 à 4 Dage og meleres i et med det Straa, som ovres,[1]) hvoraf Hensigten er, at Straaet giennemtrænges af Urinen og derved bliver desto tjenligere til Frugtbarhedens Befordring. Kløversæd skal bruges med stor Forsigtighed, da den magrer Jorden. Giødningen kiørtes nu ud for at lægges i Hobe paa Marken og der brænde sammen til Brug om Efteraaret. Man var og nu i Begreb med Høesletten og dets Indkiørsel, da Engen slaaes to Gange. Det samles i smaae Hobe og lægges paa Engen til Tørring, samt indkiøres efter 1 à 2 Dages Forløb, deilig grønt og af meget bedre Lugt end i Danmark.

Den 22. Junii reiste vi til Hamborg, spiiste Middag i Kroen i Ulzburg, hvor vi skiftede Heste, og ankom i Hamborg Kl. $8^1/_2$ om Aftenen. Logerede „im Schwartzen Adler", da alle Værelserne i „Stadt London" og „Stadt Petersburg" vare optagne. Vi

[1]) Ovre, det Foder, som Kreaturerne levner.

fik to Værelser i underste Etage til Gaden, men da denne var overmaade smal og Værelserne tilmed meget lave, var der altid mørkt og beklemt. Supperne vare saa godt som bare Vand, Resten af Maden skikkelig. Da vi havde lagt os om Aftenen Kl. 11, bleve vi forstyrrede i Søvnen ved en Musik af omkringgaaende Personer paa Gaden, hvilke spillede nogle Stykker uden for vort Logement, og det ret vel. En holsteensk Adelsmand, der havde logeret i Huuset før os og just nu var taget bort, pleiede at betale dem noget for deres Opvartning, men da Sove-Tiiden ei var mig beleilig til dette Brug, af hvilken Meening de andre Logerende ventelig og vare, fik de nu intet. De indfandt sig desuagtet de efterfølgende Aftener for at prøve Lykken. Jeg fornam desuden flere Musikanter, som om Aftenen gik giennem Gaderne.

Den 23. Junii gik vi til Dherr *Schram & Kerstens*, som vare mine Bankierer, og udtoge i deres Kramboed, hvad vi behøvede til Klæder og deslige. De vare meget artige Folk, og den gamle *Kerstens* syntes mig især en overmaade reedelig og agtværdig Mand. Vi mødte der Kammerherre *Christian Frederik Tønne v. Lüttichau*[1]) fra Aakiær tilligemed hans Frue, født *Benzon*, hvilke vare der i samme Ærinde som vi og ligeledes agtede sig

[1]) Kammerherre Frederik Christian Tønne v. Lüttichau til Aakjær (1744—1805) bekæmpede netop i disse Aar med lidenskabelig Hidsighed i Skrift og Tale de nye gennemgribende Landboreformer herhjemme, hvilket paadrog ham megen Uvillie og Kongens Unaade. Han blev idømt Bøder, berøvet Kammerherrenøglen 1791 osv. Han gik s. A. i frivillig Landflygtighed til Tyskland, hvor han blev Rigsgreve, Geheimeraad i Brunsvig osv. Han blev anden Gang gift med Karen Benzon (1760—1828), Datter af Kammerherre Chr. Benzon til Christiansdal.

til Pyrmont. Siden var vi hos *Grabau & Korn* [?] for at forsyne os med fleere Nødvendigheder. Om Middagen spiiste vi hiemme i Kammerherre *v. Plessens* Selskab. Derefter gik jeg hen til *Kerstens* for at giøre min Omsætning af Penge. Jeg erfarede da, at vore danske Ducater vare 3 Procent bedre end vort grove Courant, hvilket i Stedet for at Myntfoden burde være $23^1/_4$ mod Banco — eller saa omtrent — nu stod paa $29^1/_4$ Procent, hvilken Forskiel reiser sig af, at det eene Myntstykke ei er slaaet af samme Gehalt eller Størrelse som det andet, og at det gode derfor er bleven saa længe kippet og vippet, indtil det blev ligesaa ringe som det sletteste. Toskillinger stode paa 32 Procent mod Banco, og Banco-Sedler tabte mod Courant $11^1/_2$. Saa lavt vare vi bragt ved ufornuftige Foretagender og slet Huusholdning. Som en Anekdote fortiener det vist nok at bevares, at paa samme Tiid Geheimeraad, Grev *Ernst Schimmelmann* blev Finantz-Minister, nemlig ved Revolutionen 1784, saae hans Frue sig nødt at tage hans private Ekonomie fra ham, efterdi han ødelagde sig. Ikke at Danmarks Ulykke dog reiser sig fra ham, thi først Geheimeraad *Ahlefeldt* og siden Skatmesteren Grev *Schimmelmann*, *Ernst*'s Fader, var de egentlige Ophavsmænd, men at han dog har traadt i deres Fodspor ved urimelige og skadelige Foretagender. Derhen høre Canal-Compagniets Vedblivelse, det Vestindiske og det Østasiatiske Compagnies Interessenters Udløsning foretaget af Kongen med Landets Penge, det hollandske Laans

Udløsning paa Kongens vestindiske Øer, den Altonaiske Specie-Banks Oprettelse etc.[1])

Om Eftermiddagen vare vi paa Altanen udi Bomhuuset ved Hamborg og drak Thee. Dette Huus kaldes saaledes, fordi der ved samme udi Elven [ɔ: Elben] er en Bom, som om Aftenen lukkes og spærrer Indfarten i Hamborg. Udsigten derfra er fortræffelig, saavel over Hamborg selv, som over den heele omkring Elven liggende Egn og Altona. Vare Anstalterne hos os bedre, kunde det aldrig feile, at jo denne Bye i Følge sin Beliggenhed maatte lægge Hamborg øde.[2]) Fra Bomhuuset toge vi til Waisenhuuset. Det er en Anstalt, som giør Hamborg Ære. — —

Da vi havde beseet Waisenhuuset, gik vi paa Volden, passerede det Sted eller Broe, hvor Alsteren gaaer ind i Hamborg, som udenfor er forsynet med en dobbelt Rad af Pallisader og Bomme, for at hindre Overfald fra den Kant, og hvilken Indgang lukkes om Natten. Vi gik siden paa Volden hen til Altona-Port og fandt denne Spadsere-Gang fortreffelig, paa de fleeste Steder besat med 3 og paa andre Steder med 4 Rader store Træer, som frembragte den herligste Skygge. Der var dog kun faae Mennesker paa Volden. De fleeste foretrække Jungferstiegen ved Alsteren, hvilken jeg dog aldeles ikke fandt behagelig, da den er meget

[1]) Heinrich Ernst Schimmelmann (1747—1831), som var en af Hovedmændene for Statscoupet 1784, blev Juni s. A. Finansminister og 1788 Statsminister. Han var 1782 blevet gift med den højt begavede Charlotte Schubart (1757—1816). Hans Fader Heinrich Carl Schimmelmann (1724—82) stod i Spidsen for Finansstyrelsen fra c. 1762 til sin Død.

[2]) Det maa erindres, at Altona dengang var en dansk By.

smal og Træerne oventil bøie sig sammen, hvilket hindrer frie Luft og Træk. Den var desuden i de Dage besat med Fiælleboder paa begge Sider, hvori, siden der var Marked, alle Slags Varer tilkiøbs frembødes, men hvilket endnu forværrede Jungferstiegens Udseende og betog [optog] Pladsen. Der er endnu en Angeneemhed ved Spadsere-Gangen paa Volden, at man nemlig uden speciel Tilladelse kan kiøre der og følgelig ved Spadseren lade sin Vogn følge sig.[1]) Vi toge derefter hiem.

Den 24. besøgte jeg Conferentzraad *Grill*,[2]) som er dansk Postmester i Hamborg. Ved at spørge om hans Huus var Kongen tilhørende, erfarede jeg, at ingen maa eie Huus i Hamborg, med mindre han er Borger i Byen. En fornuftig Indretning for at forekomme de Misbruge, fremmede Magters der residerende Ministre ellers kunde afstedkomme. Fra ham kiørte jeg til Altona. Der besøgte jeg Pastor *Adler*, og fandt hos ham hans Søn, den værdige Professor *Adler* fra Kiøbenhavn.[3]) Siden tog jeg til Justitzraad *Conrad Matthiesen* og saae hans nydelige Hauge.[4]) I den var endeel Marmor-Statyer, hvoraf nogle af et meget godt Arbeide. Ved Samtale om vore politiske Anliggender troede

---

[1]) Adgangen til Voldene omkring Kbhvn. var i Frederik den Sjettes Tid strængt forbudt uden Tegn.

[2]) Konferensraad Andreas Grill, dansk Postmester i Hamborg, døde 1801, 71 Aar gammel.

[3]) Georg Christian Adler, der var født i Brandenborg, døde 1804 som Præst i Altona. Hans Søn, Orientalisten Jacob Georg Christian Adler (1756—1834) blev 1783 Professor ved Universitetet i Kbhvn. og 1785 tillige Præst ved den tyske Kirke paa Christianshavn, 1788 Professor i Theologi og Hofpræst, 1792 Generalsuperintendent i Slesvig og fra 1806 tillige i Holsten.

[4]) Justitsraad, Raadmand og Medlem af Kommercekollegiet i Altona Conrad Matthiesen døde 1789, 66 Aar gammel.

han, at den Altonaiske Specie-Bank ei alleene var en daarlig, men endog en skadelig Indretning. Han talede om, at Altona ei nød den tilbørlige Understøttelse mod Hamborg, og besværede sig, at den danske Minister i Hamborg, Kammerherre Grev *Schimmelmann* dirigeredes ved Legationsraad *Kunad*, hvis Døttre vare gifte med to Hamborgere, hvoraf den eene ved Navn, om jeg husker ret, *Ritter*, var Senator i Hamborg.[1])

Fra ham kiørte jeg til Ober-Præsidenten, Geheimeraad *Gæhler*, men da han havde Audientz samme Tiid, fik jeg ham ei i Tale.[2]) Ved den Leilighed saae jeg Paillemaillen, som er den Altonaiske Spadseregang og meget smukkere end Jungferstiegen i Hamborg, paa det nær at Udsigt til et Vand som Alsteren, mangler. Om Middagen spiiste jeg „im schwartzen Adler“ i Selskab med Kammerherre *Plessen* og Kammerjunker *Lewetzau*,[3]) der og vil til Pyrmont. Med dem og Kammerherre *Lüttichau* giorde vi Parti om Eftermiddagen at tage ud over Alsteren til Herbsthude,[4]) hvor vi gik i Land og drak Thee. Vi spadserede saa tilbage til et Værtshuus og Hauge liggende ved Alsteren, kaldet „Schwartze Raben“, i hvilken Hauge var en stor Samling af Hamborgere. Derfra gik vi over Alsteren tilbage og spiiste om Af-

---

[1]) Legationsraad Christian August Kunath.

[2]) Geheimeraad Sigismund Wilhelm Gähler (1706—88) var fra 1767 til sin Død Overpræsident i Altona.

[3]) Rimeligvis Kammerjunker, afsk. Premierlieutenant i Søetaten, Gerhard Didrik Levetzau til Kjærsholm (1755–91).

[4]) Der menes upaatvivlelig Harvstehude, der ligger tæt N. for Hamburg ved en Arm af Alster, hvor der fandtes et godt Værtshus med Haveanlæg.

tenen meget godt hos Kammerherre *Lüttichau* i „Stadt London".

Denne Dag, St. Hans Dag, holdes endnu hellig i Hamborg. Den Baad, vi havde, blev roet kun af een Mand og var vel indrettet med Sæder rundt omkring langs Rælingen. Sædet belagt med smaae Hynder og et Fordæk over for Regn og Sol, men Siderne frie.

Den 25. Junii spiiste vi hos Kammerherre *Lüttichau* om Middagen i samme Selskab som igaar. Vi havde foresat os en Tour til Vogts Hauge og Wandsbeck, men Regnen hindrede os, og vi gik derfor om Aftenen paa Comoedien. „Emilia Galotti" blev opført,[1]) og Hr. *Schröder* som Faderen samt Madame *Schröder* som Grevinde Asine udmærkede sig ved deres overmaade gode Spil. De andre Skuespillere vare ei saa gode, men alles Declamation dog ypperlig, hvilket jeg i et Sprog som det tydske anseer for stort. Om Aftenen spiiste vi igien til *Lüttichaus*.

Om Formiddagen besaae jeg i Forvejen Michaelis Kirken, men fandt den langt under det, jeg efter de prægtige Fortællinger om samme og dens Taarne havde forestillet mig. — —

Den 27. afgiorde jeg nogle Regninger, tog Afskeed fra Kammerherre *Lüttichau* og Frue og besøgte Conferentzraad og Amtmand *Schumacher*[2])

---

[1]) Dette Stykke blev, tilligemed et andet af Lessing: „Minna v. Barnhelm", paa dette Tidspunkt spillet paa næsten alle tyske Scener. F. L. Schrøder (1761—1816) var anset for den betydeligste tyske Skuespiller.

[2]) Konferensraad Andreas Schumacher (1726—90) havde været Legationssekretær i Rusland, Kabinetssekretær hos Kongen, Departementschef i Landvæsenskollegiet og blev 1773 Amtmand i Segeberg.

fra Segeberg. Han var meget forandret fra 1774, da jeg sidst saae ham, og sygelig. Han sagde mig, der kunde regnes at circulere 3 Millioner courant i Fyrstendømmerne, hvorimod der ei var slagen til at indløse samme uden 600000 Specie-Rigsdaler. Resten skulde da ventelig skee ved Specie-Sedler, men at det vilde blive ugiørligt; at man havde giort Forestillinger derom, men blot faaet det Svar: qu'on avoit pourvu à tout.[1]) Han bad mig paa Tilbagereisen at besøge ham i Segeberg.

Om Middagen spiiste vi hos Justitzraad *Matthiesen* i Altona, hvor jeg og for 6 Rdlr. kiøbte et Anker Viin at tage med til Pyrmont. Jeg anmærker dette, fordi det i Kiøbenhavn koster 11 Rdlr., og naar det skal være af bedre Sorter da 12 à 14 Rdlr. Derfor er det ei at undre, naar Hamborg og Lübeck forsyner Provindserne med Viin, og at de undertiden uden for Kiøbenhavn ei fortoldes saa meget, som de bruges til Communionen.

Om Aftenen Kl. 6 gik vi om Bord paa en Ewer for at komme over Elven til Harburg. Det giør en smuk Virkning fra Elven af at see de Altonaiske Huuse og Hauger, som ligge paa den steile Strandbredde, og siden, naar man kommer længere ud, da tillige at have Prospecten af Hamborg.

---

[1]) Efter 1784 arbejdedes der paa at sætte Rigets Pengevæsen paa en fast Fod, men det blev kun gennemført for Hertugdømmernes Vedkommende, hvor der i Altona ved Frd. af $^{29}/_{2}$ 1788 blev oprettet en Speciesbank. Kurant-Sedlerne og den slette Kurant-Sølvmønt blev ombyttet med Speciesmønt under den nye Benævnelse „slesvig-holstensk Kurant“. Ved i høj Grad betryggende Bestemmelser førte Speciesbanken en solid og usvækket Tilværelse lige til Ophævelsen 1813.

Vesten for, paa Elvens Løb ned mod Stade, saae vi en Mængde Fiskerbaade og andre Skibe, der ligeledes bidroge til Udsigtens Forskiønnelse. Vi kom igiennem adskillige Øer, hvoraf nogle tilhørte Hamborg, nogle deraf Hannover. — Vi ankom ei til Harburg før Kl. 10. Ved Indløbet passerede vi omkring Fæstningen giennem en Sluse, hvorover en Vindelbroe, for hvilken Indladelse vi betalede 2 gute Gr[oschen]. Vi kom derefter til Skibsbroen og anmærkede en bevægelig Kran, ved hvis Hjælp den store Kareth meget let blev taget ud af Elven. I Rathskelleren, som skulde være det bedste Herberg, var ei Plads, altsaa kom vi til ,[1]) hvor vi laae om Natten. Jeg vilde kun have havt 4 Heste for min Vogn. men Vognmesteren paastod der skulde være 6, og jeg maatte finde mig deri, skiønt Kammerherre *Lüttichau*, der siden kom og havde lige saa svær Vogn, slap med 4, og han ved at give Vognmesteren $^1/_2$ Rdlr. eller en Gulden havde stoppet Munden paa ham. Man sparer betydelig derved, ei alleene i Fragten af et Par Heste, men endog i Drikkepenge, fordi man ei behøver at give saa meget, naar der er kun een Postillon og 4 Heste, som naar der var 2 og 6 Heste. Fragten var 15 Sk. eller 7 Gr. 6 Pf.[2]) for Miilen af en Hest, og Drikkepengene til Postillonerne vare paa Stationer af 2 til 3 Miil 16 Gg., men paa Stationer af 4 til 5 Miil 18 Gg. De vil desuden gierne have noget meere oven i Kiøbet.

---

1) Lakune.
2) 15 lybske Skilling eller 7 gute Groschen og 6 Pfennig.

Den 27. Junii Kl. 4 Morgenen forlode vi Harburg. Den næste Station var Sahrendorff, — vi vexlede Heste og toge bort Kl. 11, hvorefter vi Kl. 5 kom til Witzendorff. Der spiiste vi til Middag og ganske skikkelig, hvorefter vi Kl. 7 afgik til Zelle.[1]) Der ankom vi Kl. 1 om Natten og logerede „im Stoltzen Hause", hvor man er vel og meget billig. Verten der hedder *Stoltze.* Vil man ligge paa denne Tour underveis, da skal man vælge Sarendorff frem for Witzendorff, thi hisset er Værelserne skikkeligere end her. Den, som reiser, maae ei glemme noget kogt Jus at forbedre Supperne med underveis, siden de ofte kun ere maadelige, undertiden, endog i Hamborg, næsten bare Vand. Saaledes vare de i det mindste „im schwarzen Adler" da.

Den 28. Junii Kl. 8$^3/_4$ reiste vi til Schilderschlag, og da vi havde skiftet Heste, kom vi til Hannover i samme Tiid, nemlig 3 Timer. Vi aftraadte i „Neu Strelitzer Schencke", hvor der er en stor frie Plads udenfor og altsaa meget luftig, ligesom man og i bemeldte Vertshuus var meget vel. — — Da jeg havde spiist til Middag, gik jeg hen til Hof-Apotecker *Andreæ,* til hvem Justitsraad *Matthiesen* i Altona havde givet mig Creditiv-Brev, men han var paa sin Hauge udenfor Byen, og jeg fik ham ei heller siden i Tale. Til Bankier *Dommes* havde jeg Creditiv-Brev fra *Schram & Kerstens* i Hamborg, men han var ei heller hiemme. Vi gik derpaa ud at besee Stadens Mærkværdig-

[1]) Afstandene mellem Stationerne, som nøjagtig er anførte, er her udeladte.

heder, og fandt hist og her smukke Huuse, hvilke enten tilhørte Ministrene og Adelen eller de fornemste Kiøbmænd, men overhovedet kan Byen ei siges at være vel bebygget. — —

Den 29. Junii om Morgenen besøgte Hr. *Dommes* mig, en Mand af megen Kundskab og bereist. Han havde været i Kiøbenhavn for endeel Aar siden og kiendte Conferentzraad *Ryberg*[1]) samt Professor *Preisler.*[2]) Han talte om vor værdige Fabrikmester *Gerner*[3]) og sagde, at han af den Maade, paa hvilken hans Død var blevet beklaget, sluttede til denne Mands overordentlige Fortieneste. Jeg sagde ham, at ingen kunde giøre *Gerner* værdigere Lovtale end den, den svenske Minister Baron *Sprengtporten* havde holdt ham: at nemlig intet kunde have glædet ham mere end *Gerners* Død, hvis Forstaaelsen havde været mindre god imellem Danmark og Sverrig, end den nu var. — Jeg bragte Samtalen tilbage paa Hannover for at erfare noget om Tilstanden der. Han klagede over Adelens Stolthed, og da jeg indvendte, at den Engelske Tænkemaade vel dog havde nogen Indflydelse i et Land, der med Storbrittanien stod i nøiere Forening,[4]) svarede han, at det rigtig nok virkede paa de unge adelige Personer, men at de gamle Damer, hvilke vare de, som gav Tonen an

[1]) Den bekendte Handelsmand i Kbhvn., Konferensraad Niels Ryberg (1725—1804).

[2]) Kobberstikkeren, Justitsraad Johan Martin Preisler (1714—94).

[3]) Den geniale og virksomme Skibskonstruktør, Kommandør Henrik Gerner (1741—87) var død et halvt Aar før, altfor lidet paaskønnet af Marinens daværende Bestyrelse.

[4]) Den engelske Konge Georg III var Kurfyrste af Hannover, der blev styret af et tysk Kancelli i London.

i Selskaberne, dog ei kunde aflægge deres Stolthed. Vi talede om de engelske Prindser. Hertugen af *York*,[1]) sagde han, havde eengang for alle sat sig over Adelens Fordomme og var derfor ei synderlig lidt af den. Han havde valgt sig et Selskab efter sin Smag, som han levede i, og hvor det gik lystig til. Spil havde han ei været hengivet til, før han nu var kommen til England, da han saa paa een Aften havde tabt 90000 ℔ Sterling, hvilke han havde afgiort paa den Maade, at de to Personer, som havde vundet denne Summa, havde erholdt i Livrenter, den eene 4000 og den anden 2000 ℔ Sterling aarlig. Hans Indkomster af Osnabrück skattedes paa 80000 Rdlr. aarlig, hvoraf for ham i hans unge Aar var oplagt en anseelig Kapital. Man troede, han vilde leve i England, i det ringeste saa længe han for Gield kunde, da hans Geværer og Bøger vare indpakkede at bringes derhen. Prinds *Edward* var nu i Genève, som han troedes at have valgt sig til Opholdssted for at leve mindre tvungen end her var fornødent, naar han skulde omgaaes Adelen. De tre Prindser, som vare i Göttingen, havde i Begyndelsen været meget ubændige, men de vare nu meget sædeligere og artigere etc.[2])

Efter at Hr. *Dommes* var gaaet fra mig, gik jeg ud for at besee den saakaldte Marstall eller konge-

---

[1]) Hertug Frederik af York, Kong Georg III af Englands næstældste Søn (1763—1827), blev Fyrstbiskop af Osnabrück 1764 og residerede i Hannover fra 1780. Han viste sig senere som en højst uduelig Hærfører.

[2]) Hertug Edvard af Kent, Kong Georg III af Englands fjerde Søn (1767—1820). Han blev Fader til Dronning Victoria. „De tre Prinser", som fra 1786 opholdt sig i Göttingen for at studere, var hans yngre Brødre.

lige Stald, hvorover giøres saa store Beskrivelser. Den bestod i 2 Afdelinger, og i den eene vare efter en Staldkarls Opgivelse nu 130, men i den anden 75 Heste. Desuden vare i den eene endeel Muulæsler. Blandt Hestene vare en femte Part isabellafarvede og sær smukke. Desuden var der een smuk Riidehest af graa Farve, som Kongen af Preussen har foræret Hertugen af York. Muulæslerne vare af forskiellig Farve og ei smukke af Skabning, men man roeste dem for deres Varagtighed og sagde, at de løb temmelig stærk. Ved Staldene var et Riidehuus, lysere, men efter min Mening ei saa stort som det kiøbenhavnske.

Om Eftermiddagen reiste vi ud til Herrenhausen forat besee Haugen og Slottet. — —

Ved Hiemkomsten til Hannover fandt vi Geheimeraad og Jægermester *Schilden* fra Holsteen tilligemed hans Frue og hendes Søster, Frøken *Huitfeld*, at være ankomne, som og agtede sig til Pyrmont.[1])

Den 30. Junii en Mandag, om Morgenen Kl. $5^1/_2$ reiste vi fra Hannover og giorde de 3 Miil til Springer til Kl. 9. Derfra gik vi til Hameln. Veien fra Hannover til Hameln er en Chausée og Landet overmaade smukt og vel dyrket. Udenfor Hannover var allerede endeel Agre høstede, som jeg undredes over, da jeg troede Sæden var Rug, men man berettede mig siden, at det var Rapssaat. Sæ-

[1]) Geheimeraad, Kammerherre Hans Heinrich von Friccius von Schilden til Haseldorf m. m. (1745—1816) gift 1782 med Frederikke Juliane Huitfeldt til Clausholm (1757—1819). Han antog 1805 Navnet Schilden Huitfeldt. — Den nævnte Frøken Huitfeldt er vistnok Sophie Hedevig Huitfeldt (1761—94), der 1790 blev gift med Baron Iver Rosenkrantz til Villestrup m. m.

Badet i Pyrmont. (Samtidigt Stik).

den stod endnu sammenbunden paa Ageren for at tørres, men ikke desto mindre var alt det, som ikke behøvedes til dens Rummelse, allerede brakket, for deri at nedlægge Vinter-Korn.

Kl. imod 2 afgik vi fra Hameln til Pyrmont. Det er kun to Miil, men vi tilbragte paa denne Vei 4 Timer, thi da det havde regnet i nogle Dage og Veien var opblødt, gaaende mellem Bierge paa begge Sider, var den overmaade slet. — Veien til Pyrmont gaaer iøvrigt mestendeels igiennem en Dal, paa begge Sider omgiven af høie Bierge med Skov paa, og Dalen er fortreffelig dyrket. Dette varede til mod Grændsen af det Pyrmontske, hvor man naaer op af et meget høit Bierg, paa hvis Spidse, der dog er af en stor Omkreds, Grændseskiellet mellem Hannover og Grevskabet Pyrmont er sat, bestaaende i en hvid Steen paa Piedestal med Opskrift. — —

Kl. 6 om Aftenen kom vi til Pyrmont, og da Prindsesse *Frederike* af Preussen, Kongens ældste Datter,[1]) var ankommen om Løverdag Aften forhen og havde optaget alle Værelser hos Forstraad *Nolting*, hvor jeg havde forlangt Losement, maatte jeg tage ind hos Ober-Commissair *Schwartz*, hvor vi boede meget maadelig imod Betaling af 2 Louisd'ors

[1]) Prinsesse Friderike (1767—1820) var en Datter af den regerende Konge af Preussen, Frederik Wilhelm II, i hans første Ægteskab med den letfærdige Prinsesse Elisabeth af Brunsvig, fra hvem han blev skilt 1769. Der var paatænkt et Ægteskab mellem Prinsesse Frederike og den danske Kronprins (Frederik VI), der dog heldigvis blev til intet, da hun skal have slægtet Moderen paa. Hun blev gift 1791 med den ovenfor nævnte Hertug af York. Det hed sig, at en Kapelmusikus Müller var hendes virkelige Fader. Den danske Kronprins (Fr. VI), som nægtede at gifte sig med hende, kaldte hende derfor spottende „Prinsesse Müller".

ugentlig. Paa ethvert andet Sted vilde denne Priis ansees urimelig i Hensigt til Værelsernes Beskaffenhed, men da min Vert ventelig skulde leve Resten af Aaret ved Hielp af den Huusleie, Brøndtiden bragte ham, var derover intet videre at sige.

Om Aftenen Kl. 9 gik jeg ud for at besee Brøndhuuset, den store Allee og den Basilica eller hvælvede Gang, hvorover *Marcart* giver saa prægtig en Beskrivelse, men blev forundret ved at see den sidste kun at være en Buegang bygt af Fiælle og hvilende paa Træe-Piller. Brøndhuuset presenterer sig ret vel, og Alleen er smuk, gaaende fra den hvælvede Gang ned til et Vandspring, hvor den endes.

Den første Julii Kl. mellem 9 og 10 gik vi her i Alleen for at skaffe os Bekiendtskaber. Jeg fandt der Geheime-Justitsraad *Pütter* fra Göttingen med Frue[1]) og Jomfru *Ackenwall*,[2]) Professor *König* fra Halle,[3]) General-Feltmarskalinde *Hardenberg*[4]) og Søster, en Stiftsdame Frøken *Bülow* fra Hannover, Legationsraad *Bülow* fra Mecklenborg, og jeg havde en lang Samtale med *Pütter* om Universitetets priselige Indretning i Göttingen og det herlige Bibliothek. Til det sidste, sagde han, var ingen vis aarlig Sum udsat, men der anskaffedes

[1]) Johan Stephan Pütter (1715—1807) var den berømteste af Professorerne ved Universitetet i Göttingen. Fra hele Europa strømmede Tilhørere til hans Lærestol, hvorfra han docerede Statsret og Historie. Han var 1751 gift med Petronelle Stock.

[2]) Jomfru Achenwall var rimeligvis en Datter af hans Kollega, Statistikeren Professor Gottfried Achenwall, død 1772.

[3]) Prof. jur. Heinrich Otto König fra Halle (1748—1820).

[4]) Anna Sophie Ehrengart Hardenberg født Bülow død 1809, Enke efter Feltmarskalk Christian Ludvig Hardenberg, død 1781, Fyrst C. A. Hardenbergs Moder.

alt, hvad der udkom af gode og nye Sager, hvilket ofte opløb til 6 à 8000 Rdlr. aarlig og Bøgernes Antal ei var langt fra 200000 Stykker.

Siden gik jeg til Hr. *Woldsen* fra Husum, en gammel Brøndgiæst, til hvem jeg havde Breve med, hvilken rekommanderede mig *Seips* Bog om Pyrmont-Brønden og laante mig den.[1]) Saa til Doctor *Marcart*, der nu gaaer til Oldenborg som Liv-Medicus hos Hertugen der, for at raadføre mig om min Tilstand. Han haabede god Virkning for mig af Brønden og tilraadede mig tillige lunket Bad.[2]) Om Eftermiddagen gav Kammerherre Baron *v. Spörcken* fra Hannover en Goutée i Dandse-Salen,[3]) hvor Prindsessen, Enke-Fyrstinde *Lubomirska* fød *Czartoryjski*, Grevinde *Potozki* og en Fyrst *Czartoryjski*, keyserlig Generalfelttøjmester, med mange flere vare tilstede.[4]) Vi bleve der presenterede for Prindsessen. Hun lig-

[1]) J. P. Seip: Beschreib. d. Pyrmonts den Mineralwasser u. Stahlbrunnen.

[2]) Pyrmont i Fyrstendømmet Waldeck var paa den Tid og længe efter det mest besøgte af alle Badesteder. Egnen var smuk, og Stedets Jern- og Kogsaltkilder havde et udbredt Ry. Den kgl. storbrittanniske Hofmedicus i Hannover Heinrich Matthias Marcard (død 1793) havde nogle Aar før udgivet en Beskrivelse i to tykke Bind af Pyrmont Badested (Beschr. v. Pyrmont, Leipzig 1784), der vidt og bredt, men tidt paa en morsom Maade priser Badet og den 500 Skridt lange og 40 Skridt brede skyggefulde Lindeallé, der var Midtpunktet for Badelivet. Der var først nylig bygget et stort Badehus, det vil sige Badehotel; ellers boede Kurgæsterne hos private Folk, hvor de ogsaa fik deres Bade, hvortil Vandet blev hentet i Brøndhuset, og indtog deres Maaltider, hvis de ikke slog sig sammen og spiste i Badehuset. Fast table d'hôte synes ikke at være indrettet. En Mængde fyrstelige og fornemme Personer kom hvert Aar til Pyrmont; men den spøgefulde Læge ivrer stærkt imod den Mening, at der her er mere Etikette eller en mere borneret Tone end ved andre Badesteder.

[3]) Goutée = Gouter, Vesperkost, let Forfriskning mellem Frokost og Middag (five o'clock The).

[4]) Muligvis Fyrst Adam Casimir Czartoryjski (1734—1823), der havde været Kandidat til Polens Trone 1763 og derpaa var gaaet i østerrigsk Tjeneste, hvor han blev Feltmarskalk. De nævnte fornemme Personer hører maaske til Prinsessens Suite.

ner Dronning *Juliane*[1]) af Ansigt paa Øinene nær, som var brune, men hun er kun liden af Statur, munter, artig og af et vittigt Udseende. Hun er ikke smuk og har desuden Skade paa tre af de øverste Fortænder, som er sorte og angrebne af Caries. Hendes Nerve-System er ganske svækket, hvortil Aarsagen var, at hun, som til den Tiid havde været opfødt i megen Tvang, og da denne Konge kom til Regieringen[2]) derimod paa eengang var bleven henreven i en Sværm af Fornøielser, havde overskredet de nødvendige Grændser i Dands og Nattevagt, saa at de ei for Sundheden skal blive skadelige. Fyrstinde *Lubomirska* og Grevinde *Potozki* ere eiheller smukke og sminke sig overmaade stærkt. Fyrst *Czartoryjsky* var en Mand af Middel-Statur, sortladen og særdeles høflig. I Prindsessens Suite vare blandt andre to Frøkener *Bischoffswerder*, hvilke tilligemed deres Fader omtales i „Lettres écrites“. De vare smaae og eiheller smukke.[3])

Disse Goutées vare komne i Brug i Steden for de sædvanlige Dejeuners, fordi Prindsessens Medicus, Geheimeraad *Mayer* fra Berlin, en meget artig Mand, troede Dejeunererne vilde være hende skadelige; men da Goutéerne vare saa tvangfulde for Brøndgiæsterne, siden de vare som en Slags Cour, hvortil man skulde komme pyntet, bleve de snart forandrede. Dette var og først den anden

[1]) Den danske Dronning Juliane Marie var en Søster til Kong Frederik II af Preussens Dronning.

[2]) Friedrich Wilhelm II (1744—1797) blev Konge 1786.

[3]) Døtre af den bekendte preussiske General og Statsmand Johann Rudolph v. Bischoffswerder (1741—1803).

Fête, som iaar var givet ved Brønden, thi Hr. Dom-Dechant *v. Viereck* ved Kapitlet i Halberstadt, der har været preussisk Minister i Kiøbenhavn strax efter Begyndelsen af Kong *Christian den syvendes* Regiering og kom efter den bekiendte Baron *Borch*[1]), havde Dagen før giort den første Goutée. Jeg bør give denne Adelsmand den Roes, at han med overmaade Høflighed begegnede alle de Danske, som vare ved Brønden, presenterede dem for de fremmede Herskaber og forekom dem med Artighed ved alle Leiligheder. Hans Frue fortiener samme Berømmelse, og deres Datter, en ung Stiftsdame paa 18 Aar, var i mine Tanker det behageligste Fruentimmer, jeg saae ved Brønden. Især havde jeg Leilighed til at rose hendes Pynt, som var simpel, men altid smagfuld, hvorimod mange andre efter alle mulige Moder zirede Damer ganske bortfaldt. Han har en Titel som Ober-Staldmester hos Biskoppen af Osnabrück, i hvis Land han har Gods, men Besoldningen sagdes at være ringe, nogle 100 Rdlr.

Efter Goutéen spadserede man en Tiid lang eller gik paa Comoedie og derefter hiem.

Den 2. Julii begyndte jeg med Brøndcouren, fik 2 Lod Salt og $^4/_2$ Glas Pyrmonter-Vand. Jeg vaagnede med Hovedpine, og den blev ved Brønden og Luften ei bedre. Vi bleve budne til Goutéen om Eftermiddagen, som Hr. *v. Berlepsch*,[2]) Hof-

[1]) Den for sine Intriger i Danmark ilde bekendte Adrian Heinrich v. Borche, død 1785, preussisk Gesandt i Kbhvn. 1760—67.

[2]) Friedrich Ludwig Berlepsch (1749—1818), hvis Navn senere blev berømt ved hans politiske Optræden og mange Skrifter.

richter og Landraad fra Hannover, gav, men vi kom der ikke. Om Aftenen Kl. 7 gik jeg en Tour omkring Pyrmont, nemlig langs Slottet og Graven hen ad Veien til Bondebyen Holtzhausen, og før jeg gik ind i samme ad en Vei paa høire Haand bag omkring Slottet og Brønden ind i Byen. Vi fandt overalt Landet fortreffeligt og saa godt, at det ingen Hviile behøver til Sæddrift.

Den 3. Julii var jeg ret brav, drak 4 Glas Vand, som giorde god Virkning. Om Eftermiddagen gav Fyrstinde *Lubomirska* en Goutée i Alléen tilligemed Musik og derefter var Comoedie og Bal. Veiret var smukt og Dagen ret fornøielig. I Dag var Geheimeraad *Schilden* kommen.[1]) Ligeledes kom i Dag *Hertuginden af Mecklenborg*[2]) og *Kron-Prindsen af Preussen*,[3]) hvilken sidste var ved Goutéen.

Den 4. Julii ret vel, drak 5 Glas Vand. I Dag gav *v. Øhlenschläger* fra Frankfurt den første Dejeuner. Hertuginden af Mecklenborg og Kronprindsen af Preussen var i Dag i Alléen, og man lod sig presentere for den første, men den sidste var ganske incognito under Navn af Hr. *von Longen.* Om Eftermiddagen gik de fleeste, fordi det var slet Veir, paa Comoedie, men jeg spillede et Parti

---

1) Se Side 80.

2) Hertuginde Louise af Sachsen-Gotha (1756—1808) gift 1775 med Hertug Friederich Franz af Mecklenburg-Schwerin, der var Broder til Arveprins Frederik af Danmarks Gemalinde Sophie Frederikke.

3) Prins Friederich Wilhelm af Preussen (1770—1840) (Kong Fr. Wilh. III 1797). Professor Fr. Sneedorff giver i sine Rejsebreve et Par Aar efter en lignende Skildring af Kronprinsen som Uldall, hvorimod han siger, at Prinsesse Frederikke er saa foragtet, at der peges Fingre ad hende.

L'hombre med General-Major *Berner*[1]) og Kammerherre *Grævenitz*,[2]) der har for 7 Aar siden staaet som Officier ved Artillerie-Corpset i Kiøbenhavn, men nu er bosat i Mecklenborg og schwerinsk Kammerherre. Om Aftenen kom *Fyrsten af Waldeck*.[3])

Den 5. Julii iligemaade vel, drak 6 Glas Vand. Legationsraad *v. Bülow* fra Mecklenborg gav i Dag Dejeuner, hvorved samtlige Fyrster vare tilstede. Kl. 10 reiste Kron-Prindsen af Preussen bort. Han embrasserede sin Søster to Gange ved Enden af Alléen og steg derefter i Vognen, som holdt der. Han er høi af Person, meget smækker, overmaade simpel klædt, har ingen god Anstand, seer ei spirituel ud og har tvertimod noget tvært og skummelt i sine Øine. Han siges at elske Soldater-Væsenet, men bliver næppe nogen Tiid stor Mand eller General. Hans Ober-Hofmester, Grev *Brühl* som var med ham, er en undersætsig Mand af middel Højde, levende Øine og et behageligt Væsen. Der sagdes, at han er meget misfornøiet med Prindsen, der handler sædvanlig ganske mod de Regler, Greven giver ham, og at han har været nødt til at besvære sig derover for Kongen.

Om Eftermiddagen saae jeg Comoedien: „Filip eller det fundne Barn", som er et Syngestykke og

[1]) Vistnok den Generalmajor Magnus Frederik v. Barner (1720—1815), der under Struensees Regimente blev afsat som Kommandør for Kongens Livregiment, men blev tilbagekaldt 1771 og atter indsat i sin Stilling. Han fik 1787 Afsked paa Grund af Svagelighed.

[2]) Erik Frantz Hans v. Grävenitz, født 1756, var Kadet i Kbhvn. 1771, Sekondlieutenant i Artillerikorpset 1774 og fik Afsked som Kapitajn 1783.

[3]) Fyrst Frederik af Waldeck og Pyrmont (1743—1812) blev regerende Fyrste 1766.

blev ret vel udført.[1]) Oberstaldmester *Vinck* presenterede mig der for Fyrsten af *Waldeck*.

Den 6. Juli. Kammerherre *Lüttichau* fra Jylland gav i Dag Dejeuner, hvorved tilgik ligesom igaar. Overhofmesterinde *v. Plessen*[2]) fra Zelle kom derved tilstede, og jeg overgav hende et Brev fra Hr. Grev *Osten*.[3]) Hun beviiste mig megen Artighed, spurgte endeel om Tilstanden i Danmark, som hun endnu efter 20 Aars Fraværelse sagde overmaade at interessere sig for, og jeg fandt hende at være af megen Forstand og Conversation. Efter Dejeuneren giorde jeg Bekiendtskab med Hr. Kammerherre *v. Spörken* fra Hannover, en Mand af et ligefremt Væsen og temmelig gammel, da han sagde sig at have giort sin første Campagne mod Tyrkerne i Aaret 1737; dog havde han langt fra ikke Anseende af denne Alder. Vi talede bl. a. om Hertug *Ferdinand* af Brunsvig,[4]) og han forsikrede mig, at denne virkelig var den store General, som den 7 Aars Kriig havde viist, saa at den Snak, at hans Secretair *v. Westphal*[5]) og en Hr.

---

1) Opført som „Philip og Annette" (af d'Alayrac & Monvel) første Gang paa det kgl. Theater i Kbhvn. 1798.

2) Dronning Caroline Mathildes Overhofmesterinde, der var bosat i Celle. Se om hende Side 14 og nedenfor.

3) Muligvis den fhv. Udenrigsminister Grev Adolph Sigfried v. d. Osten (1726—97), der blev Stiftamtmand i Aalborg 1773 og Overpræsident i Kbhvn. 1788. Geheimekonferensraad og Ridder af Elefanten.

4) Den berømte General fra Syvaarskrigen Hertug Ferdinand af Braunschweig (1721—92) kommanderede som preussisk Generalfeltmarskalk den allierede Hær i Krigen. Han var en Broder til den danske Dronning Juliane Marie. Han havde efter sin Uenighed med Frederik II trukket sig tilbage 1766, levede nu for Kunst og Videnskab og gennemførte med stor Interesse alle franske Hofsæder og Skikke i sit Slot.

5) Landdrost i Braunschweig Christian Heinrich Philip v. Westphalen (1724—92) var Sekretær og Husminister hos Hertug Ferdinand og havde ved sin store Dygtighed megen Andel i Hertugens Bedrifter og Fortjenester.

Ritz skulde have været hans Ledere, var Usandhed. Han anførte sin afdøde Farbroder Feltmarskalk *v. Spørkens* Autoritet for sig, og at denne meere end eengang havde beundret den Lethed, hvormed Hertugen paa Slagt-Pladsen havde ordineret Armeens Stilling ud af Hovedet, især ved den i Egnen af Minden forefaldne Bataille. Han sagde, at Koldsindigheden mellem Hertugen og den afdøde Konge af Preussen, saavel som mellem hiin og dennes Brodersøn, den regierende Hertug, blot reiste sig af Jalousie mod ham; han beklagede tillige, at den ellers saa store Mand var saa slet Huusholder og tillige Petitmaitre, saa at han paa sin Paaklædning og Stads spildte overmaade megen Tiid. Dette sidste havde jeg forhen hørt af Personer, som havde kiendt ham i den 7 Aars-Krig, og ved det første erindrede jeg mig, at han ved sin sidste Nærværelse i Danmark i Aaret [1780] havde kysset Haanden paa sin Søstersøn, vor Arve-Prinds *Frederik.* En Underdanighed, som mangfoldige i Danmark undredes over, enten at være givet eller modtaget.

Om Eftermiddagen gav Prinds *Czartoryjski* en stor Goutée i Balhuuset, hvor oven paa fulgte Bal til Kl. 7. Jeg spillede et Partie L'hombre med Generalmajor *Berner* og en Geheime-Justitz-Sekretair *Pauer* fra Hannover. Kl. 9 om Aftenen var en Illumination i Alléen, hvortil endeel af Brøndgiæsterne havde subscriberet, og samme Aften var Bal med og uden Maske paa i Balhuuset, som hørte ligeledes til den Czartoryjski'ske Fête og varede til Midnat.

Om Eftermiddagen ved Goutéen traf jeg uventet en Dame, som talede mig til paa Dansk. Det var Baronesse *Schack*, en ugift Dame, der havde været Hofdame hos Dronning *Sophie Magdalene*, men havde forladt Kiøbenhavn tilligemed Overhofmesterinde *v. Plessen*, hvem hun nu opholdt sig hos.[1])

Den 7. Julii. I Dag gav jeg Dejeuneren, hvorved *Hertuginden af Mecklenborg* var tilstede, og under samme kom *Prindsessen af Preussen* tillige til. Igaar og idag havde Brøndgiæsternes Tal ved samme været stærkest, og min Frokost kom mig paa 9 Louisd'ors. Jeg fandt, at denne Regning var noget stærk, men Cafféskiænkeren Mr. *Remy* forestillede, at han maatte give Fyrsten af *Waldeck* 800 Rdlr. i Forpagtning for den Ret eene at opvarte Brøndgiæsterne med Caffé, Lemonade etc., saa at han ei kunde giøre det ringere. Jeg talede med nogle om denne Indretning og undrede over, at man paa den Maade vilde giøre sig Indkomster; men jeg erfarede, at Fyrsten er meget slet Huusholder, fordybet i Giæld og under en keiserlig Commission. Lad være: han har 180000 Rdlr. Indkomster.

Om Eftermiddagen gik jeg til Frue *v. Plessen*, som ei var ret vel og ei gik ud. Hun talede meget om vor Tilstand i Danmark, og beklagede den Ustadighed, der er i alle vore Planer. Siden var

[1]) Baronesse Charlotte Amalie Schack (1742—1814), Datter af Præsident i Hof- og Borgretten Carl Emilius Baron Schack, opholdt sig hos sin Kusine Overhofmesterinde v. Plessen i Celle, der indsatte hende til sin Arving. Hun døde som Stiftsdame i Uetersen.

jeg hos Geheimeraad *Schilden*, men fandt ham ei hiemme. —

Den 8. Julii. — Geheimeraad *Schilden* gav i Dag Dejeuner. Siden var jeg i Samtale i Alléen med Kammerherre *v. Spörcken*, som fortællede om Bataillen ved Dettingen, hvor han havde været med, roste meget Arsenalet i Hannover og en Artillerieskole, som forestaaes der af en meget duelig Mand, Oberst *v. Tren*, hvem den regierende *Hertug af Brunswig*, som Kiender, ogsaa giorde meget af.[1]) Ligeledes en Anatomieskole for Heste, hvor tillige deres Kuur blev lært, og hvori nogle Officierer af hvert Regiment oplæres. Man havde i lige Maade Tidende, at Keyseren vilde giøre Fred med Tyrken uden Ophold, da hans Armee leed forskrækkelig af Sygdom. Jeg spillede om Eftermiddagen i Alléen Qvadrille med Madame *Plessen*, og gik derfra hiem for at skrive til Kiøbenhavn.

Secretaire *Møller* fra Göttingen spiiste hos mig om Middagen, og vi talede om Tilstanden der.[2]) Han beklagede, at Professorerne ei indlod sig i

---

[1]) Hertug Carl Wilhelm Ferdinand af Braunschweig (1735—1806) blev Hertug 1780. Han var preussisk Generalfeltmarskalk, deltog i den bayerske Arvefølgekrig og førte under Revolutionskrigen 1792 Kommandoen over de allierede Hære. 1806 blev han dødelig saaret ved Auerstädt, og da Fjenden havde besat hans Land, flygtede han til Holsten og døde i Ottensen.

[2]) Hermed menes vistnok den senere nævnte Sekretær Müller, nemlig Adam Gotlob Müller (1769—1833), der i Februar s. A. var bleven Kancellisekretær og foretog en Studierejse til 1790, da han blev Assessor i Hof- og Stadsretten, og som døde som Højesteretsassessor og Konferensraad. Samtidig med Müller havde Uldall Besøg af tre andre danske Studenter fra Göttingens Universitet, nemlig den senere Professor Torkel Baden, en v. Buchwald og Theologen Bendt Bendtsen, den senere Rektor i Frederiksborg, der i sine Dagbøger fortæller, at Uldall og hans Frue indbød dem til en Dejeuner i Badehotellet. (Se D. Samlinger V S. 20.)

venlig Omgang med Studenterne eller tillod disse at komme som Venner i deres Huuse om Aftenen, saa at Studenterne vare indskrænkede til deres eget Selskab. Der forefaldt daglig Dueller, sagde han, og han troede Universitetet ei vilde soutenere sig ret længe ved dets hidtil havte Anseelse etc.

Den 9. Julii. General *Kniphausen* fra Cassel — en Oncle til Frue Grevinde *Holstein-Ledreborg* hos os — gav i Dag Dejeuner.[1]) Jeg havde en Samtale med Feltmarskalk *v. Rheeden*,[2]) som fortællede mig, at han havde været med i den forrige Krig i Ungarn, og vidste af Erfarenhed, hvor ødelæggende Sygdomme der vare for Armeerne, saa at Folk om Aftenen kunde være friske, men om Morgenen døde. Det bestod deels i Blodgang, deels af den saa kaldede ungerske Syge, hvilken sidste ei kunde cureres uden ved Ypecacuanha [Brækrod], taget i den Qvantitet, som den Syges Natur udfordrede, da for lidt ei hialp og for meget tillige var dræbende; men da Haandlægerne ved Armeerne naturligviis lidet kiendte den Syges Constitution, var denne Sygdom derfor saa farlig. Blodgang kom af det slette Vand, der er saa blandet med Uhumskhed, at det ved at staae Natten over kan sætte efter Proportion 1 til 2 Haand-

---

1) Hessisk Generallieutenant, Rigsgreve Wilhelm til Innhausen og Knyphausen (1716—1800), død som Guvernør i Cassel. Hans Broderdatter Baronesse Charlotte Elisabeth Henriette til Innhausen og Knyphausen (1741—1809) blev 1769 gift med Geheimeraad, Overhofmarskalk Grev Christian Frederik Holstein til Ledreborg. Hun var en Tid Overhofmesterinde hos Dronning Caroline Mathilde og efter Mandens Død Dekanesse paa Vallø.

2) Brunsvig-lüneburgsk Feltmarskalk Johann Wilhelm v. Reden (1717—1801.)

bredders Bundfald; men da Soldaten maae drikke som det falder, er det ham dødeligt. Endnu sagde han, at Kulden om Natten er saa stærk, at man maae have Peltse for at bierge sig. Derimod er Heeden om Morgenen Kl. 5 à 6 allerede overmaade, og længere op paa Dagen utaalelig, hvorfor Armeerne altid maae brække op om Natten, og denne Forandring foraarsager ligeledes stor Svaghed blandt Folkene. Han undredes derfor ikke, at Keyseren vilde giøre Fred med Tyrken. Jeg erindrede ved denne Leilighed to Anecdoter, her er bleven fortællede om Keyseren. Der var et satirisk Kobberstik udkommen i Holland, hvor Keyseren forestilles siddende paa en Hiulbør, hvilken Keyserinden af Rusland triller ud i en Mødding Pøl. Kongen af Preussen staaer ved, spørgende: „Käthele (Catharine) was machst Du?“ og hun svarer dertil: „Ick führt Pepele (Diminutiv af Joseph) in de Dreck.“ Den anden: at Keyseren i Dolhuuset i Wien,[1]) hvorfra skal være en herlig Udsigt, har ladet indrette et Værelse til sig for at profitere deraf ved Leilighed, men at der paa Døren skal være funden skreven: „Josephus secundus, hic primus“. Vist er det, at Keyserens saa mange og med saa liden Moderation foretagne Forandringer neppe kan giøre ham elsket.

Jeg spiiste i Dag i Badehuuset, og giorde der Bekiendtskab med en Finantzraad *Ahnesorger* fra Cassel, som sagde at have været en Vinter i Kiøbenhavn og bad mig, hvis jeg kom til Cassel at

---

[1]) Dolhuset = Galehuset.

lade ham det viide, da han vilde være mig behiælpelig i at besee Byens Mærkværdigheder; han vilde nu gaae til Hamborg, men ventede mod Maanedens Slutning at være hiemme igien, og raadede mig at logere paa Posthuuset. Om Eftermiddagen spillede jeg med Frue *v. Plessen* i Alléen, og efterat have spadseret en kort Tour, var Dagen forbi. Jeg blev i disse Dage af adskillige spurgt om den nyelig udkomne Piece: *„Authentische und höchst merkwürdige Erklärungen über die Geschichte der Grafen Struensee og Brandt"*, og tilstod, som Sandhed var, at Grunden af samme var rigtig, men at der dog i samme vare mange Urigtigheder, og det Træk, at Geheimeraad *Schack-Rathlou* skulde have skrevet Dronning *Carolines* Navn under hendes Erklæring, at være usandt.[1]) Jeg fandt Folk mestendeels indtaget af den Meening, at det var blot Digt, at Dronningens og Struensees Fortrolighed skulde være gaaet saa vidt, som der var foregivet, og at disse Personer, *Struensee* og *Brandt*, kun havde været Offre for en Kabale. Det er virkelig at beklage, at deres Domme vare affattede, saaledes som skeet er, da de vist nok retfærdiggiøre denne Tanke.

Baronesse *Schack* fortællede mig den Anecdote

[1]) Dette Skrift, som netop udkom paa den Tid („Germanien 1788") og som undertiden tilskrives den højt begavede H. P. Sturz, bedømmes af senere Historieskrivere (C. Molbech, Edv. Holm) paa samme Maade som af Uldall. Det var et Partiskrift, der dels var en Apologi for Caroline Mathilde og Struensee, dels et hadefuldt Angreb paa disses Fjender. Bogen giver en fuldstændig opdigtet Beskrivelse af, hvorledes Schack-Rathlou, da han paa Kronborg, ved at stille Struensees Benaadning i Udsigt, havde lokket Dronningen til at underskrive Tilstaaelsen og hvorledes han, da hun standsede efter at have skrevet de første Bogstaver af sit Navn: Carol—, greb hendes Haand og tvang hende til at fuldføre Navnet.

ved Oberhofmesterinde *v. Plessens* Afskeedigelse, at Grev *Holck* egentlig var Aarsagen til samme for at anbringe sin Søster Frue *v. d. Lühe* som Oberhofmesterinde, at han dertil betiente sig af den Russiske Minister *v. Saldern*, som igien behøvede Fadaisen for at skaffe sig og sine Kreaturer Betieninger og Pensioner. Det er bekiendt, at han fik 1000 Rdlr. Pension af Danmark for den Andeel, han havde i Mageskiftet af det Holsteenske, og *B. S.* [Baronesse Schack] har sagt mig, at Hamborg gav ham 10000 Mark aarlig, fordi han havde bragt afdøde Grev *Bernstorff* til at udvirke den Traktat, hvorved Danmark frasagde sig alle Pretentioner paa Hamborg. At da det rygtedes, at Frue *Pless* skulde have sin Afskeed og hun en Dag talede til Grev *Bernstorff* derom, for at raadføre sig, om hun ikke skulde forekomme dette ved at forlange den, raadede *Bernstorff*, at hun skulde formaae Dronningen at tilskrive *Saldern*, for at udbede sig det Venskab af ham, at bidrage dertil, at hun kunde beholde sin Oberhofmesterinde; at man vel forestillede ham, det ei passede sig, at Dronningen vendte sig til andre end Kongen derom, men at B.[ernstorff] havde svaret, han havde overtænkt Sagen, og at det var det upaatvivleligste Middel til at forekomme Dronningens Misfornøielse i denne Begivenhed; at Dronningen derpaa ved sin Oberhofmester *Reventlow*[1])

[1]) Geheimekonferensraad Ditlev Conrad Reventlow (1708—94), som havde været Overhofmester hos Enkedronning Sophie Magdalene, blev 1767 beskikket i samme Tjeneste hos Dronning Caroline Mathilde, men blev Aaret efter afskediget, se nedenfor Side 133 flg. Hans store Venskab for Dronningen bevægede ham til at følge hende til Celle, hvor han forblev til sin Død, 86 Aar gammel.

tilskrev *Saldern* saadant et Brev, som *Bernstorff* dicterede Concept til; at *Saldern* ved dets Modtagelse havde opfaret paa den uartigste Maade, og sagt, at han ei var vant til at modtage deslige Breve i ministerielle Anliggender, — han giorde Madame *Plessens* Afskeedigelse til en Stats-Sag og sagde, at hun skulle gaae bort, om ei Traktaten om Holsteen skulle gaae overstyr. At da *Reventlow* paastod et Svar, som han kunde bringe tilbage, sagde *Saldern* endelig, han kunde berette „qu'il se mettroit aux pieds de la Reine". At Dronningen derover blev endeel uroelig og besluttede at tale med Kongen derom, som hun og iværksatte; at Kongen da havde lovet hende, at Madame *Pless* skulde blive, og da hun sagde ham: „Mais Monsieur! puis je m'y fier, car vous m'avez attrapé ainsi plus d'une fois," gientog han sin Forsikring; at hun ikke desto mindre havde faaet sin Afskeed faae Dage efter, og at denne var bleven Madam *Plessen* tilkiendegivet ved den gamle *Moltke*, endog paa den besynderlige Maade, at Kongen ønskede, at Dronningen ei mere talede med Madame *Pless*, hvorpaa hun og strax var reist bort uden at see Dronningen, før denne kom til Zelle; at Dronningen vel i Begyndelsen siden efter havde corresponderet med Madame *Pless*, men dette hørte op, da hun siden efter begyndte at følge de ulykkelige Raadgivere, som hun faldt i Hænderne af; at hun dog gav Madame *Pless* Mathilde-Ordenen, men denne blev fordret tilbage, da Dronningens Catastrophe indfaldt, og at der

endelig ikke var giort hende den mindste Reparation for den hende tilføiede Forurettelse.

Hendes Beafskeedigelse skeete den 29. Februar 1768, en Maaned efter at Dronningen var kommen i Barselseng med Kron-Prindsen. Da Kongen var paa sin Udenlands-Reise, og hans Geburtsdag indfaldt, som skulde celebreres i London, skrev Dronningen et Brev til Kongen, hvori hun bad, at Madame *Pless* maatte komme tilbage til hende, hvilket hun lagde i et andet til Prindsessen af *Wallis* med Begiæring, at hun vilde formaae Kongen paa hans Fødselsdag til at giøre hende denne Faveur. Brevet blev sendt til Grev *Bernstorff*, for at levere det til Prindsessen af *Wallis*; men da man tillige havde maattet underrette ham derom, saa holdt han Brevet tilbage, og ved Hiemkomsten leverede det til Dronningen med Undskyldning, at han ei havde vovet at levere det, for ei at blande Prindsessen af *Wallis* ind i Kongens huuslige Sager.[1]) Dronningen blev derover yderst forbittret, men maatte tie. Hun sagde siden: hun var fristet at spytte ham i Øynene. (B.[aronesse] S.[chack]). Ministrene udlode sig, da de siden fik Afskeed, at de ei kunde begribe, hvorved de havde tildraget sig Dronningens Unaade, — saa vant vare de til at agte hende for intet.[2])

[1]) Prinsesse Augusta af Wales, Caroline Mathildes Moder (1719—72), var en Datter af Hertug Frederik af Sachsen-Gotha og Enke efter Prins Frederik Ludvig af Wales, død 1751.

[2]) Her ender Uldalls Referat af Baronesse Schacks Beretning. — Overhofmesterinde Louise v. Plessen har i efterladte Optegnelser, der er trykt i Danske Magasin 5 R., 5 B., givet en Skildring af sin Afsked fra Hoffet 1768; de er holdt i al Almindelighed, men bekræfter, at hun, uagtet hun var forhadt af mange og trods alt hvad der er sagt om hendes ukloge Adfærd over-

Oberstaldmester *Vinck* sagde mig, at han som Preussisk Minister dengang i Kiøbenhavn havde

---

for Kongen, hendes stive og strænge Principper, hendes skarpe Tunge og Mangel paa Takt, dog udøvede en velgørende Indflydelse paa den unge Dronning, hvis Hengivenhed og Fortrolighed hun vandt. Fru v. Plessen søgte at modarbejde Grev Fr. V. Conrad Holck (se Side 14), Kongens daværende Yndling og Svirebroder, og det var dennes Skyld, at Dronningen, trods Fru v. Plessens Anstrængelser, blev udelukket fra Deltagelse i Kongens ulykkelige Udenlandsrejse, og ved hendes Afsked naaede Holck ogsaa at faa sin Søster, Geheimekonferensraadinde Margrethe v. d. Lühe (1741—1826), ansat som Overhofmesterinde hos Caroline Mathilde. Hun indtog senere fra 1774 samme Stilling hos Enkedronningen og blev 1784 gift med General Chr. Fr. Numsen. — Caspar v. Saldern (1710—1786) havde fra holsten-gottorpsk Embedsmand arbejdet sig frem til at blive den russiske Kejserinde Catharina IIs betroede Mand og 1762 holstensk Geheimeraad i St. Petersborg. Danmark benyttede denne egoistiske og brutale, men energiske og begavede Mand i Arbejdet paa Mageskiftet mellem det hertugelige Holsten og Fyrstendømmerne Oldenburg og Delmenhorst, i hvilken Anledning Saldern som holstensk-russisk Gesandt opholdt sig her i Landet fra 1766—68, hvor han optraadte med et Hovmod og en uforskammet Fordringsfuldhed, som man fandt sig i, og som gav ham stor Magt ved Hoffet, der var indfiltret i Intriger og Kabaler. Fru v. Plessen hørte til dem, der søgte at svække den overvældende russiske Indflydelse. I Vinteren 1767—68, efterat Mageskiftet var vedtaget, blandede v. Saldern, der var i Kongens højeste Yndest og s. A. blev Ridder af Elefanten og Lehnsgreve, sig paa en overmodig og hensynsløs Maade i alle danske Forhold og fik stor Indflydelse. Det lykkedes ham at faa Reverdil, Ditlev Reventlow, St. Germain o. a. fjernet, og for at kujonere Dronningen lykkedes det ham at faa hendes Overhofmesterinde „hendes Loppefangerske“, „den ondskabsfulde Fru v. Plessen“, som han i sit pøbelagtige Sprog kaldte hende, afskediget. Saldern forlod Kbhvn 1768. Da han 1773 faldt i Unaade i Rusland, rejste han til sit Gods i Holsten, hvor han døde 1786.

Da Kongen i Februar 1768 var paa Frederiksborg, sendte han en skriftlig Ordre til Kbhvn. om, at Fru v. Plessen øjeblikkelig, uden at tage Afsked fra Dronningen, skulde forlade Hoffet i Løbet af sex Timer. Hun begav sig da til Kokkedal ved Rungsted — som hendes afd. Fader, Statsministeren Chr. Aug. Berckentin, havde faaet i Gave af Dronning Sophie Magdalene — medens Caroline Mathilde satte alt i Bevægelse for at beholde sin Overhofmesterinde. I Følge Uldalls Optegnelser lader det til, at Rygtet om, at hun endog gjorde et forgæves Forsøg paa i England at faa et godt Ord lagt ind for Fru v. Plessen, har været sandt. Kort efter rejste denne til Celle, hvor hun for lang Tid siden havde købt sig et Hus. Dronningen fik hendes Landsforvisning hævet samme Efteraar 1768, og da hun paa Kongens Fødselsdag 1771 stiftede Mathildeordenen for sine bedste Venner, sendte hun den allerførst, endnu før Uddelingen fandt Sted, til Fru v. Plessen, der nu i frivillig Landflygtighed forblev i Celle.

Et mærkeligt Spil af Skæbnen førte hendes ulykkelige Dronning landsforvist til samme By. Den stive og fornemme, men rettænkende og varmtfølende Fru v. Plessen hørte til de mange, som dengang troede paa hendes Uskyldighed. Forholdet mellem dem har upaatvivlelig været godt, om end maaske ikke saa fortroligt som i gamle Dage; men intet tyder paa, at det har været køligt, saaledes som det er berettet. Paa Dronningens sidste Fødselsdag den 22. Juli

skaffet sig Copie af et Brev, Dronningen i Anledning af denne Afskeedigelse havde skrevet til Kongen, at hun deri havde sagt, hun ei kunde svare for sin Opførsel, siden hun mistede den eeneste Veninde, der skulde ledsage hende, at hun havde forudsagt de ulykkelige Følger, som siden indtraf etc.[1]) Han sagde, at Kongen ved en Leilighed havde udladt sig for ham og en anden udenlandsk Minister, ligesom om han ønskede, eller var ligegyldig over at man giorde Dronningen Cour, hvilket gav *Vinck* Anledning til at supponere, at Forstaaelsen mellem hende og Struensee ei havde været ham imod. Han sagde dog tillige, at dette var skeet omtrent i den Tid, da den bekiendte *Støvlet-Cathrine*-Periode var, og jeg forsikrede ham, at saavidt jeg af alle Omstændigheder kunde slutte, irrede han sig, naar han fra et paa den Tiid udtalt uforsigtigt Ord sluttede sig til den følgende Tiid. Han sagde endelig, at den afdøde Konge af *Preussen* havde af alle de da forefaldne Anstalter havt saa megen Moerskab, saa han ordentlig længtes, at den danske Post skulde komme, og naar den tøvede, vel kunde sende Bud 2 à 3 Gange for at fornemme, om den ei endnu var ankommen.[2])

1774 lod Fru v. Plessen afbrænde et Fyrværkeri til hendes Ære. Ikke et Aar efter døde den 23aarige Dronning elsket og forgudet af sine Omgivelser og den lille Bys Befolkning. Fru v. Plessen blev til sin Død 14. Septbr. 1799 boende i Celle, hvor hun førte et stort og selskabeligt Hus og modtog en Kres af fornemme og intelligente Mennesker, hvorom ogsaa Uldalls Beretning vidner. Her som i Kbhvn. udfoldede hun en vidtudstrakt Velgørenhed.

[1]) Vistnok Baron Ernst Idel Jobst v. Vincke (1738—1813), der deltog i Syvaarskrigen og efter denne en Tid var Gesandt i Kbhvn.

[2]) Som bekendt førtes der en overordentlig ivrig Korrespondance mellem den danske Enkedronning Juliane Marie og hendes Svoger Kong Frederik II af Preussen fra 1772 til hans Død 1786.

Bemeldte Konge pleiede at sige i den Tiid: que le Dannemarc fournissoit à ses mêmes plaisirs.

Den 10. Julii. Spillede Whist i Feltmarskal *Rheedens* Partie efter Dejeuneren, som Hans Excellence gav, og spiiste derefter til Middag i Badehuuset. Jeg lærte det Enigme: *quand on est devant, on est dedans*; *quand on est dedans, on est devant. R[eponse]: un miroir!* Om Eftermiddagen spillede jeg med Madame *Pless*, spadserede en liden Tour, og var derefter ved en Souper, som Madame *Pless* gav de Danske, hvorunder Legations-Raad *v. Spörken* og Frue og blev regnet, fordi han havde været Dronning *Carolines* Kammerjunker, i Redoute-Salen. Alting var forbi Kl. $9^1/_2$, og jeg spiiste ret godt til Aften uden deraf at føle mig besværet.

Jeg havde i Formiddag en Samtale med Krigsraad *v. Rheeden*, en Brodersøn af Feltmarskalken, om den Hannoverske Land-Milices Indretning, for at bedømme, hvorvidt man i Fædrelandet har nødig at tage de mange Præcautioner mod Udvandringer. Land-Milicen stilles blot af Bønderne, ei af Flækker eller Kiøbstæder, og Bønderne ere alle frie Folk. — —

I Bremen og Verden som nye erhvervede Provindser er ingen Land-Milice. Man vil ei heller indføre den der, fordi de to Provindser fournere Holland med mange Arbeidsfolk, som ellers kunde ansee dette for en Byrde og ei komme tilbage. — Den hvervede Armee er 16000 Mand stærk effectiv og Cavalleriet især Landsbørn. — —

Den huuslige Fliid, sagde han, blandt Huusfolk paa Landet at være overmaade stor og især at bestaae i uldent og linnet Garns Spinding. Der bliver udført for 2 à 3 Millioner Rigsdaler aarlig. Man havde eengang forbudt Udførselen, troende desto bedre at befordre Vævningen deraf, men maatte strax ophøre dermed for ei at ødelægge Handelen med Spind og Vindskibelighed. For at Kiøbmændene ei skal undertrykke den fattige Arbeider, er en Indretning giort, hvor det spundne Garn kan afleveres imod Betaling efter dets Værdi. Han sagde iøvrigt i Dag, at nogle Svenske havde medbragt Tidende om Krigens Uundgaaelighed mellem Rusland og Sverrig, og at den Russiske Minister var betydet inden 24 Timer at forlade Stockholm, men de Fleeste fandt dette ei troeligt.

Den 11. Julii. — Den Mecklenborgske Obermarskalk *Lützow* gav Dejeuneren, og som der sagdes for Hertugindens Regning. Jeg lærte i Dag at kiende Rigs-Greve *Hardenberg*, Ridder af den russiske Løveorden og Landraad i Hannover,[1]) og Rigs-Greve *Walmoden*, som er General, en naturlig Søn af Georg II og Grevinde *Yarmouth*, der var gift med en *Walmoden*, hvis Navn Sønnen fører.[2]) Han er meget riig, skal have 80000 Rdlr. Indkomster, og Keyseren skal have tilbudt ham Fyrste-Titel, men han har frabedt sig det,

1) Rigsgreve Hans Ernst v. Hardenberg (1729—97).

2) 1734 blev Grevinde Amalie Sophie Mariane v. Wallmoden (1710—65) med Dronningens Samtykke Kong Georg IIs Elskerinde. Efter Dronningens Død 1737 fik hun Ophold i St. James og blev 1739 Grevinde af Yarmouth. Sønnen er Grev Johan Ludvig Wallmoden-Gimborn (1736—1811), engelsk Feltmarskalk og Overstaldmester.

for ei af en agtet Greve at blive en ringe agtet Fyrste. Om Middagen spiiste jeg i Badehuuset, og ved Samtale med Kiøbmand *Spiegelberg* fra Hamborg erfarede, at Kæmneriet i Hamborg laaner Penge for Stadens Regning, da den er i anseelig Gield, men kun til 2½ procent Rente. En anden sagde, at et Træe, kaldet „türkische Weide“ haves ved Rhinstrømmen, som i fugtig Grund voxer overmaade hastig og til en anseelig Høide. Om Eftermiddagen spillede jeg med Madame *Pless* i Alléen og saae Prinds *Carl af Mecklenborg-Strelitz*, der for kort Tiid siden var kommet her.[1])

Den 12. Julii. — En Hr. *von Rosenstern*, som forhen havde hedt *Freyenhagen* og var nobiliteret, gav Dejeuner. Jeg erfarede i Dag den ovenomtalte Finantzraad *Ahnensorgers* Historie. Han og hans Broder, som jeg og saae her tilligemed hans Frue, var boesat i Altona og havde der en meget betydelig Fabrik. Ved en Leilighed havde en af dem været i Selskab med Autor til en Comoedie paa et Sted i Hamborg, og yttret den Formeening, at Caracteererne vare ei treffende nok. Denne havde svaret, at han haabede næste Gang at treffe dem bedre. Han giorde derpaa en Comoedie, hvori han indførte et Par Personer, hvilke han lagde deslige Talemaader i Munden, som disse Brødre sædvanlig brugte, og da man ved Forestillingen skaffede sig saadanne Klæder, som de sædvanlig

[1]) Prins Carl Ludvig Frederik (1741—1816) af Mecklenburg-Strelitz var Broder til den regerende Hertug, hvis Efterfølger han blev 1794 og til Dronning Charlotte af England. Han var Guvernør i Hannover og Feltmarskalk.

bar og efterabede deres Manerer, saa bleve de snart en Fabel for heele Hamborg. De klagede for Øvrigheden der, men det hialp ikke, og Comoedien blev ligeledes uagtet deres Forestillinger spillet i Altona. Den eene Broder, Finantzraaden, gik derpaa til Kiøbenhavn for at bekomme Fyldestgiørelse; men da ham endelig blev svaret, at det var en Sag, hvorfor han maatte tiltale Forfatteren paa lovlig Maade, da man vilde befale Ministeren at understøtte hans Klage, hvorimod man ei kunde være enig at giøre Sagen ministeriel, blev han vreed, gik bort fra Altona og satte sin Fabrik igien i Cassel til ikke ringe Skade for Altona. Man har siden villet spille samme Comoedie i Cassel, men Landgreven forbød det. — Om Eftermiddagen spillede jeg med Frue *v. Plessen.*

Den 13. Julii. — Prinds *Carl af Mecklenborg-Strelitz* gav i Dag Dejeuner. Hans Broder Prinds *Ernest* kom iaftes.[1]) Eftermiddagen som igaar og om Aftenen Illumination for Fyrstens Regning.

Den 14. Julii. — Kammerherre *v. Spörken* gav Dejeuner. Om Eftermiddagen som igaar, men siden gik jeg en Tour til Skoven paa Königsberg, hvorfra er en deilig Udsigt over Dalen. I Skoven selv gik jeg ei ind, siden jeg var eene og ubevæbnet. Paa Tilbageveien saae jeg Steenbruddet, Damphulen og Säuerlings-Brønden[2]) med det derved indrettede Styrtebad. — Den 15. Julii. Vice-Oberstaldmester *v. Schönstedt* gav Dejeuner. Om Efter-

---

[1]) Prins Ernst Gottlob Albrecht af Mecklenburg-Strelitz (1742—1814) var hannoveransk General og Guvernør i Celle.

[2]) Surbrønden.

middagen spillet med Frue *v. Plessen*. Den 16. Juli som igaar. Kammerherre *Behr* fra Mecklenborg gav Dejeuner. Hans Frue er Søster til Kammerherre og Amtmand *Moltke* i Roeskilde. Jeg giorde i Dag Bekiendtskab med Kammer-Præsident *v. Ledebur* fra Ham[1]) og talede med ham om Kron-Prindsen af Preussen. Han roste Prindsen for hans store Jevnhed i Omgang og Begiærlighed at see og underrette sig om alt det, der kunde være ham nyttigt. Om Eftermiddagen var Bal og Souper i Alléen. Vi trak Lodder til denne Souper, og Ulykken vilde, at jeg kom til samme Bord som Prindsessen af *Preussen*, og at jeg fik en Dame af hendes Suite, Frue *v. Sauermann*. Jeg mærkede at det ei var hende angeneemt, og da vi ved Bordet havde siddet nogle Minutter, kaldte Prindsessen hende over til sig paa den anden Side, hvor der var Plads leedig. Grd. *S.*[2]) sagde mig siden, at han mærkede, Berlinske Damer, som han kiendte, ligeledes skyede ham, og at Prindsessen, som ellers bad alle dem til Bords, der havde givet Dejeuners, hverken havde bedet ham eller mig. Han troede, det maatte være, fordi vi stode i kongelig Tieneste, thi Kammerherre *Lüttichau* og Frue havde spiist der.

Den 17. Julii som igaar. I Dag gav Hr. Kammer-Præsident *v. Ledebur* Dejeuner. Om Eftermiddagen spillede jeg Whist med Frøken *Schack*, Oberstinde *Wedderkop* og Frue *v. Steinwehr*. — Den

---

[1]) Kammerpræsident Christian Heinrich Ernst v. Ledebur, død 1794.
[2]) Maaske Geheimeraad Schilden.

18. Julii som igaar. I Dag gav Hr. Kammerherre *Thun* fra Pommern Dejeuner. Om Aftenen gik jeg en Tour med min Kone til Säuerlingen. Den gamle værdige Felt-Marskalk *Rheeden* reiste i Dag bort, plaget af Feberen. Et elsk- og ærværdigere Par end han og hans Frue findes ikke lettelig. Til Middag spiiste jeg hos Fyrsten af *Waldeck*, og meget vel. Slottet er vel indrettet, skiøndt ei brillant. Spiise-Salen er malet guul med ægyptiske Billeder og Hieroglypher.

Den 19. Julii. I Dag gav Geheime-Justitsraad *Pütter* Dejeuner og reiste om Eftermiddagen. Til Middag spiiste jeg i Badehuuset, hvor og Prinds *August* af Brunswig, tredie Søn af den regierende Fyrste,[1]) spiiste. Han staaer som Ritmester ved General-Lieutenant *Estorffs* Regiment i hannoversk Tieneste. Han er liden af Væxt og har ingen god Gang, da hans Knæe synes at vakle. Om Eftermiddagen spillede jeg med Frue *Pless* og gik derefter med Geheimeraad *Schilden* til Bombierget.

Den 20. Julii. Grev *Walmoden* gav idag Dejeuner. Om Eftermiddagen spillede jeg Whist med Frøken *Schack*, Frue *Steinwehr* og Hr. *v. Ahlefeldt* fra Holsteen. I Dag fik jeg Brev, at jeg var valgt til juridisk Directeur ved det Asiatiske Compagnie i Kiøbenhavn med 1000 Rdlr. Gage.

Den 21. Julii som igaar. Den gamle Grev *Hardenberg* fra Hannover gav i Dag Dejeuner. Om Eftermiddagen spillede jeg à L'hombre med Frue

---

[1]) Prins August af Braunschweig (1770—1820) var meget svagelig og frasagde sig Arvefølgen.

Lüttichau og Frøken *Rumohr.* Den 22. Julii. Den unge Grev *Hardenberg*, som er Ober-Appellationsraad i Zelle gav Dejeuner. Han er gift med en naturlig Datter af Hertugen af *Curland*, som forhen hedte Grevinde *Wartenberg* efter sin Moders Navn. Om Eftermiddagen vare vi paa Königsberget og besaae det Æreminde, Fyrsten der har ladet opreise for den afdøde Konge af Preussen. — —

Den 23. Julii. Der var ingen stor Dejeuner i Dag, men man giorde smaae Partier imellem sig i Alléen. Om Aftenen giorde Kammer-Præsident *Ledebur*, Kammerherre *Lüttichau*, jeg og fleere et Partie at spiise Foreller i Papiirmøllen, som ligger en Spadseretour fra Pyrmont. Da Veiret føiede [sig], fornøiede vi os meget godt, og Forellerne smagte fortreffeligt. Jeg frabad mig i Dag Valget som Directeur for det Asiatiske Compagnie. — Den 24. Julii som igaar, og vi frokostede i smaae Selskaber. Jeg bader ikke. Hertugen af *Mecklenburg-Schwerin* kom igaar.[1]) Om Eftermiddagen var jeg af Frue *v. Plessens* Partie. Den største Deel af Badegiæsterne vare nu borte, og dette bandt Venskabet nærmere imellem de tilbageværende, som desto meere mellem hinanden morede sig.

Den 25. Julii. Om Formiddagen gik jeg til Byen Lügde, besaae Klosteret og dets Kirke, hvilke først var byggede for 40 Aar siden, — og fandt intet mærkværdigt — —. Om Eftermiddagen spillede jeg med Frue *Pless* i hendes Logis. Der var

---

[1]) Hertug Friderich Franz (1756—1837) blev Regent 1785. Hans Søster Sophie Frederike havde 1774 ægtet Arveprins Frederik af Danmark.

Comoedie, hvor en Frøken *Hugo* fra Hannover blev anfaldet af Krampe, hvorover Prindsessen af *Preussen* faldt i Besvimelse og maatte bringes bort. Hertuginden af *Mecklenborg* blev og herover ganske altereret, og den ved alt dette foraarsagede Allarm var ubeskrivelig.

Den 26. Julii. Hertuginden af Mecklenborg gav Dejeuner. Vi spiiste til Middag i Papiirmøllen i Selskab med Fru Grevinde *Rantzau* og Frøken *von Ahlden*, Frue *von Plessen* fra Pommern og hendes Brødre Kammerherre *von Thun* og Hauptmann *von Thun* samt Geheimeraad *Mayer*, og fik meget bedre Mad end i Pyrmont. Om Eftermiddagen gav Hertugen af *Mecklenborg* Bal saavel som en Souper i Balhuuset, og jeg spillede med Frue *v. Pless* fra Zelle.

Den 27. Julii. Krigsraad *Rheeden* gav i Dag Dejeuner, og Hertugen af *Mecklenborg* giorde mig den Ære derved at tale med mig om den Struensee'ske Affaire, om Hoffets Tilstand hos os, om hans [ɔ: Hertugens] Reise til Berlin, hvorved han havde faaet sine til Kongen pantsatte Amter tilbage etc. Han taler meget og flydende, har og den Reputation at tage sig af Regieringen i sine Lande. Han bar altiid her Ordenen af den sorte Ørn, skiøndt han har Elephant-Ordenen. Han sagde, i at tale om hiin, „dass der ihm angenehm gewesen wäre, weil er noch in Achtung sey“.

Den 28. Julii. — — Jeg maatte ligge hele Formiddagen. Om Eftermiddagen besaae vi Slottet, hvorpaa er en Commandant, som har Caracteer

af Major. — — Fyrsten af *Waldeck* var taget til Arolsen Dagen før Hertugen af Mecklenborg-Schwerin kom, da han og Hertugen ei skal være de bedste Venner, og hiin af den Aarsag ei skiøtter om paa denne Tiid at være tilstede. Fyrsten er en velskabt og meget høflig Mand. Han er ugift, men vilde eengang have giftet sig med en i hans Tieneste staaende Geheimeraads Datter, hvilket dog hans Moder forekom, og Geheimeraaden og hans Familie flyttede bort. — Jeg spillede i Eftermiddag for sidste Gang med Frue *Pless*, da hun i Morgen tidlig tager til Zelle.

Den 29. Julii. — Kl. 9 gik jeg til den store Dejeuner, hvoraf ingen igaar havde været, men i Dag blev givet af Hertug *August* til Sachsen-Gotha, som var kommen her for et Par Dage siden, og er Broder til Hertuginden af Mecklenborg-Schwerin.[1]) Han skal være en af de lærdeste Herrer i Tydskland, men jeg havde ei den Lykke at tale ham. Jeg tog nu Afskeed fra mine Bekiendte, da jeg i Dag Kl. 12 reiser fra Pyrmont til Cassel.

Reisen gik for sig Kl. 12¹/₄ og vi passerede paa samme Saltværket og Lügde. Derefter kom vi igiennem det Lippeske og saa i det Corveyske til Byen Höxter, som er næste Station, og hvor vi indtraf Kl. 6 om Aftenen. — — Vi logerede hos Borgmesteren *Reinhardt* i den „römische Kayser“, men Huuset var usselt og ingenlunde svarende til sit prægtige Navn. Et Qvarteer fra Byen ligger Slottet Corvey, hvor Fyrsten residerer.

[1]) Prins August af Sachsen-Gotha (1747—1806), Broder til den regerende Hertug, var i hollandsk Tjeneste.

Den 30. Juli reiste jeg fra Höxter. Min Vogn maatte staae paa Gaden om Natten, fordi der ingen Port var paa Hotellet, og jeg gav en Vægter 4 gute Groschen for at passe paa den om Natten. Bevertningen var dog skikkelig nok, men dyr, thi jeg betalte 4 Rdlr. for Aftensmad til 3 Personer, Natteleie for 5 og Vand og Sukker til Thee og Caffé. Kudsk og Tiener havde Kostpenge og betalede altsaa for sig selv. Borgmesteren holdt tillige en liden Handel og solgte selv ud af sin Boutik. Han havde været i Lære, sagde han, i Hertugdømmet og Staden Oldenborg i en Ober-Landdrost *Beulwitz's* Tiid, som skal have været Grev *Lynars* Formand i dette Embede.[1]) — — Kl. 10 kom vi til Carlshaven. Paa det sidste Sted vi kom over Weseren, og hertil havde Landet givet os den største Fornøielse, idet vi først paa den venstre Haand havde Weseren og frygtelig høie Bierge med fremstikkende Steenklipper, hvilke Bierge dog tildeels vare besatte med Skov, men paa høire Haand deilige Frugttræer og besaaede Agre, som rækkede til Bierge 5 à 600 Skridt bortliggende og med Skov begroede; men siden nærmede disse Bierge paa høire Haand sig meere til Veien, og da forestillede de ligeledes frygtelig fremspringende Klipper, som true den neden under værende Vandringsmand [med] den uundgaaelige Død. Dette vedvarede lige til Carlshaven, som kaldes saaledes, fordi Landgreve *Carl* har indrettet

[1]) Geheimeraad C. H. v. Beulwitz, død 1757, var Overlanddrost i Oldenburg og Delmenhorst til 1751. Den bekendte danske Diplomat Rochus Friedrich Lynar, død 1781, var Statholder i disse Fyrstendømmer fra 1751 til 1765.

der en Havn for de Skibe og Varer, som komme fra Bremen og opad Weseren. — —

Vi toge ind paa Apotheket og frokostede — reiste derfra Kl. $11^1/_2$ for at gaae til Hof-Geismar. Jeg giorde paa denne Vei to oekonomiske Anmærkninger: a) at man her overalt ligesom i det hannoveranske og pyrmontiske bestræber sig for Skovenes Vedligeholdelse og Fremvæxt, hvorfor der og neppe er et Bierg, hvilket jo fra dets Fod til dets Top er besat med Skov, og at man paa de bare Steder plantede unge Træer. Dette er ventelig lettere her i Tydskland end hos os, efterdi Nord- og Vestenvinden ei kan giøre saa megen Skade, ligesom jeg mærkede, at Egetræerne baade i Holsteen og Tydskland voxe meget rankere end hos os, b) at man i det Hessiske høster Kornet med Segl og derefter river det sammen i Hobe, samt ovenpaa hver Hob sætter et nedadvendt Neeg med Roden sammenbunden opad og Toppen nedad for at bedække Hoben mod Regn; i hvilken Tilstand det veires. Paa denne Vei passerede vi et paa et høit Steenbierg liggende Sted og Slot kaldet Trendelenburg, hvor Landgreven paa Slottet har en Amtmand boende. Nedenfor løber Floden Diemar. — — Kl. 3 kom vi til Hof-Geismar. — —

Det var at ønske, at Pyrmont var i en saa riig Herres Eie, som Hof-Geismar. Det er da ei at tvivle paa, at man jo i en kort Tiid vilde ophielpe Stedet til en Grad af Ziirlighed og Orden, der nu savnes og som vilde foraarsaage Pladsen meget meere Søgning. I det mindste vilde Brøndgiæsterne

have meere Fornøielse og Beqvemmelighed for deres Penge. Med alt hvad Landgreven anvender paa Geismar, vil Vandets mindre Godhed dog altiid være en uovervindelig Hindring for en stærk Søgning. Der vare og meget faae Giæster. *Landgreven* havde været der, men var for 8 Dage siden reist til Hanau, hvor hans Gemahl var.[1])

Kl. $5^1/_2$ toge vi fra Hof-Geismar og kom til Cassel Kl. imod 9. — Egnens Udseende var omtrent som Sællands. Vi toge ind paa Posthuuset, som er Landgreven tilhørende, og udgiør en paa Place royale liggende stor Bygning. I Midten af sammes underste Etage er Posthuuset, og Resten udgiør et Tracteer-Huus, som er af en overmaade Størrelse og bortforpagtet. Pladsen selv er en af de smukkeste i Europa. Den synes fuldkommen saa stor som Pladsen paa Amalienborg og er forskiellig fra den deri, at den er cirkelrund, hvorfor alle paa den værende Bygninger gaae i Halvrunding, hvilket dog ei mærkes videre i Huusene. — — Denne Plads tiener ved Siden til Torv for grønne Sager paa visse Dage, ligesom Paraden samler sig der paa Lønningsdagene. —

Den 31. Julii toge vi om Formiddagen hen til Augarten. — —[2]) Vi kiørte derefter en Tour i

---

[1]) Landgreve Wilhelm IX af Hessen-Cassel (1743—1821), Greve af Hanau, blev regerende Landgreve 1785, Kurfyrste 1803. Gift 1764 med Prinsesse Caroline (1747—1820), Datter af Kong Frederik V af Danmark og Dronning Louise, der var hans Moster. Da han under Krigene fra 1806 til 1813 blev fordrevet fra sit Land, opholdt han sig hos sin Broder Prins Carl af Hessen der var Statholder i Hertugdømmer Slesvig og Holsten og gift med Frederik V's yngste Datter, Prinsesse Louise.

[2]) Landgrevens Residens. Uldalls vidtløftige Beskrivelser af Arkitektur, Kunst osv., i hvilke han udtaler sig med sagkyndig og skarp Kritik, udelades.

Auen, som er temmelig stor, og hvori denne Landgreve har ladet giøre fleere Anlæg af Bosketter efter Engelsk Maade. — Endelig kom vi tilbage til den store grønne Plads, hvor Paraden efter at have af-exerceret, nu blev opstillet. Paraden bestod af 3 Garde-Regimenter, som havde blaae Mundering, nogle med guule, andre med hvide Vester, og et Tal af Artilleriet, som havde grønne Kioler med mørkrøde Vester. Skiønt Garden bestod af smukke, unge og store Folk, tog den sig dog ei saa godt ud som de hannoveranske Trupper, hvortil jeg troer vare to Aarsager, deels at de ei havde røde Kioler, deels at de bare sorte uldne Gammasker, i Steden for de hannoverske bare hvide Strømper og Halv-Støvler. Vi kiørte endnu noget omkring og spiiste derefter hiemme i Selskab med Hr. *Lowson* fra Kiøbenhavn[1]) og Hr. *Reinsdorff* med Frue og Datter fra Leyden. Kl. $2^1/_2$ gik vi hen til Maler-, Bilthugger- og Bygnings-Academiet for at besee Malerie-Samlingen. Vi fik da først en trykt Katalogus derover, som kostede 25 Albus og besaae derefter [Samlingen] under Anførsel af Inspektor *Tischbein.* — —[2]) Jeg kom hiem ganske udmattet af denne Gang og af Diarrheen, som endnu vedvarede.

Den 1. August. Af den Aarsag blev der i Dag intet af Reisen til Weissensteen, som var bestilt. Om Eftermiddagen besaae jeg det astronomiske Observatorium. — Jeg gik derpaa igien i Museum

---

[1]) Muligvis Fideikommisbesidder, cand. jur. Jens Lowson (1749—1801).
[2]) Den vidtløftige Beskrivelse udelades.

og besaae det anden Gang. Jeg betalte for hver Gang til Inspecteuren *Winterstein* 2 Rdlr. og til Inspecteur *Tischbein* for at besee Billed-Samlingen eengang 1/2 Louisd'or. Paa Hiemveien besaae jeg og beundrede adskillige private Huuse. — —

Den 2. August var det noget bedre med mig. Kl. 9 gik jeg paa Bibliotheket, som indtager anden Etage i Hoved-Facaden af Musæo Fridericiano og er meget lyst og smukt. Samlingen blev angivet at være 50,000 Bind og bestaaer meere af nyttige end rare Bøger. Af Classicis er f. Ex. i Almindelighed kun een Udgave. Det Fag af den danske Historie er slet besat. *Scriptores rerum Danicarum*, *Suhms* og *Schiønings* Skrifter vare der ikke. Grev *Thotts* Catalogus var eiheller kommen til Cassel, og jeg lovede derfor Bibliothekaren Hr. Rath *Kuhn*, som viiste mig om, at skaffe samme. — Rath *Kuhn* kiendte Magister *Eccard* i Kiøbenhavn[1]) og sal. Professor *Hviid*, som var Præpositus communitatis. Jeg fortalte ham Aarsagen til *Hviids* tidlige Død i dette Aar, nemlig at visse Ivrere havde angrebet ham for hans udgivne Reise-Dagbog, hvis anden halve Deel, som angik hans Reise til Italien, han derover og havde befalet at opbrændes; og han sagde, at *Hviid* medens de studerede sammen i Göttingen,[2]) havde ofte talet om den danske Geist-

---

[1]) Frederik Ekkard (1744—1819) var født i Slesvig og var Amanuensis ved Bibliotheket i Göttingen fra 1775—1781, blev 1784 Amanuensis ved det kgl. Bibliothek i Kbhvn., 1790 Sekretær.

[2]) Den bekendte Rationalist Andreas Christian Hviid (1749—88) rejste 1777 til Göttingen for at studere orientalske Sprog, fortsatte Aaret efter Rejsen til Italien og blev 1781 efter Hjemkomsten Regensprovst og tit. Professor. Han udgav 1. Del af sin Rejsedagbog, der blev angrebet stærkt af orthodoxe Theologer. Han døde i Maj 1788.

ligheds Zeloterie og Forfølgelses-Aand, og stedse derfor ligesom yttret Skræk, naar han tænkte at skulle komme tilbage og leve blandt dem.

Vi talede og meget om *Swedenborg*,[1]) og jeg fortællede ham den bekiendte Historie om Ildebranden i *Swedenborgs* Naboes Huus i Stockholm, som denne berettede paa et Sted, hvor han var bedet til Middags-Maaltid paa et Landgods borte fra Stockholm. Jeg fortællede ham videre den synderlige Tildragelse med Etatsraad *Martfelts* paastaaede guddommelige Sendelse, da Manden i det øvrige, saavidt man kan mærke, har Forstandens fulde Brug. — —[2])

Fra Bibliotheket gik jeg til Rath *Tischbein*, der er bekiendt som Maler under Navn af *Johan Heinrich Tischbein* der ältere,[3]) for at besee nogle af hans Arbeider. Han var allerede gammel og klagede over, at hans Øine vare dumme, saa han lidet kunde arbeide, men han havde en Pension af Landgreven. Han havde megen Kundskab i Antiqviteterne og de Gamles Customer, vidste og næsten paa Fingrene Virgil med Daciers Oversættelse og Anmærkninger. — —

Derfra kom jeg til Messhaus'et, der ligger imellem 2 Gader, og som er indrettet i lange Gallerier

[1]) Den berømte svenske Mystiker Emanuel Swedenborg (1688—1772).

[2]) Nationaløkonomen Christian Martfeldt (1728—90) var i mange Aar Sekretær i det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Hans Skrifter vakte megen Opsigt og gjorde megen Nytte. 1773 blev han Kommitteret i Kommercekollegiet og Justitsraad. Mod Slutningen af sit Liv blev han grebet af religiøs Sindssyge. Efterladte Forretningsbreve viser, at han har staaet i venskabelig Forbindelse, men ogsaa i Pengegæld til Uldall.

[3]) Den bekendte Maler, Rath Johann Heinrich Tischbein den Ældre (1722—89) var Direktør for Maler-Akademiet i Cassel.

med Boutiker, hvori Kiøbmændene i Messe-Tiden udsælger deres Varer. Man angav Tallet til omtrent 200. Neden er og en Forsamlings-Sal for dem, som da aabnes. — —

Om Eftermiddagen besaae vi Slottet i Cassel.[1])

Den 3. August reiste vi til Weissenstein for at besee samme og Carlsbierget. — — Vi spiiste i Capitain *Reinsdorffs* og Families Selskab i Vertshuuset. Der fortællede han bl. a. en Anecdote om den afdøde Konge af Preussen, at han en Dag i den Syvaarskriig var kommen til, da man indbragte en Gascogner som Deserteur. Kongen spurgte ham, hvorfor han var deserteret. „Sire," sagde han, „vos affaires sont si mal, qve j'en ai été au désespoir et je n'ai pas pu soutenir de les voir ruinées." Det var virkelig paa en Tiid, da det saae meget misligt ud, og Kongen svarede derfor: „Reste mon ami! jusqv'au lendemain, alors nous aurons bataille, et si je la perds, nous voulons nous en aller en compagnie." — —

Den 4. August var jeg paa Museo for at tage Afskeed fra Regieringsraad *Schmincke*.[2]) Han viiste mig ved den Leilighed Mynt-Cabinettet nøiere, og da jeg just havde en ostindiansk Guld-Rupie, en Specie-Rigsdaler af Christian IV og en dito af Christian V hos mig, som ei vare der, saa bad jeg ham antage dem til en Erindring, da det var saa ringe at præsentere som Tilvæxt for Cabinettet. Han sagde at ville tage derimod paa Musei Vegne

[1]) Beskrivelserne af Slottet i Cassel og af Weissenstein er udeladte.

[2]) Regeringsraad, Museumsdirektør og Bibliothekar i Cassel Friedrich Christoph Schmincke (1724—95).

og bad mig forsikre vor værdige *P. F. Suhm*[1]) om hans Hengivenhed. — — Den 5. August Kl. 10 forlod jeg Cassel for at gaae til Göttingen. Om Levemaaden i Cassel kan jeg sige lidet, da jeg ingen Recommendationer havde, som gave mig Adgang i private Huuse; men at slutte af det prægtige Hotel, hvori jeg boede, til Resten, er Kiøkkenet meget maadelig bestilt. Min Kone maatte derfor tale til Madame *Coulon* at give os bedre Suppe.

Folkemængden er liden mod Byens Størrelse. Da tre af de regierende Herrer have havt Byggelyst, og den nuværende Landgreve deri ligner sine Formænd, saa har dette havt Indflydelse paa Smagen i det Fag og sat Cassel i Stand at fremviise Bygninger, som ingen Stad i Nedre-Tydskland har Mage til. — Saavidt jeg ved Efterspørgsel kunde erfare, var man temmelig vel fornøiet med Landgreven. Han er vel noget paaholden, men dette anseer jeg hos en Regent for en Dyd, og ved at bygge giver han dog mange Folk Levebrød. Upartiske tilstode, at hans Faders Godhed af adskillige, især nogle Franske, var bleven misbrugt, og disse Personer, som deels vare blevne afskeedigede, deels nedsatte i deres Løn, havde været Aarsag i de mod ham udspredte ufordeelagtige Rygter. At han skulde have fornærmet en Officeer, hvis Frue ei havde villet tilstaae ham Frieheder, og at denne Officeer derover havde dræbt sig, var en skammelig Løgn. Ligeledes at han havde tvunget sin nuværende Maitresse, der fører Titel

1) Historikeren Peter Frederik Suhm (1728—98).

af Grevinde *Schlotheim* til at overgive sig, ved at true hendes Moder at fratage hende sin Pension.[1]) Man sagde, at hun lever paa en ganske venskabelig Fod med sin Gemal, men da hun i sin sidste Barsel-Seng har faaet et Tilfælde, som truer hende med Døden, om hun oftere bliver frugtsommelig, og han derfor ei kan bivaane hende, har han i endeel Aar elsket en Frue *Lindenthal*, med hvilken han og har 8 Børn, som fører Titel af Grever og Grevinder *von Heinau.*[2]) I sidste Foraar var han kommen efter, at hun havde adskillige Amants, især en Officier, som regalerede hende og hun derpaa igien Landgreven med en slem Sygdom, hvorover han blev opbragt og lod begge indeslutte, samt en Hr. *v. Canitz*, som og havde havt Deel deri, jage bort. Denne sidste skulde det især være, der, for at hævne sig, digter Infamier om Landgreven. Man var iøvrigt tilfreds med den nuværende Maitresse, da man troer, at hun stemmer Landgrevens Sindelag til meere Godhed og Mildhed end forhen. Man fortællede mig og Exempler paa hendes gode Tænkemaade, deels i det, at hun tager sig i Agt for at presentere sig for Landgrevinden, hvilket den forrige derimod affekterede, deels deri, at hun har viist Taknemmelighed mod dem, som i hendes forrige fattige Tilstand havde viist hende og hendes Moder Tienester.

[1]) Hertug Wilhelm af Hessens Elskerinde Grevinde Caroline Schlotheim, senere Grevinde v. Hessenstein.

[2]) Siden 1779 var Rosalie Ritter (1764—1833) Landgrev Wilhelm af Hessens Maitresse. Hun fik 1783 Titel af Fru Lindenthal og hendes 7 Børn blev Friherrer af Haynau, en af dem var den bekendte østerrigske Feltherre v. Haynau.

Landgrevinden var iøvrigt nu i Hanau og Landgreven ligeledes for 8 Dage siden reist derhen. For Resten er han ganske militairisk og exercerer selv Paraden, naar han er i Cassel.

Kl. $1^1/_4$ kom vi til hannoversk Münden. Byen er slet bebygt, og et gammelt Slot, som findes der, er meget forfaldent. Efterat vi havde spiist ganske vel paa Spiiseqvarteret der, reiste vi til Göttingen, og vi kom der Kl. 7 om Aftenen.[1]) Vi toge ind i Vertshuuset „Kronen", hvor vi vare ganske vel, og hvor Sekretair *Müller* passerede Aftenen hos os.

Den 6. August gik jeg med *Lowson* hen til Hr. Hofraad *Murray*, som er Professor Botanices og Ridder af Wasa-Ordenen.[2]) Han boer i et kongeligt Huus tæt ved den Botaniske Hauge, hvilken han viiste os tilligemed de to Drivhuuse, som indeholdt, det eene Afrikanske, det andet Asiatiske Vexter. Vi talede bl. a. om de Græsarter, som voxe godt paa sandige og tørre Steder, og han nævnene mig deraf tre: Triticum repens, Lolium perenne og Phleum pratense. Med Secretair *Müller* giorde jeg siden en Spadseregang om Vol-

---

[1]) Göttingens Universitet er oprettet 1736 af den engelske Konge Georg II som Kurfyrste af Hannover. De Studerende strømmede til allevegne fra, og det blev for Norden i den sidste Halvdel af det 18 Aarhundrede, hvad Halle, Wittenberg, Leipzig og andre tyske Universiteter tidligere havde været. En Kres af udmærkede Lærde, hvoriblandt den navnkundige C. G. Heyne, spredte en stærk Glans over Gøttingens Universitet. Alle Videnskaber doceredes fra dets Lærestole, og dets Bibliothek var et af de største i Verden. Dette maatte naturligvis udøve en stor Tiltrækning paa en saa udmærket Bibliophil som Uldall, der fra det kgl. Bibliotheks Forstander D. G. Moldenhawer og Sekretær Fr. Ekkard, der begge havde havt Ansættelse i Göttingen, maa have hørt Tale derom. Der kan nævnes en Række af Danmarks mest udmærkede Lærde, som har studeret i Göttingen, foruden en Mængde rige og fornemme Mænds Sønner (Se Danske Saml. V, Side 1 flg.).

[2]) Hofraad Johann Murray (1740—91), der var født i Sverige.

den. — Om Middagen spiiste vi hos Hr. Geheime-Justitzraad *Pütter*, hvor jeg lærte at kiende den unge Grev *Skeel.*[1]) Baade han og Secretair *Müller* havde for deres Flittighed af Professorerne megen Berømmelse. Om Eftermiddagen besaae vi Bibliotheket og Museum. Hofraad *Heyne*[2]) er egentlig Bibliothekar, men under ham er *Eyring*[3]) og *Reuss*,[4]) Søn af General-Superintendenten m. fl. *Eyring* sagde mig, at Bøgernes Antal er 150000 volumina, at de Studerende ofte lede under, at Verkerne vare udlaante til Professorerne. Dette anseer jeg dog ei for skadeligt, naar kun en vis rimelig Tid foreskrives, i hvilken Professoren kan have Bogen, saa det ei, som hos os, er Aar ud og Aar ind.[5]) — Jeg besøgte derpaa Hofraad *Michaëlis*, som er Ridder af Nordstiernen, og som jeg i Omgang fandt den samme artige, muntre og belevne Mand, som jeg af hans Skrifter sluttede ham at være.[6]) Han sagde, at han var i Arbeide med at oversætte det nye Testamente, men at han ei troede den at blive saa lykkelig som i det gamle. Han talede om *Bircks* belovede Udgave

---

[1]) Jørgen Scheel, Greve til Scheel, Stamherre til Gl. Estrup (1768—1825), der blev saa bekendt for sin Ødselhed.

[2]) Den berømte Filolog, Professor og Hofraad Christian Gottlob Heyne (1729—1812) var i en lang Aarrække „det Göttingske Universitets Sjæl". Han var fra 1763 Professor og Bibliothekar i 50 Aar, samt Leder af det filologiske Seminarium.

[3]) Professor og Bibliothekar Jeremias Nicolaus Eyring (1739—1803).

[4]) Professor i Filosofi og Underbibliothekar i Göttingen Jeremias David Reuss (1750—1837).

[5]) Paa den Tid fandt der endnu intet offentligt Udlaan Sted fra Det store kgl Bibliothek i Kbhvn.

[6]) Johann David Michaëlis (1717—91) var Professor i østerlandske Sprog. Han stod i nøje Forbindelse med Danmark og havde megen Del i, at Frederik V udsendte den videnskabelige Expedition til Arabien 1761 under Niebuhr o. a.

af det nye Testamente paa Græsk, ventede meget godt af ham og satte ham meget oven for hans Rival, den unge *Münter*.[1]) Den sidste, sagde han, viiste tydelig, at han blot skrev, for at man skulde see, han kunde skrive. Endnu besøgte jeg Hofraad *Schlözer*.[2]) Han har en mørk og satirisk Mine, forekom mig og tilbageholdende i sin Tale. Jeg sagde siden mine Tanker om ham til Geh.-Justitzraad *Pütter*, som bekræftede Rigtigheden deraf. — Jeg talede med *Schlözer* om politiske Ting, f. ex. om Krigen mellem Sverrig og Rusland, hvilken han undrede, at saa svag en Magt, som Kongen af Sverrig havde tordet vove. Om *Calonnes* Forsvarsskrift,[3]) som mig syntes var temmelig overbeviisende, men *Schlözer* troede dog, at han havde feilet i at tilstaae Mynt-Directeurerne et for sterkt Remede i Udmyntningen af Louisd'orerne.

Han giorde mig siden en Contra-Visite, og ved at tale om de engelske Prindser fortællede han den Anecdote, at da Hertugen af *York*[4]) nu var kommen til England og ved sin gode Opførsel i Begyndelsen ganske havde indtaget sine Forældre, havde Kongen en Dag foreholdt Prindsen af *Wal-*

---

[1]) Den senere danske Biskop Andreas Birch (1758—1829) havde studeret i Göttingen og paa den Tid (1788) udgivet 1. Del af Pragtudgaven af det nye Testamente. Friederich Christian Carl Heinrich Münter (1761—1830) havde ligeledes studeret i Göttingen og var Birchs gode Ven, men de havde Aaret før konkurreret om den i Kbhvn. nyoprettede theologiske Lærestol. Münter sejrede til andres og senere til sin egen Utilfredshed. 1808 blev han Sjællands Biskop.

[2]) Den berømte Publicist, Hofraad August Ludvig v. Schlözer (1735—1809), „hvis Ord vidt og bredt galdt som et Orakel", blev 1769 Professor i Statistik og Historie i Göttingen.

[3]) Den franske Finansminister Charles Alexandre de Colonne (1734—1802) havde paa alle Maader søgt at skaffe Midler tilveje til Hoffets Udgifter. Han opnaaede kun, at alle vendte sig imod ham, og han blev landsforvist 1787.

[4]) Se Side 79.

lis dette og blandt andet sagt, at Hertugen var Familiens Støtte. Prindsen havde derpaa nogle Dage efter faaet Hertugen i et Partie de debauche, og da Hertugen var bleven saa overvældet af Drik, at han faldt under Bordet, raabte Prindsen nogle Gange: „Sir, der ligger Familiens Støtte!“ — Jeg gik igien hen til *Pütter*. — — Han beklagede den Hinder, den katholske Religion og Munkevæsenet, som saa nøie har forbunden sig med samme, giør i alt hvad der kunde være godt for Tydsklands Indretning, og sagde, at vi hos os ei noksom skiønnede paa den Lykke, at vor Religion var den eeneste herskende. Det var meget sandsynligt, sagde han, at Keyserdømmet vilde gaae fra det Østerrigske Huus og blive enten Churfyrsten af Sachsen eller ham af Bayern til Deel, om der tilstødte Keyseren noget; thi det var ventelig nok, at det vilde blive en katholsk Prinds, der kom paa Forslag etc. — Jeg spillede siden et Partie L'hombre med Hr. *Lowson* og Secretair *Müller*.

Den 7. August var jeg først med Müller paa Observatorio astronomico. — — Jeg besaae siden den oekonomiske Hauge og besøgte Hofraad *Heyne*, hvor jeg saae et vel giort Portræt af hans Datter, der maae være et meget deiligt Fruentimmer. — Jeg spiiste til Middag i „Kronen“ og besøgte saa Hofraad *Wriesberg*[1]) og Geheime-Justitzraad *Boehmer*.[2]) Den første er en meget artig, forekommende og beleven Mand. Han viiste mig sin Samling af

---

[1]) Hofraad og Professor i Medicin Heinrich August Wriesberg (1739—1808)
[2]) Geheimejustitsraad, Prof. jur. Georg Ludwig Böhmer (1715—97).

Reise-Beskrivelser, som er overmaade god. — Han læser et Collegium over Reiser, — hans Tilhørere vare eenige om, at dette er ligesaa morsomt, som nyttigt. Hans Profession er ellers egentlig Medicin. Geheime-Justitzraad *Boehmer*, som er over 70 Aar, var meere ceremoniel, men dog høflig. Vi talede lidt sammen. og jeg mærkede, at han ei kiendte synderlig vor værdige, nu afdøde *Kofod-Anker*. Han forvexlede ham nemlig med Sønnen.[1]) Naar jeg undtager Kammerherre *Suhm*, saa er det synderligt, hvor uvidende man i Tydskland er om, at der er duelige Folk i Danmark. I forrige Tiider var det ikke saa; men hvad er vel Aarsagen uden den bagvendte Handlemaade, at vore Professorer beviise deres Duelighed ved Opvartninger og høi Rang i Stedet for med nyttige og brugbare Skrifter.

Om Aftenen vare vi eene i vort Logement, dog gik vi først hen i Riidehuuset og saae den yngste af de her studerende Sønner af Kongen af England, tre i Tallet. Man roste dem her meget for deres artige Forhold.

Den 8. August. Kl. 4 om Morgenen forlode vi Göttingen, men endte ei de 2 Miil til Nordheim før Kl. 9, efterdi der kom Brøstfældighed paa Vognen. — Fra Nordheim gik jeg til Seesen. — Kl. 5 til Lutter am Barenberg. — Kl. $6^1/_2$ derfra til Barum, hvor vi først kom Kl. 10, siden det imidlertid var blevet mørkt. Jeg vilde have biet der

[3]) Den danske Retslærde, Konferensraad Peter Kofod Ancher, der var død s. A. og hans Søn Filologen og Præsten Lorents Ancher (1746—98), der havde studeret i Göttingen fra 1766 til 1772 under Heyne og Michaëlis.

paa Posthuuset til Dagen, men Pigerne sagde, at Huuset allerede var besat med 7 Partier, og Herskabet i Seng. Af samme Aarsag var heller intet at faae enten at spise eller drikke uden Vand. Jeg maatte altsaa tage Heste og kom de 2 Miil til Brunswig til Kl. 3 om Morgenen. Man havde sagt os, at paa Begiæring vilde Porten aabnes, men skiøndt Postillonen blæste og raabte, kom ingen, saa vi holdt udenfor til Kl. imod 5 om Morgenen. Ved den Tid aabnedes Porten, og vi toge ind hos Hr. *Johan Christoph Krause* senior auf der Breitenstrasse, hvor Kiøbmand, Hr. *Spiegelberg* fra Hamborg havde bestilt Logis for os.

Den 9. August, efterat vi havde sovet et Par Timer, gik jeg til Herr Geheimeraad *Hardenberg-Reventlow*, men fandt ham ei hiemme. Jeg besaae derfor Byen, som bestaaer næsten af lutter gamle og for største Deelen slette Huuse. Den er stor, men lidet folkeriig, naar jeg undtager Stedet, hvor Messen holdes, hvis Tiid just indfaldt i disse Dage, og hvor Tallet paa de Mennesker som strømmer til for at forsyne sig med alle Slags Varer, der her haves, er overmaade stort. Jeg gik noget omkring, saavel paa Gaderne som i Galleriet, men blev af den skrækkelige Sværm og Allarm saa ør, at jeg med Hast skyndede mig bort. Kl. 12 gik jeg og min Kone med Hr. *Spiegelberg* hen i Hotel d'Angleterre, hvor han havde bestilt Plads for os, og vi spiiste der 3 skikkelige Retter Mad og drak en Bouteille god rød Viin, alt for 1 Rdlr. 4 g.Gr. Selskabet var nok ialt 120 Personer, og

mange maatte gaae bort, fordi der hverken var Plads eller Mad meere.

Fra Spiiseqvarteeret fulgte Dhr. *Lowson*, *Kofod*[1]) og *Baden*[2]) hiem og drak Kaffe hos os, hvorpaa vi alle gik paa Volden for at see *Blanchard*'s Forberedelser til hans her bestemte Luftreise.[3]) Vi fandt dem giorte paa en af Bastionerne, bestaaende i et fiirkantet Rekværk, bestemt til at afholde Tilskuerne, og indenfor hvilket vare 3 Sæt Tønder eller Oxhøfter med Jernfiilspaan, som ved Vitriol-Syrens Hielp skulde tilveiebringe den brændbare Luft, hvilken ved Blikrør fra enhver Tønde skulde ledes hen i det Hovedrør, hvorover Ballonen skulde fyldes. Rundt omkring vare paa Hertugens Bekostning giort Bænke i Form af et fiirkantet Amphitheater med 4 Trappetrin, det eene ovenfor det andet for Tilskuerne. Pladsen her kostede for hver Person en hollandsk Ducat og udenfor paa Bastionen 2 Gylden. En Tand-Operateur, navnlig *Girault*, havde akkorderet med *Blanchard*, at svare ham 400 Louisd'ors for Reisen, hvorimod Indtægten skulde være for *Giraults* Regning, de Presenter undtagne, som han af fyrstelige Personer à part ventede sig. Derimod skulde *Blanchard* staae alle Omkostningerne paa Tilberedelserne, som ansloges til 500 Rdlr. Derfra gik vi i Riide-

1) Conrad Daniel Koefoed (1763—1831), der paa den Tid studerede i Tyskland og 1825 blev Biskop i Ribe.

2) Torkel Baden (1765—1849) tog 1789 den philosophiske Doktorgrad i Göttingen. Han blev senere Professor i Kiel, til han 1804 blev Sekretær ved Kunstakademiet i Kbhvn.

3) Den franske Luftskipper N. F. Blanchard (1753—1809) foretog sin første Ballonopstigning 1784 og sejlede over Kanalen 1785. Han omkom paa sin sexogtresinstyvende Luftrejse.

huuset for at see saavel denne, som adskillige andre Ballons, hvoriblandt skal have været den, hvormed *Blanchard* passerede Kanalen. Hver Person gav 4 g. Gr., hvilken Indtægt tilhørte *Blanchard* og beløb uden Tvivl noget anseeligt, da den tilstrømmende Mængde var overmaade talriig.

Kl. var nu 5, og jeg gik hen til Geheimeraad *Hardenbergs* igien, som havde bedet mig til sig; han vilde have beholdt mig hos sig om Aftenen, men jeg undskyldte mig.[1]) Derimod maatte jeg love at spiise hos ham, saa længe jeg var her og betiene mig af hans Eqvipage. De Høfligheder, hvormed han overvældede min Kone og mig, udfordrer min ganske Erkiendtlighed. Hans Søn var hos ham i Besøg, et smukt Menneske og lignede sin Moder overmaade meget. Hans nuhavende Frue var derimod ei tilstede, saa længe vi vare her. Siden man ventede Prindsessen af *Preussen*, som havde kiendt hende som Frue *von Lenthe* i Berlin, og hun, naar hun var i Byen, ei kunde fritage sig for at gaae til Hove, slutter jeg, hun foredrog at tilbringe disse Dage paa Landet. Efter at have forladt ham, spadserede min Kone og jeg endnu en Tour paa Volden og i Byen.

Den 10. August var Søndag og bestemt til *Blanchards* Luftreise. For at komme betids nok til at faae beqvem Plads, kiørte vi Kl. 12$^1/_2$ til Geheimeraad *Hardenberg* for at spiise, og da vi Kl. 2 vare

---

[1]) Se om Geheimeraad C. A. Hardenberg Side 51 flg. Uldall søgte ham for at forhandle med ham i Anledning af Ordningen af Formue- og Godsforholdene efter Skilsmissen. — Om den unge Hardenberg-Reventlow se Side 55. — Om Geheimeraadens anden Hustru se Side 55.

færdige, til Volden. Dette var imidlertid meget for tidlig, thi hverken var Mængden af Tilskuerne saa stor, som man havde ventet, heller ikke begyndtes før nu med at komme Vitriolen paa Fiilspaanerne, og det varede til omtrent Kl. 4, inden den store Ballon blev fyldt. Den blev derpaa bragt hen til Gondolen, hvori *Blanchard* skulde være, for at befæste den sammen ved det over Ballonen hængte Net, og medens dette skeete, blev en liden Ballon fyldt, som til Tilskuernes Fornøielse gik i Luften og efter en halv Times Forløb tabte sig i Skyerne. Dernæst blev nok en Ballon, hvorved var bunden en Faldskierm, fyldt, og denne blev befæstet ved Gondolen, for at forsikre dem desto bedre mod Ulykke, i Fald den store Ballon kom noget til. Da dette var skeet, steeg *Blanchard* op, saaledes at den mindre Luftbold med Faldskiermen var øverst i Luften, og den store Bold, hvori Gondolen hang, neden under. Han hilsede Tilskuerne med en Fane, hvori det Brunsvigske Vaaben stod; og som der ved hans Gondol var to Maskiner, forestillende 2 Roe-Aarer betrukne med grønt Taft og temmelig breede, der skulde forestille Vinger og rigtig nok høit oppe i Luften havde nogen Liighed dermed, saa bevægede han disse, ligesom for at give sig Anseelse af, at det var ved deres Hielp, han steeg. Rigtig nok syntes nogle, at han med dem i Luften kunde give Gondolen eller Bolden en Direction eller Dreining, men jeg maae tilstaae, at jeg intet saae, der kunde give mig Anledning til at troe dette. Da Veiret

var godt og temmelig stille, saa steeg han til en anseelig Højde og forblev i Nærheden af Staden, saa at, da han Kl. $7^1/_2$ lod sig ned uden for Byen, der var strax Folk, som holdt Ballonen ved Hielp af Touge, og saaledes bragte den tilbage til det Sted paa Volden, hvorfra han var opstegen. Barometret blev mærket, da han steeg og ligeledes, da han var i sin største Høide, nemlig 35 Minutter efter hans Opfart, og i Følge af dette har Hr. Oberstlieutenant *Scheller*, som er ved Geniet i Brunsvig,[1]) udregnet, at den største Høide, han naaede, var 5869 Fod, samt at han var 371 Fod højere end Bloksbierget, men 9793 lavere end Cordillererne. At han ei steeg høiere, deri var Kulden Aarsag, hvilken angreb ham desto haardere, som han var klædt i tynde Sommerklæder, og intet havde med sig, hvormed han kunde værge sig mod den. Bemeldte Oberstl. *Scheller* sagde og, at *Blanchard* havde beholdt sin fuldkomne Contenance ved Opfarten, hvilket strider mod, hvad Geheimeraad *Hardenberg* har berettet mig, og dog stode begge efter deres Sigende tæt ved ham i det Øieblik.

Jeg var ei vel den Aften og gik hiem. Jeg saae ellers ved denne Leilighed den regierende *Hertug af Brunsvig* og Arve-Prindsen, som begge bare Ordenen af den sorte Ørn. Ligesaa *Enke-Hertuginden*,[2]) som er overmaade bleeg, men ellers har

[1]) Geniet ɔ: Ingeniørkorpset.

[2]) Arveprins Carl Georg August af Braunschweig (1766—1806), Søn af den regerende Hertug Carl Wilhelm Ferdinand (se Side 91). Dennes Moder Enkehertuginde Philipine Charlotte (1718—1801), Datter af Kong Frederik Wilhelm I af Preussen, var Enke efter Hertug Carl af Braunschweig.

megen Liighed med sin Broder, den afdøde Konge af Preussen.

Den 11. August gik jeg ud for at besee Byen. — — Vi spiiste derefter hos Geheimeraad *Hardenberg*, og om Eftermiddagen vare vi paa Messen. — Den 12. August lod Geheimeraad *Hardenberg* os kiøre til Slottet Salzdahlum, hans Secretair Hr. *Bischoff* fulgte os derhen. Derfra toge vi til Wolfenbüttel og besaae Bibliotheket. — — Om Middagen spiiste vi hos Geheimeraad *Hardenberg*, men da det var den regierende Hertugindes Fødselsdag, skulde han til Hove. Hr. Oberforstmester *Strahlenheim* var i hans Sted Vert. Jeg talede til ham om Skovvæsenet i Hannover, og han paastod, at dets Indretning ved at inddele Skove i Hugster og at hugge samme efter Haanden reent af, paa nogle frugtbringende Træer nær, var ved Erfarenheden beviist at være den nyttigste og bedste, kun at man iagttog, at Skoven mod den Side, hvor de kolde og skadelige Vinde kom fra, blev urørt, og at det borthuggedes Grund blev fredet. Paa den Maade, sagde han og, havde han nu giort Indretningen i Hertugdømmet Oldenburg efter Begiæring af Biskoppen til Eutin.

Jeg giorde i Dag Bekiendtskab med Hr. Professor *Nehring*, der og spiiste hos Geheimeraad *Hardenberg* og er en meget artig og munter Mand. Derefter besaae jeg Collegium Carolinum hvis Indretning jeg fandt meget god. Det er indrettet til at 32 Personer kan logere i Huuset, foruden dem, som vælge hellere at have Bopæl i Staden.

Der betales aarlig for enhver af dem, som logerer i Collegio, 200 Rdlr. i Louisd'ors, hvorimod de nyde Kost, Kammer, Underviisning af 11 Professorer hver i sin Videnskab, og desuden at dandse, riide, fægte, voltigere, tegne samt af Sprog fransk, engelsk og italiensk. Bringe de Hofmester med, betales for ham 150 Rdlr., men i Mangel har en af Collegii Director antagen Hovmester Opsigt med de unge og deres Forhold. De have Adgang til Hove og kan være af borgerlig og adelig Stand. Med alle de Fordeele, Indretningen frembyder, var der i Huuset kun nu 8 Elever, skiønt dog endeel udenfor, og en Prinds af Oranien ventedes i denne Tiid. Aarsagen til denne Aftagelse var, at der havde været en Mængde Englænder-Elever i Collegio, og at deres Sæder havde været saa slette, samt deres Omgang saa uartig, at Folk var blevne afskrækkede fra at sætte deres Børn derhen. —

Om Aftenen var jeg en Times Tiid i Klubben i Hotel d'Angleterre, hvor man havde havt den Høflighed at give mig Entrée. Der var ei mange den Aften, og man fordrev Tiiden meest med Comoedie-Spil. Jeg fik der af Hr. Oberstltn. *Scheller* de Efterretninger om *Blanchards* Opfart, hvilke jeg ovenfor har anført. Det fornemste Medlem er Hertug *Ferdinand*, der undertiden og ved solenne Leiligheder spiiser der.

Den 13. August besaae jeg Tøyhuuset og Museum, som ere i een Bygning. — —

Ved Brunswig er iøvrigt kun endnu at mærke, at ligesom den regierende Herres Roes som Felt-

herre er overmaade stor, fortiener han den tillige fuldkommen som Landsherre og Regent, da han med største Fliid og Agtsomhed tager sig af alle Regierings-Sager, og for desto bedre at kunne dette, bestandig, naar han ei er i Felten, opholder sig i Brunswig. Borgerskabet klagede, at han var saa oekonomisk, men derfor bør enhver billig berømme ham, deels efterdi han har Gield at betale, hvilken er regleret saaledes, at den 1795 skal være ganske forbi, deels fordi han anseer en Forraad af reede Penge nødvendig i Europas nuværende Situation, synderlig da man just ei har saa store Tanker om hans Prindser, og han som Fader dog og maae udgiøre de yngre saavelsom Prindsesserne en anstændig Underholdning. Det er for at spare, at han, i Steden for 6000 Mand, som hans Fader ordentlig holdt, kun nu har 3000, og desuden har givet disse i hollandsk Sold. — — Endnu maae jeg anmærke, at han for at anføre Arve-Prindsen desto sikrere til Forretninger, har befalet, at Prindsen som Auscultant sine voto skulde bivaane Kammerets Samlinger, som nu holdes 3 Gange om Ugen.

Efter at have takket Geheimeraad *Hardenberg* for al os beviist Høflighed, reiste vi fra Brunswig Kl. 12$^1/_2$. For mit Logis betalede jeg i de faae Dage 4 Louisd'ors, som endda var en meget billig Priis efter Messens sædvanlige Priiser, men derimod sagde min Vert og, at jeg ei skulde have betalt meere, om jeg end havde biet længere, siden man kun regner paa den Profit, man giør af

Værelserne, saalænge Messen varer. Dette er dog kun at forstaae om dem, der ei holder ordentligt Giestgiverie, thi disse lade sig naturligviis betale i Forhold til den Tiid, man bruger deres Værelser.

Fra Brunswig kom vi 3 Miil til Öeltzen. Jeg havde 6 Heste. Kl. 6 gik vi fra Öeltze, til Zelle, der atter er 3 Miil, men vi naaede ei før Kl. 11 om Aftenen. Vi toge ind til Madame *Höhlen* efter Frue *v. Böttigers* Recommendation, og fordi dette Huus laae nærmest ved Oberhofmesterinde *v. Plessens* Huus og Hauge uden for Zelle.

Den 14. August gik jeg ud om Formiddagen for at besee Staden.

Jeg var først paa Riidehuuset, hvilket i Længden var større end det kiøbenhavnske, men en Trediedeel deraf er taget til Stald for Cavallerie-Heste, som alternere at komme her til Tieneste for Cavalleriet, hvilket her øves i at riide og fægte. Dernæst var jeg i de kongelige Stalde, hvori holdes 90 Beskeelere af holsteensk, mecklenborgsk og indenlandsk Race til Landets Tieneste. Der var kun een engelsk Hingst deriblandt, et deiligt Dyr; dernæst vare de holsteenske de smukkeste, men de mecklenborgske, skiønt de af Hoved og Hals ei vare saa vel skabte, saae de dog ud til [det] og bleve tillige roeste at være stærke og gedrungne Heste. — —

Jeg gik saa til Stadskirken, som er en gammel og gothisk Bygning, men indvendig den smukkeste jeg i den Smag har seet, baade i Henseende til Proportionerne og til de 5 Piller paa hver Side med Gibs-Kapitæler af Jonisk Orden og til det

smukke Stukkatur-Arbeide under Hvælvingerne, og i Henseende til Billedhuggerie og Forgyldning paa Pulpiturerne. Skade er det, at disse ere bemalede med slet Arbeide, og at den store Gang er besat med en Rad Stole, som betager Rummet og hindrer Prospecten. Ei heller have Stolene nede i Kirken i lang Tiid været opmalede.

I Choret er et Steen-Ornament og Epitaphium over Hertug *Wilhelm*, som døde 1592, og over hans Gemahl *Dorothea*, Kong *Christian III's* Datter i Danmark, fød 1546 den 29. (Maaneden staaer der ei) [Juni] og død d. 19. Febr. 1617.[1]) Monumentet bestaaer i deres Billeder paa Knæ for et Cruxifix og underneden deres Ahner. Paa den høire Siide af dem er Monumentet over deres Søn, Hertug *Ernst*, død 1611, og paa den venstre Siide over deres Søn Hertug *Christian*, død 1633. Lige overfor et ziirligt Monument over Hertugerne *Christian*, *Georg* og hans Gemahl, samt *Georg Wilhelm* med deres Afbildning i Legems-Størrelse i hvidt Marmor, de 6 nedenunder tykkest, de 6 andre mindre og ovenpaa imellem Billederne. Der er hos Hertug *Georg Wilhelm* en leedig Plads for hans Gemahl, som var en Frøken *von Ahlden* og som til Slutning faldt i hans Unaade. Hendes Liig staaer imidlertid i den aabne Begravelse under Choret, som rummer Fyrsterne af de zelliske Linier. Der skal hvile 17 store og 3 smaae Liig, men Nedgangen var tillukket med Laas, og der skulde søges om Tilladelse at aabne den.

---

[1]) I Følge Biogr. Lex. død 6. Januar.

Det sidste Liig, som blev nedsat der, var Dronning *Caroline Mathildes*, som døde 1775. Da blev Grøften fyldt med Sand, for at forekomme Stank i Kirken, og siden har den kun været aabnet to Gange, een Gang for at borttage Sandet, og anden Gang et Øieblik, da Prinds *Edward* var i Zelle, og ønskede at see Begravelsen.[1]) Dronningen skal ligge i en Egekiste uden Zirater og Opskrift.

Ved at gaae længere omkring i Byen fandt jeg kun meget faae Bygninger af nogen udvortes Anseelse. — Jeg spadserede siden en Tour paa Volden, som er ret angeneem. — Nogle Steder staae og Huuse op til og paa den inderste Kant af Volden, hvoriblandt et til Noblessen, som har en Klub der om Sommeren. — For Resten er Byen ei længere en Fæstning, da Portene tildeels ere og deels endnu skal nedrives. — Gravene ere ogsaa fyldte, og derpaa anlagte Hauger. — Den omliggende Egn viiser sig og ret behagelig, da Byen rundt om indzirkles af smukke Hauger og dertil hørende Huuse. Paa eet Sted seer man og Skibe, som paa Allerfloden hidføre Varer, der her ligesom paa alle andre Steder, hvor det Syn saa langt fra Havet forefalder, forekom mig i det mindste smukt og synderligt.

Om Middagen spiiste vi hos Frue *v. Plessen*, hvor jeg forefandt Geheime-Conferentzraad *Ditlev Conrad v. Reventlow*, der har været Oberhofmester hos Dronning *Sophie Magdalene* og siden var det i Begyndelsen hos Dronning *Caroline*

[1]) Rimeligvis Eduard August Hertug af Kent, Caroline Mathildes Brodersøn.

Mathilde, efter at hun var kommen til Danmark.[1]) Han har ligesom Frue *Pless* nu levet her i 20 Aar, og imidlertid havt en Pension af 2500 Rdlr. aarlig at leve af. Han er 80 Aar og meget tunghørig, men har for Resten Anseelsen af en Mand paa 60 Aar.

Vi kom naturligviis paa Tale om vort elskte Fødeland, og de Ulykker, dets slette Ministre uagtet vore Kongers faderlige Tænkemaade og trods en 68 Aars Fred have bragt det i, og jeg anmærkede mig følgende Anekdoter, som den ærværdige Olding fortællede.

1) Da *Frederik den Femte* laae paa sit Yderste, og Dagen som han døde, kom den gamle Grev *Moltke*[2]) til ham svømmende i Taarer og beklagede sig, at naar han nu blev berøvet Kongen, sin Støtte og Velgiører, vilde han udsættes for sine Misunderes Forfølgelser, og at han ei kunde see Ende paa de Ulykker, han forud maatte vente vilde ramme ham. Den syge Konge blev herover rørt og spurgte ham, hvad der var at giøre derved? Han svarede: „at Deres Majestæt tager en Eed af Ministrene, at de ei skal bifalde noget, som kunde komme mig til Fortræd, men beskytte mig mod de Angreb, som kunde giøres imod mig.“ Kongen bifaldt dette, lod Grev *Bernstorff* den gamle, Oberhofmesteren hos den nuværende Konge *Ditlev*

---

[1]) Se Side 95.

[2]) Grev Adam Gottlob Moltke (1710—92), hvis Magt var endt, da Frederik V døde 1766. Denne havde overvældet ham med Naadesbeviser og Tillidshverv. Nu fik han Afsked fra sine vigtigste Embeder uden Pension. Dette skyldtes hans mange Fjender, ikke mindst den gamle Enkedronning Sophie Magdalene, der altid havde hadet Moltke af Skinsyge over hans Magt over Sønnen.

Reventlow og Geheimeraad *Fritz Rosenkrantz* kalde og tog Eeden af dem. Dronning *Sophie Magdalene* sagde dette siden til sin daværende Oberhofmester (min Autor) og spurgte ham, hvad han syntes derom? „At Eeden ikke binder dem," svarede han, „fordi den striider mod deres Pligt mod Thronfølgeren." Imidlertid hialp denne Forsigtighed Grev *Moltke* frie efter Kongens Død.

2) Dronning *Sophie Magdalene* sagde til min Autor efter *Frederik den Femtes* Død: „Hvad synes Dem om Dronning *Juliane?* Hun, som Grev *Moltke* har behandlet som en Tieneste-Pige, og som nu er hans Beskytterinde?" Min Autor tilstod, at han ei kunde forklare dette.

I denne Anledning faldt det mig ind, hvad jeg for længe siden har hørt fortælle som en Sandhed og af et Øienvidne, at saasnart Kongen var død, havde Grev *Moltke* taget alle de Penge, som vare i Kongens Chatol-Kasse, og hvilke nok beløb sig til $^1/_2$ Million, og overleveret dem til Dronning *Juliane* som en Arv, Kongen havde tillagt hendes Søn, Arveprindsen, forlods. Ligeledes havde han erklæret at Lystslottet ved Helsingør,[1]) som indtil den Tiid havde passeret for at tilhøre Grev *Moltke*, og hvor han adskillige Gange havde trakteret det kongelige Herskab, var Dronning *Juliane* tilhørende. Disse Gaver havde, som bemeldte Øien-Vidne sagde mig, været den sande Aarsag, hvorfor Dronning *Juliane* efter Kongens Død beskyttede Grev *Moltke* i alt, hvad hun kunde. Det er ogsaa

[1]) Marienlyst, som fik Navn efter Dronning Juliane Marie.

meget meere troeligt, som enhver, der kiendte noget til *Frederik den Femte*, kan bevidne, at han virkelig var Huusholder over det, han havde under Hænder, og saa længe han kun ej var overvældet af den ulykkelige Drukkenskab, ei let bragtes til at giøre store Presenter, følgelig at han maae have efterladt sig en stor Summa.

3) Da nærværende Konge *[Christian VII]* var kommen til Regieringen, syntes det ret, som Ministrene kun studerede paa at holde ham fra Forretninger og derimod at amusere ham med Selskaber og Ting, som skulde fordærve ham. Han giorde selv engang en Plan til at ophiælpe Bondestanden, hvilket altiid har været hans Lyst; men da han leverede den til Geheime-Conseils-Minister *Reventlow*,[1]) som havde været hans Overhofmester, var det saa langt fra denne skulde have berømmet Kongens Fliid og gode Hensigt, at han tvertimod sagde: „Nun, dass sind wohl wieder Kindereyen!" og derved forblev det.

Naar min Autor og andre reedelige Folk foreholdt dem, at de lod Kongen i Selskab med Pager og andre unge Mennesker af slette Sæder, som forførte ham til Udsvævelser, sagde de, at det skulde de vel bringe ham fra, men det forblev dog derved, og Følgerne bleve og, som vi alle maae beklage, derefter.

---

[1]) Ditlew Reventlow (1712—83), der havde været Envoyé i Paris, blev 1755 Hofmester, fra 1763 Overhofmester hos Kronprinsen. Hans haarde Sind og barske Optræden gjorde ham lidet skikket til dette vigtige Hverv. Han blev 1759 Geheimeraad og 1764—68 1. Deputeret for Finanserne og var en dygtig Embedsmand. 1770 trak han sig tilbage til sine Godser i Hertugdømmerne.

4) I Aaret 1767 reiste Kongen til Holsteen, og han havde lovet Dronning *Caroline*, at hun maatte følges med.[1]) Dette glædede hende overmaade meget, men den lille Grev *Holck*,[2]) som vilde have Kongen alleene, for ret at kunne sværme, eller maaskee og af underhaanden giorte Tilskyndelser for at chicanere Dronningen, fik ham derfra igien. Dronningen blev lige saa bedrøvet som opbragt derover, og beklagede sig til sin Overhofmesterinde Madame *Pless*. Denne gik da til Grev *Bernstorff* og bad ham giøre Dronningen den Fornøielse at tale til Kongen derom. Hun forestillede ham, at han kunde sige Kongen, at Dronningen allerede havde meldt til sin Broder, Kongen af Engeland, at hun skulde være med, og at det i sig selv var hende en uskyldig Fornøjelse, samt ellers det anstændigste og bedste, at Dronningen var med; videre: at hun, Madame *Pless*, jo kun talede for det almindelige Bedstes Skyld og for at vedligeholde god Forstaaelse mellem Kongen og Dronningen, da Reisen jo kun forvoldte hende deels Ulejlighed og Fatiguer og deels Fortræd, men at hun umuelig kunde være ligegyldig ved, naar Dronningen ei nød den Agtelse hende tilkom, hvilket jo aabenbar var Tilfældet, naar hun skulde sidde hiemme lige mod Kongens givne Løfter; at hun, Madame *Pless*, advarede ham at menagere Dronningen; thi saa god og from, som hun end var i sin Carakteer, kunde han forlade sig til, at der-

[1]) Det er snarere Kongens Rejse til Udlandet fra 6/5 1768 til 6/1 1769 end hans korte Besøg i Holsten 1767, der her er Tale om.

[2]) Se om Fr. Vilh. Conrad Holck Side 14.

som hun blev ilde begegnet og hun derfor engang blev bragt op til Yderligheder, vilde hun betale Ministrene rigeligt derfor igien, etc. Imidlertid hialp dette intet. *Bernstorff* sagde, at naar Kongen talede til ham derom, vilde han giøre Kongen Forestillinger derover. Madame *Pless* svarede: „Men hvorledes kan Dronningen troe, Kongen vil tale til Dem? Han føler selv altfor vel, hvor megen Uret han giør Dronningen til at han ei skulde være glad ved, at De tier.“ Desuagtet var Grev *Bernstorff* ei at bevæge. Madame *Pless* gik derpaa selv til Kongen og paa Knæe bad ham derom, men da Grev *Holck* kom til ham igien, var det dog lige nær.

Fra denne Reise, sagde Madame *Pless*, at alle paafulgte Ulykker reiste sig, nemlig paa den eene Side, at Kongens Grundsætninger bleve fordærvede, og paa den anden Side, at Dronningen besluttede at hævne sig paa Grev *Holck* og Ministrene.

5) Som et Beviis paa, hvor let det var at faae Kongen til at handle rigtig og vel, naar man kun vilde begegne ham anstændig, fortællede Madame *Pless*, at Prinds *Carl af Hessen*[1]) engang havde foreslaaet at dandse Kehraus, og Dronningen var derved bleven saa udmattet, at hun fik ondt. Ma-

[1]) Prins Carl af Hessen-Cassel (1744—1832) var Broder til den regerende Hertug. Han beklædte fra sin tidlige Ungdom store militære Poster i Danmark og var 22 Aar gammel Generallieutenant, Statsminister, Statholder i Norge og gift med Kongens yngste Søster, Prinsesse Louise. 1769 blev han Statholder i Slesvig og Holsten og tog Ophold paa Gottorp Slot, senere paa Louisenlund ved Slesvig. 1772 blev han Overgeneral i Norge, hvor han boede til 1774, da han blev Feltmarskalk. Under Krigen i Norge 1788 stod han i Spidsen for den norske Hær. 1814 blev han Generalfeltmarskalk.

dame *Pless* gik derpaa hen til Kongen og sagde ham: „Min naadigste Herre! Tilgiv De mig, at jeg beder Dronningen maae forskaanes for oftere at dandse saaledes. Ei alleene kan hun ei taale det, men det er for hende virkelig uanstændigt. De kan jo selv høre af Navnet, at det kun er en Dands for Stue-Piger." „De har Ret," sagde Kongen, „det skal ei heller skee meere," og Dandsen blev afskaffet.

En anden Gang, i den Tiid Kongen spillede Comoedie og da „Zaire" skulde opføres, uddelte man Rullerne saaledes, at Dronningen skulde have Fatimes Rulle. Madame *Pless*, som ei var for, at Dronningen skulde spille med, sagde derpaa til Kongen: „Sire! permettez moi de vous representer, que si la Reine ne peut point jouer le premier rôle, c'est que j'avoue, le second ne peut nullement lui convenir." „Vraiment Madame," sagde Kongen, „vous avez raison, la Reine n'aura point ce rôle." [1]) Han sagde siden: „En vérité, j'aime Madame *de Plessen*. Elle me dit toujours raison, mais elle ne me boude pas." Man kan af dette Udtryk slutte, hvorledes Ministrene omgikkes ham.

6) Geheime-Conferentzraad *Reventlow* fortællede mig endelig Maaden, hvorpaa han var bleven jaget bort. Da Madame *Pless* havde faaet sin Afsked, havde Dronningen en Dag befalet ham at gaae til den Russiske Minister, Geheimeraad *Saldern*, for at bringe ham et Budskab fra hende.

---

[1]) Om Opførelsen af Voltaires „Zaire" ved Hoffet 1767 og Kongens Optræden som Orosman se Nyt Hist. Tidskr. 4. og Hist. Tidskr. VIII, 2.

Ventelig har det været i Anledning af hans Intriguer mod Dronningen,[1]) og Dronningen gav *Reventlow* paa en Billet Ordene, som han skulde sige *Saldern*, paa det, der hverken skulde siges meer eller mindre. *Reventlow* gik til *Saldern* og bragte ham Budskabet, ligesom det var ham opdraget. *Saldern* blev skrækkelig opbragt og sagde, at den Seddel vilde han have. *Reventlow*, som og blev vreed over denne Uhøflighed, svarede: „Den faaer I ikke, den er for mig.“ — „Jeg vil da have Afskrift deraf,“ sagde han. — „Den faar I ikke heller, det er uden for min Ordre.“ „Jeg holder en Protokol over alt, hvad der indløber til mig, og deri skal den indføres; thi jeg vil besvære mig for Keyserinden over, at man mangler i den Agtelse, min Carakteer bør have.“ — „Eders Protokol gaaer ikke mig an, og jeg følger min Souveraines Befalinger.“

De skiltes derpaa ad, og *Saldern* tog strax hen til Kongen, som var paa en Fête hos den gamle *Schimmelmann*, besværede sig i høieste Maade over Fornærmelse paa sin Ære og Carakteer og forlangede, at *Reventlow* strax skulde afskediges. Kongen svarede, at Sagen skulde blive undersøgt og han faae al den Satisfaction, som fandtes passende. Om Morgenen derefter lod Kongen hos *Reventlow* fordre Seddelen og spørge, om han havde opsat den for Dronningen. Det første efterkom han i at levere den, og det sidste nægtede han med Erklæring, at han haabede Hans Maie-

[1]) Se Side 95 flg.

stæt tog ikke unaadig, at han, som en Betient af Dronningen, efterkom hendes Befalinger. Da dette i sig selv var rigtigt, saa lod Kongen ham kun sige, at han en anden Gang ei maatte fuldbyrde slige Ærinder uden at have Kongens Bifald dertil, og da *Saldern* siden igien anholdt hos Kongen om *Reventlows* Afskeedigelse, svarede Kongen, at dette ei saaledes kunde skee, at det var at foraarsage Dronningen Chagrin, og at han ei dertil kunde overtale sig. Imidlertid havde man, ventelig under Haanden, besværet sig over *Saldern* ved Hoffet i Petersborg, og han fik gientagen Befaling at komme hiem. Da han endelig maatte afsted, og Kongen i hans Afskeed-Audientz sagde, at han haabede at have giort alting til *Salderns* Fornøielse, men om der endnu var noget, som kunde behage ham, skulde det skee, tog han Leilighed til atter at insistere paa *Reventlows* Afskeed, hvilken han saaledes fik Kongen til at love sig. Dagen derpaa lod Kongen *Reventlow* det tilkiendegive med Forsikring om sin Naade, Pension og et Amt i Holsteen; men det sidste bad han sig forskaanet for, da han eengang havde været Amtmand der, og nu ønskede Rolighed. Han bad derimod, siden han havde Huus i Zelle, at han der maatte fortære sin Pension, — og i Følge deraf havde han nu i 20 Aar der tilbragt sin Tiid.

Han bekræftede ellers, hvad jeg forhen og havde hørt, at *Saldern* var en Mand af Duelighed, men tillige af en Stolthed og Grovhed, som grændsede til det utaalelige. Han havde først været Amtsfor-

valter i det fyrstelige Holsteen, men ei kunnet giøre Regnskab. Siden skal han have haft Kommission fra en Grev *v. Dernath*, at hæve Penge for ham i Hamborg, hvoraf han ei heller godt havde acqvitteret sig. Han gik derpaa til Rusland og kom i Naade hos *Peter III*. Da denne blev Keyser, sendte han ham som Minister til Berlin, men da *Peter* kom af Dage, vilde Keyserinden have sendt ham til Sibirien. Derfra reddede Grev *Panin* ham (hos hvem han havde insinueret sig) ved at forestille Keyserinden, at det var et godt Hoved, som kunde giøre hende Tienester, og da Negociationen angaaende Holsteens Afstaaelse til Danmark skulde bringes i Stand, bragte *Panin* ligeledes ham dertil i Forslag som den, der vidste bedst Beskeed om alting. Derved erhvervede han sig den Lykke og de Midler, som han kom i Besiddelse af.

Geheimeraad *Reventlow* sagde ellers, at Grev *Holck* efter Aftale med *Saldern* havde været den, der havde disponeret Kongen til at give *Reventlow* Afskeed; thi *Holck* indbildte sig, at Grev *Holstein* vilde have hans Søster, Madame *v. d. Lühe*, og derfor foreslog *Holck* Grev *Holstein* igien som Oberhofmester.[1]) Dronningen refuserede ham vel først, men lod sig dog siden overtale til at antage ham.

---

[1]) Lehnsgreve Christian Frederik Holstein til Ledreborg (1735—99), der 1762 var Direktør i Generalpostamtet, blev 1768 efter D. C. Reventlow Overhofmester hos Dronning Caroline Mathilde og efter Omvæltningen 1772 Overhofmarskalk, Overjægermester og Geheimekonferensraad. Han var 1769 2. Gang gift med Charlotte Elisabeth Henriette Friherreinde Inn- og Knyphausen (1741—1809), Overhofmesterinde hos Dronning Caroline Mathilde, død som Dekanesse i Vallø.

Heri er nok en Anachronismus, med mindre Madame *v. d. Lühe* endnu den Tiid var Hofdame og ugift.[1])

Et Par Anecdoter hørende til den Pyrmontske Brøndhistorie for 1788 og tildragne efter min Afreise bleve endnu fortalte. Den eene, nemlig at *Hertugen af Mecklenborg-Schwerin*[2]) efter vor Afreise havde givet et Bal, hvor han med Landraadinde *Ahlefeldt*, født *Wedderkop* fra Holsteen[3]) havde været første Par i en Engelsk Dans og Madame *Sauermann* fra Berlin med en anden Chapeau det andet Par. I Touren havde Hertugen givet Musicanterne Ordre at spille geschwindtere, men Madame *Sauermann* havde contremanderet dem. Hertugen gav ved Haandklap Ordre engang endnu til at spille hurtigere, men Madame *Sauermann* sagde derpaa ganske høit til dem: „Lässt seyn!“ Dette hørte Hertugen og sagde derpaa til Frue *Ahlefeldt*, at siden Madame gav sig af med at befale i Dandsen, var det bedst, de holdt op, hvorpaa han gik bort og satte sig til Basset-Bordet. Dette foraarsagede Ballets Ende og en forskrækkelig Mumlen, som bragte Madame *Sauermann* ud af sin Forfatning. Hun bad derfor Prinds *Carl* af Strelitz, der giorde meget af hende, at mægle Sagen; men Hertugen sagde, at en smuk Kone kunde tale sin Sag selv og behøvede ei tredie Mand. Hun maatte derfor overtale sig til at bede Her-

---

[1]) Se Side 98.

[2]) Se Side 106 og 102.

[3]) Elisabeth Anna Louise v. Wedderkop, gift 1782 med Geheimekonfraad Cai Vilhelm Ahlefeldt (1753—1838). Hun var Datter af dansk Oberst Joh. Ludv. v. Wedderkop og Christine Sophie v. Hildebrandt og døde 1836, 70 Aar gammel.

tugen om at dandse med hende; men han undskyldte sig, at han ei kunde dandse meere, og derved blev det da.

Den anden: at der en Eftermiddag havde været en Goutée, hvortil Madame *Ahlefeldt* med hendes Mand og Moder, Frue *Wedderkop*, ogsaa vare. Der var Prindsessen af Preussens Kammerherre, Grev *Wartensleben* kommen til Frue *Ahlefeldt* og bedet hende soupere hos Prindsessen, og hun havde lovet det. Hendes Mand og Moder bleve ei budne, hvilket, saavel som den sildige Indbydelse forekom hende underlig, men desuagtet preparerede hun sig til Souperen. Noget efter kom Frue *v. Staphorst* fra Hannover til hende og sagde, at hun ansaae hende for saa god, at hun ei vilde sætte nogen i Forlegenhed, at det var en Feiltagelse, at hun var buden til Prindsessens Souper, og at hun anmodede hende at undskylde det. Det synderligste herved var, at Frue *v. Staphorst* paatog sig denne Commission, da hun intet ved Prindsessens Hofstat havde at giøre og ei hørte til den; men Frue *v. Ahlefeldt* svarede dog, at hun ei agtede at profitere af Surpriser og derfor gierne blev borte. Siden blev hende ei af Grev *Wartensleben* eller Prindsessen giort ringeste Compliment, og hun tilligemed Mand og Moder reiste derfor bort uden at tage Afskeed fra hendes kgl. Højhed.

Efter Maaltidet besaae jeg Frue *v. Plessens* Hauge, som er anlagt i Engelsk Smag, og ved hvilken ei mangler andet end et større Rum. Paa en liden Høi i samme, som er tæt beplantet med Træer,

har hun ladet opsætte et Postament med to Urner, alt af Steen. Paa den eene staaer hendes Faders Navn.[1]) — —

Blandt andre rare Træer, som jeg forefandt, vare et vildt Olietræe og et Bomuldstræe, som jeg beundrede her at kunne udholde Vinteren. Desuden røde Ege og Bøge, et Acasia-Træe, som blomstrede for anden Gang i Aar, etc. — Om Aftenen indfandt sig nogle af Noblessen i Zelle, og jeg spillede et Parti Whist.

Den 15. August vare vi først om Formiddagen paa Slottet i Zelle, som er en fiirkantet Bygning med en Vold og Grav omkring og ganske gothisk. I Kirken, som er liden og uanseelig, stod Dronning *Carolines* Liigkiste af Mahogni-Træe med Festons af Ertz forsølvede, og Haandgreb og Lister, samt adskillige andre Zirater, af d.[ditto] forgyldte. At hun ei endnu er sat i den kommer af, at Kronen skal ved Tyvehaand være bleven beskadiget, hvilken derfor først skal repareres. Den sande Aarsag er ventelig, at Ingen bryder sig derom.

Vi besaae dernæst de Værelser, hun beboede, bestaaende i et Cabinet, Sovekammer, dagligt Værelse, Audientz-Gemak, Forgemak, Spisesal og Marskals-Sal, maadelig møblerede. I Sovekammeret havde begge hendes Børns Portræter hængt, som endnu kunde sees paa Tapetet, men de vare nedtagne, og som der blev sagt, sendte til Danmark. Dette var alt, hvad der fortiener paa Slottet at sees.

---

[1]) Statsministeren Grev Christian August Berckentin (1694—1758).

Derfra tog vi til den franske Hauge uden for Byen, hvor hendes Monument er opsat. Det bestaaer i et Postament, hvorpaa en Urne med hendes Brystbillede. En Figur, nøgen, som forestiller Sandheden, sidder paa Postamentet og bekrandser Urnen med en Laurbærkrands og med Cypresser. En Genius, eller rettere sagt et Barn, som staaer ved Postamentet, rækker Blomster at bestrøe den med. En Figur af et Fruentimmer med et nøgent Barn paa Armen, som ventelig skal betyde Goddædigheden, staaer hos. Paa den eene Side af Postamentet er et Skilt nede ved Jorden anbragt med den Inscription:

Carol. Mathildae
Dan. et Norw. Reg.
Natæ d. XXII Jul. 1751.
Denatæ d. X Maji 1775.
O. E. L.
P. C.[1])

Marmoret er graat sachsisk, der giør en meget slet Virkning, og Arbeidet er ligesaa maadeligt, saa Ordo Eqv. Lüneb. skammelig er bleven bedraget af den Kunstner, der har for dens Penge leveret den saa slette Varer, og meget hellere maatte have ladet Monumentet være ugiort.

I Haugen var et engelsk Bondehuus, som Dronningen havde ladet bygge, deels til Sikkerhed mod

[1]) De sidste Bogstaver betyder: Ordo Equestris Lüneburgensis Poni Curavit. I Oversættelse lyder Inskriptionen saaledes: For Caroline Mathilde, Danmarks og Norges Dronning, født d. 22. Juli 1751, død d. 10. Maj 1775, lod den lyneborgske Ridderorden dette sætte.

Uveir, naar hun spadserede her, deels til at spille og dandse i, men det var umeubleret og forfaldt allerede. Hun var ellers meget elsket her i Zelle for hendes artige Omgang og Goddædighed. Derpaa tvivler jeg heller ikke, siden jeg af egen Erfarenhed veed, at hun havde det behageligste og meest indtagende Væsen, naar hun kun vilde være saa. Hendes Carakteer var og god, naar hun blev begegnet vel og anstændig, men heftig og voldsom, saa snart hendes Passioner havde Overhaand. I det heele maae Danmark beklage, at den Beqvemhed, hun besad til at giøre Kongen og ved ham Landet lykkeligt, ved slette Ministre og lumpne Folk blev forvendt til det modsatte.

— — Om Middagen spiiste vi hos Frue *Pless*, hvor tillige blandt fleere var en Ober-Appellations-Raad *von Werkmeister*, som er Medlem af bemeldte Ret i Zelle, og hans Frue. Han har været i Kiøbenhavn 1767 og især haft Omgang med Conferentzraad *Nielsen*, hvem han medgav mig Hilsen til.[1]) Han gav mig Oplysning om Embeds-Examina i det Hannoverske. — Sandelig, saadan en Indretning maae endelig forbinde unge Adelsmænd og andre Personer, som vil have Embeder, til at lære, hvad Embedet tilhører, og hvormeget var det ikke at ønske, at man i Dannemark tænkte, at Manden er for Embedets og dette ei for hans Skyld.

[1]) Konferensraad Georg Nielsen (1710—97). 1746 Pagehovmester, senere Lærer for Christian VII og 1766 Kabinetssekretær hos Dronning Caroline Mathilde. Meddirektør for det kgl. Theater fra 1772 til 1774 og Bibliothekar ved Kongens Haandbibliothek.

Der blev i Dag fortalt en synderlig Historie om Kongen og Dronningen af Neapolis, som indeholdtes i en skreven Avis, hvilken var kommen til Prinds *Ernst af Strelitz*, der er Kommandant i Zelle,[1]) og af ham meddelt Frue *Pless*. Kongen havde nemlig ved Bordet tilkiendegivet sin Fornøielse over, at Keyseren ingen Vei kunde komme med Tyrken. Dronningen var derover bleven saa opbragt, at hun kastede en Tallerken til ham, hvorpaa Hans Maiestæt havde givet hende Ørefigen. Man havde betient sig af denne Leilighed for at aabne Kongens Øine over hendes Forhold, og hun var i Følge deraf sat i Kloster. Jeg erindrede i den Anledning, hvad en Mand, der har været dansk Minister i Neapolis, har fortalt mig, at nemlig en Dag, da Couren var samlet, Kongen var udeblevet en lang Tiid. Man begreb først ikke, hvad Aarsagen kunde være, men siden fik man Efterretning, at der havde været Klammerie mellem Kongen og Dronningen, hvilken sidste havde anfaldet Hans Maiestæts Frisure og bragt den i saadan Uorden, at den ganske maatte istandsættes, ligesom og Ansigtet var bleven ilde begegnet, saa Hans Maiestæt ei var i Stand til at lade sig see.

Den sidste *Landgreve af Hessen* var død i et Øieblik som han sad ved Bordet og roste til en Dame, hans Naboe, en Ret, som han med Graadighed spiiste af.[2]) Han spottede af og til Religionen,

---

[1]) Se Side 103.

[2]) Landgreve Frederik II af Hessen-Cassel (1720—85), preussisk Feltmarskalk, blev regerende Landgreve 1760. Han var anden Gang gift 1773 med Philipine Auguste Amalie af Brandenburg-Schwedt (1745—1800).

men saasnart ham fattedes det ringeste, var han bange for Døden og foretog alt, hvad Overtroen har opfundet, for at beroelige en fortvivlende Samvittighed. Hans sidste Gemal var smuk, men begegnede ham stedse uartig. Alt hvad han roste, lastede hun og vice versa. Det kan vel altsaa være troligt, hvad *Moore* fortæller, at hun aldrig har tilladt ham at bivaane sig.[1]) Da hun var bleven Enke, klædte itzige Landgreve sig ordentlig i dyb Sorg for at komplimentere hende, men da han lod sig melde, svarede hun, hun kunde ei see ham. Efter nogle Dage tilbød han hende Slottet i Hanau til Residentz, siden der ei var Leilighed i Cassel og hun desuden altid havde tilkiendegivet Modbydelighed til Cassel, men hun var ei heller fornøiet med Hanau. Landgreven blev derpaa vreed og lod hende sige, at hun da fik tage til et vist gammelt Slot, hvis Navn jeg ei erindrer, som er Landgrevindernes gamle Enkesæde og meget slet. Derpaa betænkte hun sig igien og valgte Cassel.

Om Eftermiddagen var et stort Selskab bedet til Frue *Pless* til Caffe og Assemblée. Derved kom og Prindserne *Carl* og *Ernst*[2]) af Mecklenborg-Strelitz. Jeg spillede Whist med Vice-Præsident *v. d. Wenses* Frue, en Niece af vor Generallieutenant *Ahlefeldt*,[3]) Oberstinde *Dackenhausen*, en Niece af Kammerherre, Baron *Bülow* i Altona, og Oberst

[1]) Johan Moores Værk: View of society & maners in France, Switzerland & Germany fra Slutningen af 1720erne udkom i en Mængde Oplag og blev oversat til de europæiske Hovedsprog. Senere udgav han en lignende kulturhistorisk Rejsebeskrivelse om Italien.

[2]) Se Side 103.

[3]) Hannoveransk Justitsminister G. F. A. v. d. Wense (død 1811) blev 1785 gift med Meta Ernestine Ahlefeldt (1765—1847).

Polier, som er Cavaleer hos Prinds *Carl*. Selskabet gik bort Kl. 8, paa os og Kammerherre *v. Thun*, samt hans Søster Madame *Plessen* fra Mecklenborg nær, som bleve der og spiiste til Aften. De to sidste havde vi allerede giort Bekiendtskab med i Pyrmont.

Den 16. August Kl. $5^1/_2$ reiste vi fra Zelle til Witzendorff, derfra til Sarendorff. Kl. 7 gik vi igien derfra til Harburg i 7 Timer til Kl. 2 om Natten. Jeg havde forud bestilt Hestene, ellers havde det ei været mueligt. Paa Rathskelleren kunde vi ei faae Logis, og maatte derfor tage ind hos en Mand, navnlig *Petersen*, hvor vi og vare ved vor Udreise. Logementet er der ganske godt og billigt.

Den 17. August gik vi fra Harburg i Selskab med Kammerherre *v. Thun* og Frue *Plessen*. Vinden var meget gunstig og vi vare i Hamborg i en Time. Vi gik i Land ved Bomhuuset for at gaae til *Harmsen* i „Stadt London", hos hvem allerede før min Afreise fra Pyrmont var bestilt Logemente; men da jeg nu kom, fik jeg dog intet, siden alting var besat. Kammerherre *Thun* og Søster kom i „Stadt Petersburg", og jeg i „Krämer-Amts-Hauss" hos *Eckart*, hvor vi havde ret gode Værelser, men ingen Udsigt. Vi maatte betale Litzen-Penge[1]) dobbelt, fordi det var Søndag. Om Middagen spiiste vi paa vort Kammer og ret vel. Om Eftermiddagen giorde vi Visitter og bleve modtagne hos Frue Grevinde *Bentinck*, til hvem jeg havde Brev med fra Hr. Grev *Osten*. Der traf jeg den Keyserlige

---

[1]) Dragerpenge.

Minister, Baron *von Binder*, som for nogle Aar siden havde været i Kiøbenhavn, og hvilken fortællede, at have havt Breve fra Fyrst *Kaunitz*,[1]) i hvis Følge han med Vished kunde forsikre, at *Kongen af Sverrig* i den mod Rusland begyndte Kriig ingen Understøttelse havde eller kunde haabe af nogen europæisk Magt. [Senere Tilføjelse:] Man saa dog siden, at Preussen og England stak bag derved.

Grevinde *Bentinck* bad os at blive ved Assembléen hos sig, men vi undskyldede os.[2])

Den 18. August var jeg om Formiddagen ude for at kiøbe Adskilligt. Om Eftermiddagen toge vi til Altona for at giøre vore Visiter der. Hos Justitsraad *Mathiesen*[3]) fortalte man mig, at Kongen havde tilladt Undersaatterne i Hertugdømmerne, at de i Kiøbstæderne af nogen Betydenhed kunde omsætte deres grove Courant mod Species-Mynten paa den Maade, at de for 128 Rdlr. Courant fik 10 Rdlr. Specie. Derved og [ved] et strengt Forbud, at Compagnie-Chefferne ei, som hidtil var skeet, maatte betale de Militære i Courant, og sende Specie-Pengene til Hamborg med en Fordeel af 6 Procent, var endeel af de nye Penge kommen

---

[1]) Den østrigske Kansler Fyrst Wenzel Anton v. Kaunitz (1711—94).

[2]) Grevinde Charlotte Sophie af Aldenburg til Knyphausen, Varel m. m. (1715—1806) blev 1733 gift med den hollandske Statsmand Grev Wilhelm af Bentinck (1704—74). Hun var en urolig Aand og førte et ustadigt Liv. Med sin Mand laa hun i Proces om Ejendomsrettighederne til hendes store Besiddelser i Oldenburg, der omtales i Mageskiftetraktaterne. Fra 1738 levede hun paa Rejser, opholdt sig ogsaa i Kbhvn. og blev mange Steder feteret for sin Aandrighed. Paa disse Rejser skabte hun sin store Mønt- og Medaillesamling, som hun med Kyndiges Bistand ordnede i Hamburg, hvor hun døde.

[3]) Se Side 72.

i Roulance, og man troede, at Sagen skulde og paa den Maade kunde sættes igiennem. Banken bytter ei fulde $^2/_3$ og $^1/_3$ Specier imod den mindre Specie-Mynt, da den sidste er ringere og kun en Scheide-Mynt.[1])

Vi besaae endnu i Altona den saakaldede *Köller-Bannerske* Hauge, hvorfra er den deiligste Udsigt over Elben og i samme liggende deilige Lande og Øer.

Den 19. August toge vi til Poppenbüttel for at see det nye der for Specierne giorte Mynt-Anlæg. — Stedet har været et Kobberverk, drevet ved Hielp af et der løbende Vand, og dette har tient til Paaskud at paabinde Kongen det for den skammelige Priis af 40000 Rdlr., der vist er 50 Procent meere end det er værd, da Bygningen er af ringe Betydenhed, og den tilliggende Grund, som overalt til en Mynt kunde undværes, slet. Har den forrige Eier, *Olde*,[2]) derfor, som her aabenlyst siges, skyldt Skatmester *Schimmelmanns* Arvinger 30000 Rdlr., hvilke formedelst dette Salg ere blevne betalte, fortiener Finantzministeren, Grev *Schimmelmann* vist ikke det Navn af en uegennyttig Mand, hvilket jeg dog troede, han hidtil fortiente. Nu skeer Udmyntningen ikke eengang her, men i Altona. Den Nytte, dette Sted giør, er altsaa kun, at man her smelter Sølvet. — — Der behøves kun liden Forstand til at begribe Daarligheden af et saadant Anlæg, helst der allerede i Altona vare

---

[1]) Skillemønt.

[2]) Købmand Heinrich Christian Olde solgte 1786 sit Kobberværk i Poppenbüttel, $1^1/_2$ Mil N. O. for Hamburg, til Staten, der her indrettede et Smelteri for Mønten i Altona, som Olde forpagtede og Staten overtog efter hans Død 1789.

alle Mynt-Anstalter, som udfordredes, og dersom man ikke endelig for Skams Skyld vil vedblive fremdeeles i samme Tour, varer det vistnok ikke længe før man foranstalter Smeltningen og Valsningen i Altona; da man vil see, hvad Kongen og Landet vil faae igien for de 40000 Rdlr. og de imidlertid paa Stedet giorte Bekostninger.

Vi spiiste til Middag paa et nærmere mod Hamborg liggende Sted, Willensbüttel kaldet, i en Gartners Huus, som holdes ved et der værende meget smukt Sommerhuus, en Frue *v. Kurtzrock* tilhørende, og kom tilbage til Hamborg om Aftenen, hvilken vi fornøielig tilbragte i Hr. Kammerherre *Carl Plessens*[1]) Selskab, der og havde giort Touren med til Poppenbüttel.

Den 20. August var jeg om Formiddagen ude for at see mig om. — Om Middagen spiiste vi hos Grevinde *Bentinck* i Byen, hvor Grevinde *Lerche*[2]) ogsaa var tilligemed hendes Niece Comtesse *Leiningen*, Enke-Baronesse *v. Kurtzrock* og hendes Søn, Storfyrstelig Kammerherre, og fleere. Selskabet var meget morsomt. — — Kl. 6 var Assemblée hos Grevinden. Der kom og Grev *Werner Schulenborg*, dansk Kammerherre, tilligemed hans Frue, forrige Oberstinde *Malleville*,[3]) og Frøken

1) Se Side 62.

2) Grevinde Amalie Margrethe Christiane Caroline Lerche (1713—1800), Datter af Rigsgreve Georg Carl Ludvig Leiningen-Westerburg og Comtesse Margrethe Danneskiold Laurvigen, var Enke efter General og Overkrigssekretær, Greve Christian Lerche til Lerchenborg, død 1757.

3) Grev Werner v. d. Schulenburg (1736—1810) blev 12 Aar gammel Kammerjunker og Kammerherre 1752. Envoyé i Sachsen fra 1763 til 1768. Han kom i Besiddelse af en Del Godser i Hertugdømmerne og boede i Hamburg. Han var gift med den fra Struenseeperioden bekendte Fru de Malleville, se Side 17.

Hviid fra Kiøbenhavn.[1]) Kl. $9^1/_2$, efter at jeg havde spillet et Parti Whist, toge vi hiem.

Den 21. August. Frue Grevinde *Bentinck* sendte mig i Dag Cataloguet over hendes Medailler, tilligemed et meget bevaagent Brev. — — Om Middagen spiiste vi hos D'hrr. *Schram* & *Kerstens* paa deres Hauge uden for Porten. Madame *Schram* og hendes ældste Datter ere meget elskværdige Personer. Vi giorde der Bekiendtskab med Frue Generalinde *Jahnus*, hvis Mand har været Generallieutenant i keyserlig Tieneste og siden Kommandant i Hamborg, en meget agtværdig Dame.[2]) Hun har en Søn i keyserlig Tieneste. Som Kontrast mod disse anfører jeg Stadt-Secretairen, en Hr. Doctor *Schultze*, en ung Mand, men som gav sig en Anseelse som et stort Riges Premier-Minister, og blandt andet i Samtale med min Kone udlod sin Forundring over at der kunde gives Folk i Kiøbenhavn, der ei talede Tydsk, — men lod dog iøvrigt at være en Mand af Talenter, kun at han behøvede lidt meere Artighed og Kundskab af Verden.

Den 22. August reiste jeg til Wandsbeck, som ligger een Times Vei fra Hamborg. Det Slot, afg. Grev *Schimmelmann* der har anlagt, er hverken i Henseende til Bygning eller Haugen i den Smag,

---

[1]) Frøken Caja Hviid (1761—1821) var i Besøg eller i Huset hos sin Kusine, den ovennævnte Grevinde v. d. Schulenburg f. Meyer. Hun var en Datter af Kammerraad, fhv. Husarritmester, Jens Hviid til Hummeltofte, og havde været Selskabsdame hos Arveprinsessen; senere boede hun i Tyskland, hvor hun døde som Stiftsdame i et preussisk Kloster.

[2]) Generalinde Christine Dorothea Jahnus, født Grevinde v. Auersperg var Enke efter østerrigsk Feltmarskallieutenant Maximilian Franz v. Jahnus, der fra 1763 til sin Død 1772 var Stadkommandant i Hamburg.

jeg havde ventet. — — Paa min Tilbagereise kom jeg giennem Horn og Hamm, hvor jeg saae Madame *Voigts* Hauge, der vel og er i fransk Smag og mindre end den *Schimmelmannske*, men dog med bedre Valg og Kundskab indrettet. — —

Om Middagen spiiste vi hos Hr. *Frands Doormann* og giorde derpaa vore Afskeedsvisiter. Vi bleve modtagne hos Hr. Grev *Werner Schulenborg*, hvis Frue medgav os Hilsener til sin Moder Fru *Meyer*.[1])

Den 23. August om Morgenen Kl. $4^3/_4$ forlode vi Hamborg for at gaae til Geheimeraad *v. Thienens* Gods Sierhagen, som ligger een Miil fra Eutin. Den næste Station var til Heidekrug. — Kl. 9 til Segeberg. Jeg spiiste hos Amtmanden, Hr. Conferentzraad *Schumacher*,[2]) som endnu ei vidste af den Foranstaltning, at Kongen vilde indvexle Courant-Mynten med Species. Kl. $4^1/_2$ gik vi derfra med friske Heste, men underveis Kl. 9 om Aftenen fandt vi nyt Forspand i en Bondebye, Qvistorff kaldet. Derfra til Eutin er nok $^1/_2$ tydsk Miil. Vi passerede der igiennem og mig syntes, der vare adskillige artige Bygninger. Endelig ankom vi Kl. mod 12 til Sierhagen, og bleve meget artig modtagne.

Veien fra Hamborg hertil er meestendeels Sand og derfor overmaade tung. Der er og megen Heede, og ved Segeberg er ingen Skov; men paa de fleeste Steder drives Landet dog med megen Fliid.

1) Grevinde Johanne Marie v. d. Schulenburgs (forhen de Mallevilles) Forældre var Kaptajn i Søetaten Emanuel Meyer og Johanne Møhlbom.

2) Se Side 74.

Den 24. August havde jeg Conferenzer med Geheimekonferentzraad *v. Thienen* og Frue[1]) om Frue *Hardenbergs* Sag og kom ei ud af Huuset.

Geheimeraaden vidste heller intet af, at Kongen vilde indløse Courant-Mynten; derimod forsikrede han, at Qvart-Procent-Skattens Indførsel i en Deel af Holsteen, som før ei havde været kongelig, og denne Forandring af Mynten, havde giort en høist skadelig Sensation i Fyrstendømmerne, da enhver søgte at bringe sine Capitaler ud af Landet for at have samme i Sikkerhed og Roelighed. Derfor vare og Jordegodserne i det Holsteenske noget faldne og derimod i det Mecklenborgske saaledes stegne, at det var sieldent noget Gods, der var at faae.

Han troede, at Indretningen med Hoverie-Arbeide af Bønderne intet duer, og at det er meget bedre, naar en Proprietær sætter Bøndernes Hoverie paa Penge, og derimod driver sit Arbeide ved egne Folk og Kreaturer, efterdi det da giøres meget bedre. Han har og saaledes giort det paa et af sine Godser, som han har i Mecklenborg, og finder sin Regning derved. Overhovedet ansaae han det nyttigere for Landet, naar den Avl, som nu drives af Bønderne i Holsteen som Pagt-Jord imod Hoverie, blev drevet af Huusbonden selv og Bøndergaardene nedlagte, fordi Jorden da vilde dyrkes bedre og frembringe meere. Folkemængden, sagde han, vilde ei heller lide derved, thi som Agerdyrkningen derved vilde drives omhyggeligere, vilde fleere Folk til den ogsaa behøves, og for at

[1]) Se Side 54.

have disse vilde Proprietairen nødes til at give dem Parceller, som de med deres Familie kunde leve af. Livegenskabet i Holsteen siger efter hans Begreb slet intet, thi behandler en Proprietair ei sine Bønder skikkelig, vare de saa nær ved Grændserne, at de strax gaae bort. Omendskiønt den [det?] er i Mecklenborg, saa var der dog frie Folk nok at faae paa Godserne, og saadanne frie Folk samt deres Afkom bliver ei Livegne ved at tage Fæste. Den eene Proprietair i Mecklenborg har heller intet imod, at en Karl af hans Gods fæster paa et andet Gods, og dette er en staaende Regel mellem Proprietairerne der i Landet. Bønderne i Mecklenborg ere iøvrigt flittigere og dueligere end de i Holsteen.

Den 25. August vare vi paa Kammerherre Grev *v. Dernaths* Gaard Hasselburg, der ligger $^1/_2$ Miil fra Sierhagen og er en meget smuk massiv Bygning. Derved en liden Dyrehauge. Greven var der ei, men hans anden Søn, en ung Maand paa 18 Aar modtog os.[1]) Den samme har skrevet nogle franske Vers, som han har tilegnet en Tante, Geheime-Conferentzraadinde *v. Thienen*, men som ei vare af megen Betydenhed enten i Henseende til Sprog eller Materie.

Den 26. August. Hr. Geheimeraad *v. Thienen* og jeg reiste i Dag til Löhrstorff for at handle med Geheimeraad *Hardenberg* om Separationen mellem hans forrige Frue og ham. — — Om Af-

---

[1]) Geheimeraad, Kammerherre Grev Frederik Otto v. Dernath til Hasselburg og Oevelgönne (1734—1805) og hans Søn Kammerjunker Wolf Heinrich v. Dernath (1769—93).

tenen toge vi tilbage til Sierhagen. Reisen mellem begge Steder medtager 4 Timer.

Den 27. August giorde jeg om Formiddagen Udkast til Forliget, og om Eftermiddagen tog jeg til Löhrstorff alleene for at giøre nærmere Aftale om alting.

Den 28. kom Geheimeraad *v. Thienen* efter, og vi bragte Sagen i Orden, at Forliget den 29. August af Geheimeraad *Hardenberg* blev underskrevet, hvorpaa vi toge tilbage tilligemed *Hardenbergs* Mandatarius, Krigs-Secretair og Advocat *Velthuysen* fra Hannover, som skulde modtage Grevinde *Reventlows* Underskrift.

Den 30. gik hen dermed, og den 31. reiste vi om Eftermiddagen 2 Miil bort til et Vertshuus, som ligger paa Veien til Lübeck, Stawedder kaldet, hvor Geheimeraad *Hardenberg* mødte og Forligene bleve omvexlede. Der skiltes vi da ad; han gik til Brunswig giennem Lübeck og Lüneborg, men vi tilbage.

Secretair *Velthuysen* er en Mand af Kundskab og Levemaade, han kiendte Professor *Abraham Kall* og Biskop *Schønheyder*, med hvilke han havde studeret i Göttingen, og til hvilke han medgav mig Hilsener. Paa Veien til Stawedder laae Byen Neustadt, hvortil en Fiord af Østersøen indløber paa venstre Haand.

Den 1. Sept. fornøiede jeg mig om Formiddagen med Agerhøns-Jagt paa Sierhagen. — Om Onsdagen tog Geheimeraad *v. Thienen* til Wahlstorff for at følge sin Søster Ober-Ceremoniemesterinde *v. Plessen* til Jorden.[1]) Hun blev den Aften begravet

---

[1]) Se Side 13.

i Preetz. Om Eftermiddagen toge vi Afskeed fra Damerne og kom om Aftenen Kl. $9^1/_2$ til Wittmold. Paa Veien passerede vi Plöen. — En Time efter vor Ankomst til Wittmold kom Kammerherre *Carl Adolph v. Plessen* og hiem fra sin Moders Begravelse.

Den 2. Sept. tog Kammerherre *Pless* til Walstorff om Morgenen for at overvære Aabningen af sin Moders Testament. Executorerne deraf vare hendes Broder, Geheimeraad *v. Thienen*, og Geheimeraad *Christian Rantzau*, Verbitter i Preetz.[1]) Om Middagen reiste vi til Walstorff for at spiise der, hvor jeg bl. a. lærte at kiende bemeldte Geheimeraad *Rantzau.* Han er en Mand af megen juridisk og literarisk Kundskab og talede med megen Agtelse om *P. F. Suhm.* I den Anledning sagde han mig, at han i Huberi opera minora, hvor der handles *de rebus omelandicis* [havde] fundet en Efterretning om en *Suhm*, som har været i Omeland i Gröningen. Bemeldte *Suhm* er nævnt i Møllers Bog om den Suhmske Familie, men uden at citere Huber. Videre sagde han at have i Fortalen til en af Tomerne af Heberleins tydske Reichs-Geschichte fundet en Efterretning om *Christian den 1.* der var ubekiendt endog for — som han troede — Justisraad *Christiani*, efterdi denne intet har talt om i hans Historie der Herzogthümer Schleswig-Holstein.[2]) Denne Efterretning bestod deri, at

[1]) Det maa upaatvivlelig være Geheimeraad Cai Rantzau (1726—92) (ikke Christian) her er Tale om. Han havde været Gesandt i London og blev 1767 Kansler ved Overretten paa Gottorp. 1790 blev han Geheimekonferensraad og s. A. anden Gang gift, 64 Aar gammel, med den 23aarige Baronesse Anna Ernestine Brockdorff, den senere Baronesse Selby.

[2]) Justitsraad, Professor i Kiel Wilhelm Ernst Christiani (1731—93) havde i Aarene fra 1775 til 1784 skrevet sit store Værk om Hertugdømmernes Historie.

da *Christian I* hos Keyser *Frederik III* udvirkede, at Grevskabet Holsteen blev til et Hertugdom, fik han tillige Privilegium paa, at han i Italien paa Keyserens Vegne kunde giøre Rigs-Grever og Baroner. Om jeg erindrer ret, sagde Geheimeraad *Rantzau*, at Kongen ogsaa havde betient sig deraf.

Om Aftenen skiltes Selskabet, og vi søgte tilbage til Wittmold.

Endnu en Anekdote fortællede den unge Greve *v. Dernath* om Kongen af Sverrig. Da denne var kommen til Armeen i Finland for at bekrige Rusland, iførte han sig en Dag et Pandser besat med Perler og Juveler og holdt en Tale til Armeen, erindrende dem om Forfædernes Bedrifter og forsikrende at ville føre dem til Petersborg. „Der," sagde han, „vil vi ei lade en Steen paa den anden. Peter den Stores Støtte skal spares, men paa dens Fod skal graves de Ord: „Gustav den 3die var her." — Til en af Officiererne skal han have sagt „Petersbourg ou la mort!"

Den 3. Sept. fik vi en Tidende, at *Kronprindsen* uformodet var kommen til Holsteen og om Middagen vilde spiise i Sleswig. Enhver blev opmærksom over denne Reise i saa kritisk en Tiid. Mig synes det rimeligste Øiemed er at forvisse sig om de Skandsers Tilstand, som skulde forsvare Indløbene i Landet. Geheimeraad *Rantzau* yttrede og igaar en Frygt for, at Garnisonen i Wismar[1]) gierne kunde foretage en Streifning, der vel i sig selv intet vilde decidere, men dog foraarsage Ulykke

[1]) Det maa erindres, at Wismar laa i Svensk-Pommern.

nok. Man havde havt Exempel derpaa, sagde han, i den sidste nordiske Krig.[1])

Den 4. Sept. vare vi som igaar paa Jagt. Den 5. Sept. reiste vi fra Wittmold Kl. 7 om Morgenen og ankom i Kiel Kl. 11. Paa Veien passerede vi Preetz. — Efter Ankomsten kom Advokat *Schmidt*, en meget duelig Mand, hvis Bekiendtskab jeg havde giort i Altona og fornyet igaar paa Wittwold, til mig og fulgte med mig for at besee Byen. — — Om Middagen spiiste vi hos Advocat *Schmidt*, — Om Eftermiddagen førte han os til Düsternbroeck, hvor Justitsraad *Hirschfeld* for kongelig Regning har anlagt en Træskole, af hvilken de kongl. Amtsbønder uden Betaling kan blive forsynede. — —

Justitsraad *Hirschfeld*[2]) klagede over, at de Studia, som egentlig med nogen Fliid her dyrkedes, var kun Brød-Studia, Theologie nemlig og Jurisprudentz. Historie, Philosophie og skiønne Videnskaber forsømmes saa godt som ganske. I de Fag, sagde han, er Bibliotheket og slet forsynet. Adelen

---

[1]) Den svenske Konge Gustaf III havde, efter sit forgæves Forsøg paa at faa Danmark til at svigte sit Forsvarsforbund med Rusland, gjort Alvor af at erklære dette Land Krig og var i Juni 1788 trængt ind i russisk Finland. Han var som bekendt uheldig, og det lykkedes ham saa lidet at rive sine Officerer med sig, at de endog gjorde Mytteri imod ham. Den krigslystne unge Kronprins af Danmark (Frederik VI) vilde absolut blande sig i Krigen som Ruslands Allierede og fra Norge rykke ind i Sverige. Prins Carl af Hessen stod i Spidsen for det slet forberedte og slet rustede Korps og Kronprinsen fulgte selv med som Frivillig, i hvilken Anledning han den 31. August i al Hemmelighed rejste til Slesvig, og uden at man anede Meningen med dette Besøg, fulgte han den 6. Septbr. Prins Carl af Hessen til Norge. Den 13. Septbr. kom de til Christiania. Som bekendt blev den dansk-norske Hærs Indtrængen i Sverige standset ved den engelske Gesandt Hugh Elliots Intervention, og en Vaabenstilstand endte Danmark-Norges Deltagelse i Krigen mellem Sverige og Rusland.

[2]) Justitsraad Christian Cay Lorenz Hirschfeld (1742—92) blev Professor i Kiel 1769 og udgav en Række Skrifter om Havekunsten.

bryder sig lidet om at lære noget. Deres Ærgiærrighed gaaer kun til at paapasse et Jordegods, og i det høieste at kunne slippe ind i Obergericht i Glückstadt. Vel har det tydske Cancellie i Kiøbenhavn befalet, at de Studerende skulde tilholdes at dyrke de nu forsømte Videnskaber, men det bliver derved, da det ei paastaaes med Eftertryk. De Studerendes Tal er omtrent 200. Forhen vare endeel fra Hamborg her, efterdi de før Indfødsrettens Indførsel havde Haab at faae Embeder, men siden den Tiid kommer her ingen. Endelig klagede han meget over Skolerne og den Underviisning, Ungdommen der [fik]. Det er meget siældent, siger han, at der kommer nogen til Universitetet, der skulde kunne Latin saa godt, at han var i Stand til at giøre en Stiil uden grammatikalske Feyl.

Efter Tilbagekomsten til Kiel besøgte vi Frue *Hornemann*, Enke efter salig Justitzraad og Told-Inspecteur *Hornemann* i Kiøbenhavn. Hun har for et Aar siden nedsat sig her, da det ei var hende muligt med hendes Pension at udkomme i Danmark. Vi beundrede hendes og hendes Datters Arbeide i Broderie, hvori hun ret er Mesterinde. Især saae vi et Par smukke Stykker af Broderie paa Straae bestemte til Kakkelovns-Skiærme eller Tapeter. At male paa Straaet, for efter dette Udkast at brodere, er hendes Opfindelse, og Maaden ubekiendt. Hun har hidtil sendt sit Arbeide til Dronning *Juliane* og Prindsesse *Sophie Frederike* og faaet det vel betalt; men da hun frygter, naar Dronningen skulde døe, at savne Afsetning, saa

var hun sindet at gaae enten til Berlin, hvor man har givet hende Haab om en fordeelagtig Ansettelse eller i det mindste til Altona, for at være Hamborg og Afsetning i Tydsland nærmere.[1])

Aftenen passerede vi i hendes og Datters Selskab hos Hr. *Schmidt* meget angeneemt. Grev *Holck*, Kongens forrige Favorit, kom der og paa en kort Tiid og bad os til hans Gaard Eckhof, men vi maatte undskylde os.[2]) Han sagde, at *Kron-Prindsen* og Prinds *Carl af Hessen* i een af Dagene vilde gaae til Fladstrand og derfra til Norge, samt at ventelig inden den 16. Krigen vilde være erklæret mod Sverrig.

Den 6. Sept. besøgte jeg Justitsraad *Ihlen* og Frue. Han berettede mig at have Kommissionen at indvexle Courant-Mynten med Species-Mynten saaledes, at for 128 Dlr. Grov Courant betales 100-Species i fulde Specier, $^2/_3$ og $^1/_3$ Dalere. Han tilstod den mindre Mynt at være slettere, men han sagde tillige, hans Ordre var, ikke at paatvinge nogen enten samme eller Banco-Sedler, og at man havde erklæret, han skulde faae saa meget Specie-Mynt, som han kun behøvede eller forlangede til Indvexlingen.

Han tilstod, at Canalen slet ingen Nytte giorde,

[1]) Bothilde (Bolette) Birgitte Hornemann født Riegels (1752—92), Enke efter Justitsraad, Toldinspektør i Kbhvn. Ole Hornemann (død 1779), søgte 1790, tilligemed sin Stifdatter Ottilie Pauline Hornemannn (1764—1826), at blive Medlemmer af Kunstakademiet i Kbhvn. paa Grund af deres Arbejder i Kunstbroderi. Det lykkedes ikke, hvorimod Datteren s. A. blev Medlem af Akademiet i Berlin. Hun døde ugift i Altona som Bestyrerinde af en Pigeskole. Fru Hornemann døde paa en af sine mange Rejser i Tydskland.

[2]) Se Side 14. Den gamle Roué, der havde gjort saa mange Ulykker, skildres i sine ældre Dage paa en meget sympathetisk Maade. (Rist, Lebenserinnerungen I, Side 143 ff.).

uden i saa vidt den lettede Transporten imellem de indenlandske Steder, som ligge ved den, og Indkomsten deraf er ikke tilstrækkelig til dens Underholdning eller engang til at lønne de Betiente, som ved den ere ansatte. Den kunde efter hans Meening været meget beqvemmere og nyttigere anlagt, om den var bleven bragt igiennem Stören, fordi den der havde ligget Hamborg nærmere; men i saa Fald var den Profit falden bort, som den afdøde Grev *Schimmelmann* vilde høste af den, ved at bringe den forbi Godset Knoop og derved at faae sin Skov vel betalt.

Jeg besøgte siden Frue *Hornemann* og Justitsraad *Christiani*, som og klagede over at Studenterne ei med synderlig Iver lagde sig efter Historien, hvori han er Professor. Vi talede om Bibliotheket. — — Det hertugelig-gottorpske Archiv blev ved Overleveringen af Landet til Kongen af Danmark adsplittet. Hvad der ansaaes som Familie-Dokumenter, fik Biskoppen af Lübeck. Endeel, der vedkom Stridighederne mellem Kongerne og Hertugerne, blev pakket i Kufferter og nedsunket i Havet. Resten fik Kongen, hvoraf meget lidet kun er i Kiel.

Etatsraad *Stahl*, som er Medlem af General-Directorio eller den Commision, der har at bestille med de kgl. Godsers bedre Indretninger i den fyrstelige Andeel af Holsteen, besøgte jeg og, men fandt ham ei hiemme.[1]) Vi spiiste der-

---

[1]) Etatsraad Henrik Ernst Stahl (1730—96), Direktør for Enkeforsørgelsesanstalten i Kiel.

paa hos Assessor *Rathlew* ved Table d'hôte. Der kom og Conferentzraad *Josias von Qvalen*, hvem jeg allerede paa Walstorff havde lovet at ville besøge. — —

Kl. $4^3/_4$ forlode vi Kiel for at gaae til Hr. Conferentzraad *v. Qvalens* Gaard Borchorst,[1]) hvor vi kom $7^1/_2$. Den har en massiv Bygning og ligger i en meget behagelig Egn. Den er og af Betydenhed, thi paa den og en tilhørende Meierie-Gaard holdes 340 Køer, hvilke beregnes 10 à 11 Rdlr. Stykket aarlig Nytte. Avlingen sagdes ei at indbringe fuldt saa meget som Hollænderiet.

Man havde Tidende fra Slesvig at *Kron-Prindsen* og Prinds *Carl* vare i Dag reiste til Fladstrand, og at den sidste havde faaet et Brev fra Kongen af Sverrig, hvori denne bl. a. udtrykkede sig saaledes: „Je ne cesserai pas avant, qve j'aie fait trembler l'Impératrice. Vous n'avez qv'a choisir des deux allieés, leqvel vous trouverez bon, ou moi, ou l'Impératrice. La saine raison doit dire de me choisir, pour se defaire de cette sotte dependance. Si vous vous declarez contre moi, qv'on soit persuadé, qve ma rancune sera irreparable, et qve je quitterai de l'instant la Finlande pour tomber en Danemarc avec toutes mes forces.“ Afskeeden i Slesvig havde været meget rørende, og Kron-Prindsen var afreist med Taarer i Øinene.

Den 7. Sept. Kammerherre *Ahlefeldt-Dehn* paa

---

[1]) Josias v. Qualen (1742—1819) var i hertugelig-oldenborgsk Tjeneste, men boede dengang i Kiel. Han ejede Godset Borghorst, senere Godset Damp. Han havde mange vigtige administrative Tillidshverv og blev 1810 Geheimekonferensraad

Ludvigsburg,[1]) som igaar havde været i Slesvig, kom her og til Middag og bekræftede de Tidender, vi igaar havde fra Slesvig. Han troede, Kron-Prindsen kun paa en kort Tiid vilde blive i Norge, siden hans Nærværelse i Sælland behøvedes, og at Prinds *Carl* havde Patent som russisk Feltmarskal for under den Titel at anføre den Norske Armee, naar den som Hielpetropper skulde rykke ind i Sverrig. Han opkastede det Spørgsmaal om det ei var at gaae et Skridt for vidt, at lade Armeen agere paa den Norske Grændse, og jeg maae tilstaae, det forekommer mig saa; men maaskee Nødvendigheden undskylder det, siden man, ved at lade Tropperne gaae ud af Landet, i Russisk Sold, vilde blotte Grændserne for de Svenskes Indfald.

Den 8. Sept. reiste vi fra Borchorst Kl. 7 om Morgenen og vare Kl. 9 i Eckernförde. — — Kl. $9^1/_2$ reiste vi derfra til Flensborg, som er 7 Miil, og kom der Kl. 5 om Eftermiddagen. Vi traadte af paa Postgaarden, hvor vi logerede ret vel og spiiste iligemaade godt. — Derefter besaae jeg Havnen, hvilken overmaade fornøiede mig ved det uventede Syn af 150 til 200 tildeels 2- og 3-mastede Skibe, som laae der. En Skipper sagde mig, at de vel havde et hundrede Stykker endnu og meere, hvilke vare i Fart, tildeels i Middelhavet paa Fragt. For de sidste vare Eierne meget bekymrede, thi i Fald der blev Krig med Sverrig, frygtede de, at de

[1]) Kammerherre Carl Frederik Ulrik Ahlefeldt-Dehn (1750—1829) til Ludvigsburg, Amtmand over Steinburg Amt 1805 til 1820. Geheimekonferensraad 1815.

barbariske Magter skulde bryde med os, af hvilken Aarsag man i Middelhavet ei heller nu troede det danske Flag. Blandt de her liggende Skibe vare en 6 à 8 Svenske, som ei turde gaae ud for Russerne, men derved let kan blive Prise, i Fald Krig mellem Danmark og Sverrig erklæres.

Jeg gik igiennem Byen og fandt den store Gade overmaade lang, langsmed Havnen, til hvilken der, fra bemeldte Gade af, nedløb adskillige Tvergader. Der var og i Byen mestendeel grundmurede Bygninger, men faae af dem vare af anden end gammeldags Gavlbygning og med Karnapper. Endelig besøgte jeg den gamle ærværdige Professor og Rector *Møller*, som i 74 Aars Alder havde al den Munterhed, en Mand paa 50 Aar kan besidde. Han viiste mig sin Samling til den danske Historie i alle Fag. — — Meget imod min Villie skiltes jeg fra denne respektable Olding.[1])

Den 9. Sept. Kl. $5^3/_4$ om Morgenen reiste [vi] til Apenrade. Jeg traadte af hos *Hartmejer*, der ei var hiemme. — Kl. $11^3/_4$ gik jeg derfra til Hadersleb. — — Jeg blev meget forundret over i det heele Slesvigske, men især i Haderslew, at høre de bittreste Klager over, at der ingen Sølvmynt var, ja, at man end ikke kunde faae en Banco-Seddel byttet mod den elendige Kobbermynt ringere end med Tab af 4 à 6 Sk. Dette stikker besynderlig af mod Holsteen, hvor man ei seer andet

---

[1]) Den bekendte Personalhistoriker Olaus Henrik Moller (ikke Møller) (1715—96) blev 1744 Professor i Literærhistorie i Kbhvn. og 1750 Rektor i sin Fødeby Flensborg. Af hans store haandskrevne Samlinger kom en stor Del til det kgl. Bibliothek i Kbhvn.

end grov Courant, fordi man ei der kan paatvinge Folk Banco-Sedler eller slet Mynt. Den samme Klage over Mangel paa Mynt var og i Fyen, da jeg siden efter kom der.

Aftenen tilbragte vi hos Hr. Geheimeraad og Amtmand *Stemann*,[1]) hvor der var et Selskab af adskillige kongelige Betiente i Hadersleb. Hans Gaard ligger udenfor Byen, lidet fra gl. Haderslew Kirke, og dens Hauge støder til en stor Søe, som driver en Mølle og kaldes Haderslew-Dam.

Jeg kom hiem upasselig og maatte op om Natten, dog reiste jeg den 10. Sept. Kl. 8 om Morgenen til Aarøsunds Færgehuus og anvendte paa de 2 Miil 2½ Time, da Veien er tildeels meget sandig. Der var ingen Færge tilstede, følgelig gik jeg i en Baad til Assens. Paa de to Miil tilbragte jeg 4½ Time, og kom ei til Assens før Kl. 4¼ om Eftermiddagen. Jeg fandt min gamle Moder, Søster og Svoger,[2]) samt min *Broder*[3]) og hans Kone ved god Sundhed, ventende paa os. — Jeg var ei vel om Aftenen, og dette tiltog ud paa Natten med min sædvanlige Hovedpine, saa jeg maatte op og tage Medicin.

Den 11. Sept. maadelig, dog kunde jeg om Eftermiddagen besøge nogle Bekiendte. Ved den Leilighed besaae jeg og Kirken og Stedet i Om-

[1]) Fhv. Statsminister Christian Ludvig Stemann (1730—1813) blev afskediget ved Regeringsforandringen 14. April 1784 og strax derpaa Amtmand i Haderslev til 1789, da han blev Overpræsident i Altona.

[2]) Se Side 32.

[3]) Peter Uldalls yngre Broder, Johannes Uldall (1745—1806) blev ca. 1782 Byfoged i Svendborg og 1885 Landsdommer over Fyen og Langeland. Han fik sin Afsked 1806. Hans Hustru Cathrine v. Bergen (1754—1806), døde tre Dage efter sin Mand.

gangen ved Choret, hvor min Fader er begravet. Kirken bestaaer ligesom den i Haderslew af 3 lange Gange, hvoraf Hvælvingen i den midterste er meget høi. Der er intet mærkværdigt deri uden General-Major *Rømmers* og Frues f. Grevinde *Trampes*, samt dennes Søsters, en Generalmajor-inde *Ellebrachts* Begravelse. En forgyldt Kanon-Kugle sidder i Muren af Klokketaarnet, hvilken skal være skudt derind af de Svenske, da de stode ved Byen 1658. Paa den Tiid var der endnu vente-lig noget af Fæstningsverkerne tilbage, hvilke og-saa i min Barndom paa nogle Steder kunde kiendes; men nu fandt jeg alleene en Dam tilbage udenfor Ramsherreds-Porten, hvilken Dam er en Levning af Gravene.

Den 12. Sept. vare vi paa Jagt ved Asperup og Riisom efter Agerhøns, men jeg fik kun 2, skiønt der var Høns i Skokketal. Aarsagen var, at man ei i Forveien havde ladet en Skytte fra een af Herregaardene i Nærheden komme der for at anviise os de beqvemmeste Steder, ei heller bestilt en halv Snees Folk til at giennemklappe det mangfoldige høie Krat, hvori Hønsene laae. Vi brugte 4 Timer til Hen- og ligesaa meget til Hiemveien. Bevægelsen giorde, at jeg Dagen efter befandt mig bedre.

Den 13. Sept. spiiste vi om Middagen hos Frue Baronesse *Rantzau* paa Frederikslund, 2 Miile fra Assens. Hendes Mand [1]) var i Sælland ved sit

[1]) Oberst Baron Frederik Siegfred Rantzau til Frederikslund (1744—1822) var under Mobiliseringen paa Sjælland paa den Tid Kommandør for en Kavalleri-brigade. 1814 blev han Besidder af det Rantzauske Forlods og Greve. Hans Hustru var Baronesse Sophie Magdalene Krag-Juel-Vind (1754—1833).

Regiment i Anledning af Krigs-Uroelighederne. Bygningen er stor, modern og smuk, bestaaende af 15 grundmurede Fag, Kielder, Hoved- og en mindre Etage, og Værelserne ere ret pyntelige. Haugen er et nyt Anlæg, og den støder til en Skov, hvori ere mange nydelige Spadseregange. En Cascade er i Haugen, ret god. Om Aftenen spiiste vi hos Geheimekonferentzraadinde *Klingenberg* i Assens.[1])

Den 14. Sept. om Morgenen Kl. 6 tog jeg fra Assens til Odense, hvor jeg kom Kl. 11½, og da jeg der erfarede, at Hr. Geheimeraad *Schack-Rathlou*, som gik fra Kiøbenhavn til sit Gods i Jylland for der at leve i Rolighed,[2]) var paa Fraugdegaard hos sin Svoger Admiral *Kaas*,[3]) reiste jeg derhen; hvor vi ankom efter en Times Kiørsel. Jeg fandt ham fuld fast ved den Beslutning, som han før min Afreise fra Kiøbenhavn ogsaa havde betroet mig, *rebus sic stantibus*, at unddrage sig fra Affairerne ganske og aldeles.

Han sagde mig, at det var rigtigt, at fem finniske Regimenter af den Svenske Armee havde revolteret og adspredet sig, samt at mangfoldige Offi-

---

[1]) Se Side 58.

[2]) Joachim Otto Schack-Rathlou til Rathlousdal og Gersdorffslund (1728—1800), som er nævnt flere Gange ovenfor, blev første Gang Minister ved Bernstorffs Afsked, men en Maaned efter afskediget fra alle sine Embeder. Ved Struensees Fald 1772 fik han Plads i den nye Regering og var nu Minister i sexten Aar. Hans yderst konservative Anskuelser, der ikke kunde forenes med de store Reformer, der gennemførtes i Tiden efter Regeringsforandringen 1784, foranledigede ham til at tage sin Afsked i Sommeren 1787.

[3]) Admiral Frederik Christian Kaas (1725—1823) var fra 1766 Deputeret i Admiralitetet og fik 1770 Kommandoen over den Flaade, som udførte det saa skæbnesvangre Togt til Middelhavet. Kaas fik sin Afsked, men blev efter Struensees Fald atter Marineminister til 1781.

cierer havde taget deres Afskeed, overbeviiste om, at Kongen af Sverrig havde handlet mod Regieringsformens Grundlov i at begynde Krigen mod Rusland uden Stændernes Samtykke. Jeg erfarede ved denne Leilighed, at Traktaten mellem Danmark og Rusland ei blot forbinder Danmark til at levere 12000 Mand Hielpetropper, 6 Rangskibe og 6 Fregatter, naar Rusland angriber, men at den endog tilholder, at Danmark i den Tilfælde skal erklære den angribende Magt Kriig, og altsaa at være Hoved-Part, paa hvilken sidste Clausul Keyserinden af Rusland af Venskab for os dog ei har villet giøre Paastand. Rusland skal levere det dobbelte Antal af Folk og Skibe, naar Danmark angribes og paa samme Vilkaar. Alle Hoffer vare iøvrigt eenige i at misbillige Kongen af Sverrig hans Forhold, og at bifalde den Maade, paa hvilken Danmark til sine Løfters Opfyldelse hidtil har handlet.

Ved min Giennemreise i Odense erfarede jeg, at *Kron-Prindsen*, da han gik fra Aalborg til Fladstrand, havde sendt en Fureer fra det første Sted tilbage til Kiøbenhavn for at lade tilsige, at holde Logement og Heste bereedede for ham og begge Prindserne af Hessen, dog uden at bestemme Dagen, naar han vilde komme. I Følge deraf havde man og siden i Fredags d. 12. hujus ventet ham i Odense, og fremdeeles paa Touren til Kiøbenhavn, men jeg troede, dette kun var en Finte for at amysere de Svenske med en urigtig Efterretning om, at Prindsen virkelig gaaer til Norge, og

dette troede man og paa Fraugdegaard, overbeviist at Kron-Prindsens faste Forsæt er som Volontair at blive ved Armeen, for at lære, hvorledes det gaaer til i Felten. *Prindsen af Hessen* har ellers Patent som Russisk Felt-Marskalk og skal have 12000 Rubler maanedlig Gehalt.

Geheimeraad S.[chack] R.[athlow] viiste mig den Foræring, Kron-Prindsen havde givet ham ved Afskeeden, bestaaende i en Guld Tobaks-Daase, hvori Prindsens Portrait omringet med Brillanter, hvoriblandt et Par vare temmelig store. Arbeidet var meget smukt og Emaillen rød.

Medens vi vare paa Fraugdegaard, reiste sig et hæftigt Uveir, ligesom en Orkan geleydet med stærk Lynild, Torden og Regn, og saaledes beskaffent, at jeg aldrig har erfaret dets Lige. Det varede nok 20 Minutter og paa det Strøg, hvor det fremgik, giorde det endeel Skade ved at kaste Steenene af steendækkede og Rygningen af halmtækte Huuse, rive Træer om etc. Gravene omkring Fraugdegaard bleve deraf saa oprørte, at Vandet deraf fløy som Støv og Resten brusede som Søen i en Storm. Bredden af Strøget, som denne Orkan tog, var ei betydelig, thi $^1/_2$ Fierding-Vei fra Fraugdegaard saae vi ingen andre Spor deraf end alleene det Vand, den stærke Regn havde efterladt sig. Min Karet, som stod paa Gaarden, blev af Vinden skudt nogle Alen tilbage, skiønt den ei stod paa et hældende Sted.

Kl. 5 om Eftermiddagen reiste vi fra Fraugdegaard til Østergaard for at besøge General-Gou-

verneur *Roepstorff*[1]) og hans Sødskende. Vi kom der Kl. $6^1/_2$. Han var samme Dag kommen fra Kiøbenhavn og bekræftede deels, at den ovennævnte Fureer havde bestilt Heste og Logement for Kron-Prindsen i Sælland, og deels at man i Kiøbenhavn var ved friskt Mod, ingenlunde troende, at det med de Svenske Uroligheder havde noget at betyde. General *Toll* skal have samlet omtrent 3000 bevæbnede Bønder i Skaane for at modsætte sig de Danske, om de der vil giøre Landgang. Vi henbragte Aftenen i Samtale deels om Landvæsens-Sager og deels om Stavns-Væsenet, i Henseende til hvilket man er temmelig eenig, at Bøndernes Vilkaar lige saa snart kan kaldes forværrede som forbedrede; deels om Handel og Skibs-Byggerie, i Henseende til hvilket Gouverneuren overbeviiste mig om, at fladdækkede Fartøier uden opstaaende Kahyt ere at foredrage andre, fordi Vinden mindre virker paa dem til Skade end paa andre, saa at de deels ved [2]) og deels i Orkaner staaer mindre Fare for at kastes paa Skiær eller Land end de med høie Kahytter. —

Den 15. September bleve vi i Rolighed paa Østergaard, da Veiret var koldt og vindigt. Om Eftermiddagen gik vi til en nye Veirmølle, Gouverneur *Roepstorff* er i Færd med at bygge et Stykke fra Gaarden, ei alleene til Meelmaling, men

---

[1]) Ulrich Wilhelm de Roepstorff (c. 1730—1821) havde været Generalguvernør paa St. Thomas og St. Jan. 1783 købte han Østergaard og senere Einsiedelsborg og Kjærup, hvoraf han 1810 oprettede Grevskabet Roepstorff. 1818 blev han Geheimeraad. Han havde været Søofficer, men tog sin Afsked 1764 som Kaptainlieutenant.

[2]) Ulæseligt Ord.

endog fornemmelig til Gryngrutning, hvilke Gryn han agter at sende til Vestindien, hvor de bruges til Slavernes Føde i Steden for Mays, som hentes fra Nordamerika; dog beroer denne Handel paa den Spekulation, at man kan levere Grynene for lige saa billige Priser som Maysen. Han sagde mig, at man af 2 Tdr. Byg erholdt 1 Tønde Gryn, og han havde ifjor i Vestindien for den sidste erholdt 8 Rdlr. dansk courant.

For flyvende Gigt gav han efter egen Erfaring det Raad, at omvinde Fødderne med Hamp, da Varmen deels drager de onde Vædsker derned, deels ved Transpirationen befordrer den ud af Legemet og befrier for Smerte; dog kan Følgen vel være, at man gaaer ømmelig, thi det var hans Tilfælde. —

Den 16. September toge vi fra Østergaard om Morgenen Kl. 7, og kom til Nyborg Kl. 10. Da der ingen Smakke var tilstede, hvormed vi kunde komme over, siden de vare beskiæftigede med at overføre Soldater og Ryttere til Sælland i Anledning af de Svenske Uroeligheder, saa besøgte jeg Oberst *Wederkinck* og i hans Selskab besaae Byen.[1]) Det gamle Slot, paa hvis Tag den bekiendte Tildragelse med Christian II som Barn er skeet,[2]) bruges nu det underste til Sygestue for Garnisonen og det øverste til Korn-Magasin. Kirken er kun maadelig. — — Fæstnings-Verkerne ere af liden Betydenhed undtagen imod Søesiden, thi

---

[1]) Se Side 57.

[2]) Se Thiele, Danmarks Folkesagn, I, S. 54.

for Resten bestryges de af en nærved liggende Høi. Her boede endnu en Justitsraad *Kirckhof*, som har været Kammertiener hos nærværende Konge og blev jaget fra ham som den, der havde lagt Grunden til hans iværende svage Tilstand.[1])

Kl. $12^1/_2$ var en Smakke tilbagekommen, paa hvilken vi gik om Bord, men formedelst Stille og Modvind, kom vi ei til Corsøer før efter 16 Timers Forløb, den 17. September om Morgenen Kl. 5. Ellers var igaar en Coureer passeret Nyborg med Efterretning, at Kron-Prindsen ei kom, og for at afsige længere Venten paa ham. Da vi havde sovet et Par Timer i Corsøer, gik jeg ud at besee Kirken. Den er daarlig og har kun en Brædde-Hvælvning, ei heller fandt jeg andet, som fortiener at optegnes end en Fane ophængt i Choret over Major *Erdman Baranowsky*, som har været Commandant her paa Fæstningen og fød i Baranowa i Polsk Preussen, † 1. Decbr. 1700. — Kl. 10 reiste vi til Antworskow Slot, hvor vi spiiste til Middag hos Finantzraad *Koës*. Kl. 5 toge vi igien derfra, og kom Kl. 9 om Aftenen til Ringsted. Paa den sidste Miil hertil er Chausseen ei endnu fuldført.

Finantzraad *Koës*[2]) bekræftede ved egen Eftersøgning, at den nye Species-Mynt ei var forfærdiget med den Nøiagtighed, som vel var at ønske,

---

[1]) Justitsraad Johan Kirchhof, der som Kammertjener hos Christian VII skal have havt en meget uheldig Indflydelse paa ham under hans Opvæxt. Han blev afskediget fra Hoffet 1768 og døde i Helsingør 1801, 80 Aar gammel.

[2]) Finansraad Georg Ditlev Frederik Koës (1731—1804), der havde tjent sin Formue ved Oprettelsen af Tallotteriet, købte Antvorskov 1774 og byggede Falkensten, hvor han boede.

thi han havde ladet komme deraf for 26 Rdlr. og havde ved Efterveining fundet, at skiønt den i Partie holdt sin Vægt, var det eene Stykke dog ei som det andet, men snart vægtigere, snart ringere, saa at endog paa eet Stykke havde manglet 10 Es.[1]) Det er deraf klart, at den, naar den skulde coursere som Mynt, vil være yderst udsat for Kippen og Vippen.

Den 18. September besaae jeg Kirken i Ringsted. — — I en Indhegning bag Choret stoed endnu Etatsraad og Landsdommer *Jens Bruun Neergaards* til Svendstrup hans Kiste. Han døde [2. April 1788] d. A. af Fortræd og Ærgrelse over de Chicaner, General-Vei-Commissionen havde giort ham, formedelst han havde modsat sig nogle af de Vexationer, Vei-Arbeidet havde medført for hans Bønder, i hvilken Anledning man udvirkede en temmelig haard kongelig Resolution imod ham, i Følge hvilken han skulde bøde 500 Rdlr. eller underkastes General-Fiscalens og Kammer-Advokatens Tiltale, hvilket sidste han valgte. Hvor trykkende disse Steen i Landeveies Forfærdigelse har været for Bondestanden, og hvad de til Unytte har kostet Landet, er ei at troe. Planen dertil har hvilet paa den Grundsetning, at naar Kongen kun kan spare 50 Rdlr., er det ligegyldigt, om Landet taber 50 Rdlr. Derfor valgte man, hellere end at bruge Soldater og øvede Daglønneres Hænder til disse Veies Forfærdigelse, at fuldføre Arbeidet ved Bønderne, som deels vare uvante, deels ved

---

[1]) Es = $^{1}/_{16}$ Ort.

Veienes lange Afstand fra deres Hiem spildte en overmaade stor Tiid paa at reise til og fra, og imidlertid forsømmede deres Arbeide hiemme, og efterat de saaledes vare ruinerede for en stor Deel ved Veienes Forfærdigelse, efterat de aarlig have den Byrde at kiøre Gruus og Steen til deres Vedligeholdelse, maae de endnu betale Bompenge for Tilladelsen at kiøre paa dem. Det maae dog anmærkes, at Veien fra Kiøbenhavn til Fredensborg og endeel af den fra Kiøbenhavn til Roeskilde er giort, som ret var, for den kongelige Kasses, det er: for heele Landets Regning, dog at Bønderne have maattet levere Skierver ved Veien for intet; men siden fandt man dette for kostbart. Saavidt jeg har kunnet udfinde, er det egentlig den forrige Committerede i Rentekammeret, Justitzraad *Søren Engelbreth*, som havde giort denne Plan, og siden er den fortsat især ved General *Huths* og Etatsraad *Zoegas* Bemøyelse, om hvilke man dømmer mildt, naar man troer, de ei selv have indseet den Skade, de derved have afstedkommet.

Der sagdes, at der over Etatsraad *Neergaard* skulde oprettes et Monument.

Siden besaae jeg Landsthingshuuset, som er indrettet i en Bygning ved Kirken. Det mærkværdige derved er en Inscription, at det er repareret 1734, og at i Landsthingsstuen selv findes Navnene og Vaabnene af alle dem, som have været Landsdommere fra 1530 af til 1781. Den første er *Jens Basse Christophersen*, og den sidste *Thomas Eichel Bartholin.* Skiøde-Protocollerne ere der fra

1630, Pantebøgerne fra 1632 og Justitz-Protocollerne fra 1676.

Efterat vi havde besøgt Kammer-Raad *Wederkinck*,[1]) reiste vi Kl. $8^3/_4$ fra Ringsted til Lindholm. Kl. $10^3/_4$ kom vi til Osted. $11^1/_2$ vare vi ved Ledreborg Allée og Kl. 12 paa Lindholm, hvor vore Børn mødte os.

Den 19., 20. og 21. vare vi paa Lindholm. Jeg vilde have kiørt til Lethraborg for at bringe Grevinde *Holstein* en Compliment fra hendes Farbroder, General *Kniphausen* i Cassel[2]), men da Veiret alle disse Dage var slet og blæste en Storm, maatte jeg giøre det skriftlig. Af dem fra Roeskilde, som kom til Lindholm, erfarede vi i Henseende til Geheimeraad Grev *Ernst Schimmelmanns* Udnævnelse til Stats-Minister, som nylig var skeet, og hans Glemsomhed, den Anekdote, at da Kron-Prindsen i Junio reiste til Norge, skulde han have 24000 Rdlr. med sig til Reise-Penge. *Schimmelmann* modtog dem om Formidddagen hos Justitzraad *Ryge*,[3]) tog dem i sin Vogn, kiørte til Kronprindsen, tog Afskeed fra ham og hans Marskalk, men talede intet om Pengene. Om Aftenen, da Prindsen vilde afsted, sagde man ham, at der ingen Penge endnu vare komne. Han maatte da sende Bud til *Ryge*, som sagde, at *Schimmelmann* havde faaet dem, og siden til *Schimmelmann*, som

---

1) Landstingshører, Kammerraad Thor Hansen Wederkinch døde 1789, 63 Aar gammel.

2) Se Side 92.

3) Justitsraad Immanuel Christian Ryge (1734—1821) blev 1788 Medlem af Finanskassedirektionen, 1790 Deputeret i Finanskollegiet, 1802 Konferensraad. Fader til den kendte Skuespiller.

vel erindrede sig at have bekommet dem, men ei vidste, hvor de vare afblevne. Endelig fandt man paa at søge i hans Vogn og fandt til Lykke der Pengene liggende.

Da hans Udnævnelse var bleven bekiendt, kom Grev *Osten* en Dag til Frederichsberg, og da man talede om denne Forfremmelse, sagde han i Forgemakket, at man ved ingen Leilighed havde seet saa mange glade Ansigter som ved denne. Hvorledes? spurgte man. Jo, svarede han, thi neppe hører nogen dette Nyt, før han smiler derved.

Man fortællede videre, at Kron-Prindsens nu til Norge foretagne Reise var skeet, uden at Kongen eller Ministrene vidste deraf; at man derover i Kiøbenhavn var i yderste Forlegenhed, da der ei kunde faaes Ordre i paakommende Tilfælde; at der var skrevet til Hans kgl. Høihed snarest muligt at komme tilbage; at der af Prindsen var givet Ordre til 2 Cavallerie-Regimenters Opbrækning i Jylland, uden at Generalitetet vidste deraf; at 2 Husar-Eskadroner iligemaade vare kommanderede, som først skulde oprettes; at Prindsen af Hessen var Aarsag i alle disse Uordener etc.

Det samme blev bekræftet ved min Ankomst til Kiøbenhavn.

Den 22. September, en Mandag, kom jeg endelig, Gud ske Lov! frisk og sund tilbage til Kiøbenhavn.

REGISTER

MEMOIRER OG BREVE

UDGIVNE AF JULIUS CLAUSEN OG P. FR. RIST.

Fortsættes
paa næste Side.

VII. ISLÆNDEREN JON OLAFSSONS OPLEVELSER som Ostindiefarer under Christian den IV. Nedskrevne af ham selv. Oversat af S. Blöndal.

VIII. AF ELEONORE CHRISTINE TSCHERNINGS EFTERLADTE PAPIRER. UDSOLGT

IX. KOMMANDØR JENS JACOB PALUDANS UNGDOMSERINDRINGER.

X. DOMPROVSTEN I ROSKILDE. Brudstykke af en Familiekrønike.

XI. AF EN GAMMEL HOFMANDS MINDEBLADE. Konferensraad Carl Henrik Holtens Optegnelser.

XII. EN KJØBENHAVNSK GROSSERERS UNGDOMSERINDRINGER 1787—1816. Optegnelser af Marcus Christian Bech.

XIII. E. C. WERLAUFF: ERINDRINGER AF MIT LIV.

XIV. PASTOR PRIPS UNGDOMSERINDRINGER.

XV. KNUD LYNE RAHBEKS UNGDOMSKÆRLIGHED. „Fra de skjønne Følelsers Tid".

XVI. OBERST JACOB THODE RÆDERS BARNDOMS- OG UNGDOMSERINDRINGER.

XVII. GYLDENLØVES LAKAJ. Optegnelser fra Christian V's Tid af Matthias Skaanlund.

XVIII. DEN GAMLE MAJORINDE FRA FÆRGEGAARDEN. Optegnelser af Franzisca v. Rosen.

XIX. EN GRØNLANDSPRÆSTS OPTEGNELSER 1844—49.

XX. DET STORE BILAGER I KJØBENHAVN 1634. Oversat efter Caroli Ogerii Ephemerides sive iter Danicum, Svecicum, Polonicum.

Pris 5 Kroner
pr. Bind.

